

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜVENSİZLİK HİSSİ VE KONUT ALANLARININ ASKERİLEŞMESİ:
DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. İnan KESER

HAZIRLAYAN
Tufan BAĞDU

DİYARBAKIR
2010

Lava Naz Bağdu'ya...

ÖZET

“Güvensizlik Hissi ve Konut Alanlarının Askerileşmesi: Diyarbakır Örneği” başlıklı bu çalışmada, konut siteleri ve konutlar üzerinde alınan güvenlik önlemlerinin nedenleri ve bu nedenlerin kamusal alanda nasıl kendini yeniden ürettiğine ilişkin betimleyici ve keşfedici bir çalışma yapmak amaçlanmıştır. Bu amaçla yüksek güvenlik önlemleri alınmış sitelerde oturan kişilerle derinlemesine görüşmeler yapılmış ve bu teknik aracılığıyla yukarıda belirtilen amaca ulaşmayı sağlayacak veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda kentte yaşanan değişimler ele alınarak bu değişimlerin yarattıkları etkiler ve kişilerin tutumları arasında bir bağ kurulmaya çalışılmıştır. Yüksek güvenlik önlemi alınmış bu siteler, yalnızca mekansal yönüyle değil bu mekansal görünümün ardında yatan ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi yapılar, bunların birbiri içine girmiş karmaşık ilişkileri ve etkileşimleri ile birlikte ele alınmaya çalışılmıştır. Katılımcılar ile yapılan derinlemesine görüşmeler ile de yaşanan yapısal değişim sürecinin kişileri nasıl yönlendirdiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda; genel site görünümünün, Diyarbakır’da yüksek güvenlik önlemleri alınmış site görünümü ile uyumluluğu tartışılmış; sosyal çevrede güvensizlik hissinin oluşumu ve yaygınlaşmasındaki etkenler incelenmiş; kişilerin yeni konut tercihlerinde, eski konutlarının bulunduğu bölgelere ilişkin ortaya çıkan güvensizlik hissi, yeni konutlarda alınan güvenlik önlemleri ile sözü geçen güvensizlik hissinin ilişkisi, yeni konutların yapısal ve mimari avantajları, kişilerin yakın statü ve gelir düzeyindeki insanlarla bir arada yaşama ya da bir prestij sembolü olarak lüks konut istemlerinin belirleyiciliği incelenmiştir. Bu bağlamda güvensizlik söylemi üzerinden şekillenen ve meşrulaştırılan site ve konutlardaki yüksek güvenlik önlemleri ile bu alanlarının askerileştiği, kentten izole edildiği ve bu hareketin kentsel ayrılmaya neden olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kentleşme, Kentsel Ayrışma, Kamusal Alan, Özel Alan, Suç, Güvenlik.

ABSTRACT

In this thesis study named “Feeling of Insecurity and Militarisation of Residential Areas: Diyarbakır City Case Study”, we tried to conduct a descriptive study about reasons behind security precautions in gated communities and self replication of these factors in public sphere. To achieve the aim of study, we interviewed with residents of gated communities and analysed the gathered data. In the light of changes in urban area of city, we tried to explain relationships between effects of changes and attitudes of residents. We tried to analyse the high security gated communities with a broader perspective including economical, social, cultural and political factors and their complex interaction with each other. Interviews with residents are used for understanding the effects of structural change. After analysing the gathered data, we made comparisons between gated communities in Diyarbakır city with generic gated community properties; analysed causes behind formation and propagation of insecurity feeling; evaluated relationship between gated community residents' former dwellings and its effects on feeling insecure; evaluated relationship between new security facilities of gated communities and feeling insecure while considering structural, architectural advantages and tried to determine the desire to live in a neighbourhood with similar social status and economic income while using the luxury residences as a status symbol. It is concluded that residential areas and gated communities which are legitimized and shaped with feeling of insecurity are being militarised, got isolated from the city and cause urban segregation.

Keywords: City, Urbanisation, Urban Segregation, Public Space, Privacy, Crime, Security

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan :.....
(Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)

Üye :.....
(Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)

Üye :.....
(Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)

Üye :.....
(Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)

Üye :.....
(Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçene öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tarih: / / 2010

.....
Akademik Unvan, Adı Soyadı
Enstitü Müdürü
(Mühür)

İÇİNDEKİLER

Özet.....	i
Abstract.....	ii
Onay.....	iii
İçindekiler.....	iv
Tablo ve Grafikler Listesi.....	vi
Kısaltmalar.....	vii
Önsöz.....	viii

BÖLÜM 1

GİRİŞ.....	1
1.1. Problem.....	2
1.2. Amaç.....	3
1.3. Önem ve Sınırlılıklar.....	4
1.4. Yaklaşım ve Sayıtlar.....	5
1.5. Yöntem.....	7

BÖLÜM 2

KENTİN NELİĞİ.....	9
--------------------	---

BÖLÜM 3

KENT SOSYOLOJİSİNİN KURULUŞU VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR.....	16
3.1. Chicago Okulu ve Ekolojik Şehir Teorisi.....	16
3.2. Wirth: Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlilik ve Ekolojik Şehir Teorisi Eleştirisi. .	19
3.3. Weber: Modern Kentin Oluşumu.....	24
3.4. Simmel: Metropol ve Zihinsel Yaşam.....	25
3.5. Harvey: Mekanın Yeniden Yapılandırılması.....	26
3.6. Castells: Kentlilik ve Toplumsal Hareketler.....	27

BÖLÜM 4

TÜRKİYE'DE KENTSEL GELİŞİM.....	31
4.1. Osmanlı Döneminde Kent.....	31
4.2. Cumhuriyet Döneminde Kent.....	34
4.3. Diyarbakır'ın Tarihi.....	38
4.4. Diyarbakır'ın Yakın Dönemdeki Kentsel Gelişimi.....	48

BÖLÜM 5

GÜVENSİZLİĞİN NELİĞİ.....	61
5.1. Güven ve Güvensizlik.....	61
5.2. Kentlerde Güvensizlik.....	63
5.2.1. Yüksek Güvenlikli Siteler.....	68

BÖLÜM 6

ARAŞTIRMANIN UYGULAMASI VE BULGULAR.....	70
6.1. Diyarbakır'da Güvensizlik Hissi.....	70
6.2. Eski Konutlar ve Kısıtlanan Yaşam Alanları.....	71
6.3. Eski Konutlarda Güvensizlik.....	75
6.4. Güvensizliğin Yayılışı ve Sebepleri.....	79
6.5. Kent İçi Göç ve Kentsel Ayrışma.....	87
6.6. Yeni Konutlar ve Güvensizliğin Mekansal Yansımaları.....	88
6.7. Güvensizlik Türleri.....	100

SONUÇ.....	104
------------	-----

KAYNAKÇA.....	107
---------------	-----

Web Siteleri.....	116
-------------------	-----

Ek-1 Görüşme Cetveli.....	117
---------------------------	-----

TABLO VE GRAFİKLER LİSTESİ

<i>Tablo 1: Yıllara Göre İstanbul ve Londra Nüfusları.....</i>	<i>10</i>
<i>Tablo 2: Yıllara Göre İstanbul, Paris, Londra, Berlin Nüfusları.....</i>	<i>33</i>
Tablo 3: Nüfus Sayım Yıllarına Göre Kentsel Ve Kırsal Nüfus Oranları (1935-2009)	37
Grafik 1: Prof. Dr. Albert Louis Gabriel'in Diyarbakır Kale Planı.....	42
Tablo 4: 19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başlarında Diyarbakır Vilayeti Nüfusu.....	43
Tablo 5: 1518 – 1878 Yılları Arasında Diyarbakır Kent Nüfusu.....	46
Tablo 6: 2000 Yılı Diyarbakır Kentsel Nüfus İstihdam Oranları.....	49
Tablo 7: Nüfus Sayım Yıllarına Göre Türkiye – Diyarbakır İli Karşılaştırmalı Nüfus Artış Oranları (1965 - 2009).....	50
Grafik 2: Türkiye – Diyarbakır İli Nüfus Artış Grafiği (1970 – 2009).....	51
Tablo 8: 1970 – 2008 Yılları Arası Diyarbakır İli İç – Dış Göç Oranları.....	52
Tablo 9: Nüfus Sayım Yıllarına Göre Türkiye – Diyarbakır İli Karşılaştırmalı Kentsel ve Kırsal Nüfus Artış Oranları (1965 - 2009).....	53
Tablo 10: Nüfus Sayım Yıllarına Göre Diyarbakır Kent Nüfus Artış Oranları.....	54
Grafik 3: Diyarbakır'ın Üstten Görünümü.....	57
Tablo 11: Diyarbakır Kenti Kat Sayılarına Göre Bina Sayısı.....	59
Tablo 12: Diyarbakır İlinde 2003 – 2008 Yılları Arasında Suç Türüne Göre Ceza İnfaz Kurumuna Giren Hükümlü Sayısı.....	81
Tablo 13: Türkiye'de 2003 – 2008 Yılları Arasında Suç Türüne Göre Ceza İnfaz Kurumuna Giren Hükümlü Sayısı.....	82

KISALTMALAR

DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
HADEP	: Halkın Demokrasi Partisi
OHAL	: Olağanüstü Hal
RP	: Refah Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

ÖNSÖZ

Sosyolojinin çalışma sahası birçok kişinin fikir sahibi olduğu bir alandır. Nitekim kişiler, toplumla olan ilişkileri ya da bütünsel olarak belli bir coğrafyadaki sosyal ilişkiler hakkında fikir sahibidirler. Bu nedenle sosyologların çalıştıkları her sosyal konunun neden ve sonucuna ilişkin sosyal alanda bir çok görüş bulunmaktadır. Ancak bu görüşler genellikle bilimsel değildir ve kişilerin dünya görüşünü yansıtmaktadır. Bu bağlamda sosyolojinin sağladığı ideolojilerden uzak, nesnel bakış açısı yakalayabilmek, araştırılan konunun kimi zaman saklı kalmış sebeplerini ve sonuçlarının irdelemek için önemlidir ve sosyologları farklılaştıracak olan budur ve genellikle bunları sağlayan da sosyoloji eğitimi almaktır.

Einstein'ın da ifade ettiği üzere çağımızda en küçük bir ön yargıyı yıkmak, atom çekirdeğini parçalamaktan daha zordur. Bu nedenle sosyal alana ilişkin durumlar için bilimsel perspektif ile bir algı yaratmak, uzun ve zahmetli bir sosyoloji eğitimi sürecini gerektirmektedir ve benim de geçirdiğim bu kapsamlı süreç, bu anlamda birçok kişiye sağladıkları destek itibarıyla teşekkür gerektirmektedir. Fakat özelde bu tezi ve ihtiva ettiği uzun çalışma sürecini dikkate alırsak, bu liste biraz daha kısaltılabilir. Bu nedenle bu çalışmadaki görüşmelerin çözümlemesinde bana desteğini sunan aileme ve bütün çalışma arkadaşlarıma, çalışmanın bütün sürecinde ve kaynak taramasında desteklerini esirgemeyen arkadaşım Deniz AYDIN'a ve özellikle de yaptığı yönlendirmeler ve motivasyonla çalışmayı bu noktaya getirmemi sağlayan danışman hocam sayın İnan KESER'e teşekkür ederim.

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Bilindiği üzere kentler farklı sosyal ve kültürel özelliklere sahip insanların bir arada yaşadığı yerlerdir. Bu yaşam tarzı kent ve kentliler üzerinde önemli etkilerde bulunmaktadır. Bu etkileri genel olarak kent ve özel olarak da konut yapılanmasında ve mimarisinde görebilmek mümkündür. Çünkü bir arada yaşayan insanlar, sosyal alandaki tutum ve davranışlarını dolaylı olarak yaşadıkları bölgeye yansıtırlar. Bu anlamda kentler, kasabalar, köyler hatta konutlar, yapı itibariyle orda bulunan insanların sosyal ve kültürel özellikleri ve tutumları hakkında bilgiler vermektedir. Bundan hareketle Diyarbakır'da site alanları ve konutlarda alınan yüksek güvenlik önlemleri ve bu tür yerlerin yaygınlaştığı değerlendirildiğinde, sosyal bir tutumun varlığı öngörülebilir.

Diyarbakır kentinde sosyal alanda oluşan bu tutumun nedenleri, etkileri ve kamusal alanda kendini yeniden üretmesinin araştırıldığı bu çalışmanın birinci bölümünde araştırmanın problemi, araştırmanın amacı, önem ve sınırlılıkları, yaklaşım ve sayıtlılar ve araştırmanın yöntemine yer verilmiştir. İkinci bölümde kentin neliğine ilişkin soru tartışılmış ve üçüncü bölümde konu ile ilgili literatürler incelenerek kente ilişkin bir algı oluşturulup, genel bir tanımlamaya varmak amaçlanmıştır. Bu nedenle kenti sosyolojik bağlamda inceleyen teoriler ele alınmıştır.

Dördüncü bölüm özelde Türkiye coğrafyasındaki kentsel gelişimin işlendiği bölümdür. Bu amaçla başta Osmanlı dönemindeki kent yapısı ve kentlerin gelişim seyirleri incelenmiştir. Daha sonra Cumhuriyet döneminde kentlerde görülen yoğun değişim süreci ve bu süreci oluşturan temel dinamikler incelenerek, tarihsel süreç içerisinde iktidarın kentler üzerindeki politikaları ve bu bağlamda kentlerde meydana gelen değişimler incelenmeye çalışılmıştır. Özelde Diyarbakır kentinin anlaşılabilmesi amaçlanan bu bölümün devamında, Diyarbakır'ın tarihsel gelişimi temel kırılma noktaları esas alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Diyarbakır'da görülen siyasal, ekonomik ve kültürel dönüşümler ele alınarak, kentin bugünü oluşturan temel dinamikler belirlenmeye çalışılmış ve bu bağlamda kentin günümüz durumu açıklanmaya çalışılmıştır.

Beşinci bölümde güvensizlik kavramı ve kentlerde görülen güvensizlik tutumları incelenmiş ve genel güvensizlik algısı açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda ilkin tezin temel argümanı olan güvensizliğin ne olduğu, kentsel yaşamda ne ifade ettiği ve nasıl dönüşümlere neden olduğu açıklanmıştır. Altıncı bölüm tezin bulgular bölümünü oluşturmuştur ve önceki bölümlerde sağlanan teorik bilgileri ile çalışma sahası ifade edilmeye ve sahadan elde edilen verilerle açıklanmaya çalışılarak, konuya ilişkin sosyal tutum irdelenmiştir. Daha sonra Diyarbakır kenti özelinde görülen güvensizlik hissi, nedenleri ve etkileri, yapılan çalışma sonucunda ortaya çıkan verilerle işlenmiş ve kapsamı belirleyen sonuç ile çalışma sonuçlandırılmıştır.

1.1. Problem:

Foucault (2006a; 2006b)'nin çalışmalarında da kanıtlandığı üzere insanlık tarihi standart bir değişim çizgisi izlememekte, aksine kırılmalardan meydana gelmektedir. Bu durumu insanların başat yaşam alanlarından olan kentlerde de görebilmek mümkündür. Nitekim sanayi devriminin sonucunda meydana gelen sosyal değişim hareketi, insanlık tarihindeki en önemli kırılma noktalarından biridir ve sözü geçen dönemde bu kırılmanın yaşandığı Avrupa'daki kentlerde yaşanan yoğun nüfus birikmesiyle meydana gelen değişim, kırılmanın etkilerinin doğrudan kente yansıdığını göstermektedir. Ancak modern toplumlarda sanayi ve teknolojinin büyük bir hızla gelişmesi, küçük ya da büyük çaplı kırılmaların sosyal hayatta oldukça sık yaşanır hale gelmesine ve bu anlamda sıradanlaşmasına sebep olmuştur. Nitekim elli yıl önce uzaya atılan uydular o günlerde insanlık için devrim niteliğinde bir adımı simgelerken, bu durum günümüzde, yani aradan geçen ve insanlık tarihi adına kısa bir süre olan elli yıl içinde oldukça sıradan bir hal almıştır. Bu nedenle etkileri çok sonra ortaya çıkacak bazı kırılmaların, modern toplumlarda kitle iletişim araçları vasıtasıyla yaşanan yoğun enformasyon bombardımanı arasında kaybolabildiği ya da gerekli etkiyi yaratamadığı ileri sürülebilir. Nitekim kentlerde günümüzde de yaşanan değişim süreçlerinde küçük çaplı da olsa bu tür kırılmalar meydana gelmektedir. Bu bağlamda belirli bir coğrafyada yaşanan ve sosyal hayatın yapısını değiştirme potansiyeline sahip etkenlerin incelenmesi önemlidir.

Bu bağlamda Diyarbakır'da, özellikle 2000'li yılların başından itibaren

yüksek güvenlik önlemleri alınan site ve konutların dikkat çekici biçimde artması anlamlıdır. Nitekim bu tür siteler, yakın statü ve gelir düzeyindeki nüfusların kümelenmelerine neden olmakta ve bu nüfusları sosyal alandan izole etmektedir. Alınan güvenlik önlemleri ile çizilen sınırlar, site içindeki ve dışındaki nüfus ayrımını belirginleştirmekte, sosyal alanda iletişimi azaltmakta ve sözü geçen nüfuslarda biz ve onlar algısının oluşmasını sağlamaktadır. Bauman (1999:51)'ın da ifade ettiği üzere biz ve onlar ayrımı yalnızca iki ayrı insan grubunu değil, tümüyle farklı iki tutum arasındaki, duygusal bağlanma ve antipati, güven ve kuşku, güvenlik ve korku, işbirliği ve çekinme arasındaki ayrımı temsil etmektedir. Kişiler kendilerini dahil ettikleri 'biz' grubunun tutum ve davranışlarını olumlu karşılarken, 'onlar' grubunu ise olumsuz, rakip ya da düşman görme eğilimindedir. Bu durumun hoşgörüsüzlüğü ve çatışmayı arttıracığı ya da farklı sosyal problemlere yol açacağı öngörülebilir. Bu bağlamda bir kentsel ayrışma meydana geldiği ve bu tip ayrıştırıcı yapıların, kentsel alanda ortaya çıkan sorunları çözmekten çok tetikleyeceği ileri sürülebilir.

1.2. Amaç:

Tarihsel süreç içerisinde insanların özel alanları olan konutlarında güvenlikleri için çeşitli önlemler aldıkları bilinmektedir. Fakat sözü geçen önlemlerin konutların görünümünde belirleyici olması önemli bir güvensizlik hissine göndermede bulunmaktadır. Bu durumun Diyarbakır için de benzer mahiyette olmasından ötürü bu çalışmada, Diyarbakır'daki site ve konutlarda ortaya çıkan mekansal değişimleri belirleyen etmenler incelenmiştir. Bu görünümdeki site ve konutlarda bulunan yüksek güvenlik önlemlerinin ortaya çıkmasını sağlayan ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi nedenler ve bunların kamusal alanda kendini yeniden üretme şekli, çalışmanın konularından biri olarak ele alınmıştır. Ancak bu yaşam stilini ve nedenlerini ortaya koymak Diyarbakır'ın tarihi ve günümüzde geçirdiği değişimlerle bağıntılı bir inceleme ile mümkün olabilir. Bu nedenle, bu çalışmada, Diyarbakır kentsel alanlarında sözü geçen koşulların oluşmasının sağlayan güvensizlik hissi ile bu hissin somut tezahürü görünümündeki özel site ve konutların askerileşmesi, kentin geçirdiği dönüşüm süreçleri bağlamında ele alınmıştır.

Özetle Diyarbakır'daki kişilerin tutum ve davranışlarındaki değişimler ile konut ve sitelerde meydana gelen değişimler arasındaki ilişki incelemek amaçlanmış ve bu amaca ulaşabilmek için aşağıda sıralanan şu sorulara cevap aranmıştır;

1. Diyarbakır'da insanların eski konutlarından ayrılıp yoğun güvenlik önlemleri alınmış bu siteleri tercih etme sebepleri nelerdir?
2. Site ve konutlarda alınan ve bir güvensizliğe işaret eden yoğun güvenlik önlemlerinin nedenleri nedir?
3. Sözü geçen güvensizlik ne zaman ortaya çıkmıştır?
4. Bu güvensizliği ortaya çıkaran sebepler nedir?
5. Konut tercihinde bu husus belirleyici midir?
6. Konut üzerinde alınan güvenlik önlemlerinde bu husus belirleyici midir?

1.3. Önem ve Sınırlılıklar:

İnsanlar, yaşamlarını idame ettirmek için hayatları boyunca güven hissine ihtiyaç duymaktadır. Bu hissin azalması başta sosyal ilişkilerin güçleşmesi gibi önemli problemlere yol açmaktadır. Bu bağlamda çağımızda insanların birincil yaşam alanı olan kentlerde yaşanan güvensizlik hissini yaygınlaşması, sorunu bir kat daha arttırmaktadır. Türkiye'nin önemli kentleri arasında yer alan Diyarbakır'da bu alanda yapılan bir çalışmanın olmamasına karşın, kentte güvensizlik hissini oldukça yaygın ve yüksek düzeyde var olduğuna işaret eden birçok fenomen bulunmaktadır.

Ayrıca Diyarbakır'da güvensizlik hissini mekansal yansıması olarak görünen site ve konutlardaki yoğun güvenlik önlemleri, önemli düzeyde bir ayrışmaya da neden olmakta ve sosyal alanda iletişimin zayıflamasına ve birbirlerine karşı güvensiz grupların oluşmasına neden olmaktadır. Bunun yanında sözü geçen gruplar, statü ve gelir düzeyi benzerlikleri üzerinden şekillendiği ve gruplar arasındaki ayrım yine bu unsurlar üzerinden gerçekleştiği için, bu bağlamda sosyal alanda avantajlı ve dezavantajlı grupların oluşması kaçınılmazdır. Nitekim toplum içinde yüksek sosyal statüye sahip olanların aşağı sosyal statüye sahip olanlardan daha etkili olduğu açıktır (Fichter,1996:34). Bu bağlamda fırsat eşitliğini önemli ölçüde azaltan bu ayrım,

sosyal adaleti de doğrudan etkilemektedir. Sözü geçen unsurların Diyarbakır özelindeki görünümünü ortaya koyması ve bir öngörü sağlamaya çalışması nedeniyle bu araştırma önemlidir.

Ancak araştırma kimi yönlerden sınırlılıkları da içinde barındırmaktadır. Çalışmanın en büyük sınırlılığı, maddi yetersizliklerden ötürü kapsamının dar olmasıdır. Ayrıca kentteki önemli dönüşüm süreçlerini tam olarak ortaya koyacak tarihsel bilgilerin yokluğu nedeniyle, araştırmada ortaya konulmaya çalışılan süreçsel ele alış, yakın dönemle sınırlandırılmak zorunda kalmıştır. Bunun yanında kente göç ile gelen topluluk, göç nedenleri ve yaşamları hakkında kapsamlı bilgilere yer verilmemiştir. Araştırma yüksek güvenlik önlemi alınmış sitelere ve bu alanlarda bulunan kişilerin yaşadığı güvensizlik duygusunun sebep ve sonuçlarına odaklandığı için, göç ile gelen nüfus sınırlı bir biçimde ele alınmıştır.

1.4. Yaklaşım ve Sayıtlar:

Bu bölümde öncelikle literatür bilgisinden hareketle kamusal alanın neliği irdelenmiş ve kamusal alan – özel alan ayrımı ana hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılmış ve kentsel ayrışmanın neliği irdelenmiştir.

Kamu, kamusal, kamusal alan, özel alan gibi kavramlara ilişkin Türkiye’de gerçekleştirilen tartışmalarda, etkili olan düşünürlerin başında Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennett gelmektedir. Bu nedenle bu düşünürlerin bu kavramları ele alış biçimlerinin kavramların açıklanmasında oldukça önemlidir.

Habermas’ın bu alandaki yaklaşımını *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* (2002) adlı eseri betimlemektedir. Habermas’a göre kamusal alan geçmişten günümüze önemli değişimler geçirmiştir. Geçmişte bu alan sosyal kanaat ve iradenin oluşturulduğu ve bu etkileşim ile iktidar alanına müdahale edildiği ya da bunun amaçlandığı yer iken, günümüze kamu iktidar tarafından şekillendirilen ve kontrol edilen alanlar haline dönüşmüş ve bu bağlamda bir misyon kayması yaşamıştır. Bu nedenle kamusal alanın sosyal temelleri sarsılmış, işlevini yitirmiş, güçsüzleşmiş, kamuda çözülme eğilimleri ortaya çıkmış ve kamusal alan gittikçe genişlemeye başlamıştır (Habermas, 2002:61). Habermas bu dönüşümün sürecinin kültürel alanda da ciddi dönüşümlere yol açtığını, toplulukların kültürel akıl üreten kimliklerinden çıkarak kültür tüketicilerine dönüştüğünü ifade etmektedir (Habermas, 2002:280). Bu

durumu oldukça tehlikeli bulan Habermas (2002:37-41), kamusal alandan sağlanan iktidar üzerindeki yaptırımın ortadan kalkmasının, demokratik sistemi büyük ölçüde zedelediğini ve sözü geçen koşulların devam etmesi halinde demokrasinin ve hukuk devletinin sürdürülemeyeceğini, bu aşamada iktidar alanına müdahale edebilen bir kamusal alanın canlı tutulması gerektiğini ve sözü geçen alana iktidarın yönlendirici ve şekillendirici müdahalelerinin engellenmesiyle mümkün olabileceğini dile getirmektedir. Görüldüğü üzere Habermas'ın ifade ettiği kamusal alan, sosyal alanda topluluğun iktidar üzerinde etkinliğini sağlayan ve güç dengesi kuran bir niteliği bulunmaktadır ve bu bağlamda oldukça geniş bir kapsama sahiptir.

Konu ile ilgili tartışmalarda etkili olan bir diğer düşünür Arendt'tir. Arendt (2003:31-33)'e göre kamusal alan, kişinin bilgi ve tecrübeleri doğrultusunda sosyal ve politik alana müdahale edebildiği ya da bu alanlara ilişkin fikirlerini dile getirebildiği tek alandır ve sözü geçen müdahaleyi sağlayabilen tek yol budur. Kişinin bu alandaki bilgi ve tecrübeleri ancak bu yolla anlamlı olmaktadır. Çünkü bu alan kişilerin bilgi ve tecrübelerini paylaşabildikleri ve bu bağlamda kendilerini ifade edebildikleri yegane yerdir. Bu bağlamda Habermas ve Arendt'in görüşleri oldukça paraleldir. Nitekim her iki düşünür de kamusal alanı kişinin kendini ifade edebildiği ve sosyal hayat üzerinde şekillendirici etkiler yaratabildiği alan olarak görmektedirler.

Geçmişten günümüze kamusal alanın bir dönüşüm geçirdiği ve etkisini önemli ölçüde yitirdiğine ilişkin Habermas ve Arendt ile aynı görüşü paylaşan Sennett (2002:16-20), günümüzde kişilerin iktidara karşı teslimiyetçi ve kanıksayıcı bir ruh haliyle yaklaştıklarını ve bu bağlamda kişilerin kamusal alandan çok özel alanlara yöneldiklerini ve bu yönelimin kişileri özgürleştirmediğini, aksine topluluğun kamusal alanın etkinliğini sınırlandıran bu tutumundan ötürü, kamusal alanda iktidara daha fazla özgürlük tanındığından ifade etmektedir.

Yukarıda ifade edilen görüşlerden hareketle kamusal alanın topluluk içindeki kişilerin kendilerini ifade edebildikleri bir alan olduğu ve bu anlamda dışlayıcı değil kapsayıcı bir yapıya sahip olduğu ve günümüzde bu niteliğini büyük oranda yitirmiş olsa da, aslında iktidar alanlarına kolektif bir güç ile müdahale edilmesini sağlayan bir alan olduğu ve bu nitelikleriyle özel alanlardan ayrılarak, bu bağlamda özel alanın dışladıklarını ortaya koyarak aynı zamanda bu alanı da tanımladığı ileri sürülebilir.

Mekan üzerinde yaşanan dönüşümler ve bu alana yerel ya da ulusal yönetimler tarafından yapılan müdahaleler, günümüz kentsel alanlarda önemli değişimler yaşanmasına neden olmakta ve kent sorunlarını derinden etkilemektedir (Castells,1997; Harvey,2006; Tekeli,1991). Bu değişimler arasında en önemlilerden biri kuşkusuz kentsel ayrışmadır. Sosyolojik olarak belirli kişi ve sosyal grupların, çok az iletişim kurarak ya da hiçbir etkileşim olmadan birbirleriyle ayrı kalmasıyla sonuçlanan sosyal süreçler (Marshall,1999:50) olarak tanımlanan ayrım, kentsel anlamda da kişilerin sosyal statü ya da gelir düzeyi üzerinden işleyen bir mekansal ayrıma göndermede bulunmaktadır. Bu ayrım orta ve üst gelir düzeyindeki kişilerin özel alanlarını savunma ve koruma istemiyle de destek bulmaktadır. Bu bağlamda avantajlı ve dezavantajlı grupların mahalleler, semtler, siteler gibi belirleyici çizgilerle birbirlerinden ayrılmasını sağlayan kentsel ayrışma hareketine, kişisel anlamda gelir düzeyi ve statü faktörlerinin, kentsel anlamda da yerel ya da ulusal yönetimlerin kent üzerindeki politikaların belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

1.5. Yöntem:

Diyarbakır'da son zamanlarda artış gösteren yüksek güvenlik önlemi alınmış site ve konutlarda, bu önlemlerinin ortaya çıkmasını sağlayan ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi nedenler, bunların kamusal alanda kendini yeniden üretmesinin incelendiği betimleyici ve keşfedici bir araştırma olan bu çalışmada literatür bilgisinden ziyade, nitel tekniklerle yürütülmüş alan araştırması sonucunda elde edilen verilerden yararlanılmıştır. Diyarbakır'ın son yıllarda yerleşimin geliştiği ve kentin yelpaze gibi açıldığı batı bölümünde, Bağlar ve Kayapınar ilçelerinde bulunan, farklı niteliklerdeki üç site olan Hamravat Evleri, Recesa ve Yüzevler siteleri sakinleriyle görüşülmüştür. Her siteden 10 kişi olacak şekilde toplamda 30 katılımcıyla gerçekleştirilen saha çalışmasında derinlemesine görüşme tekniği ile veri toplanmıştır.

Bütün katılımcılara görüşme öncesinde, bu çalışmanın sosyolojik bir çalışma olduğu, katılımcıları teşhir edecek bilgilerin yayınlanmayacağı ve görüşmenin, sonradan çözümlenmek üzere ses kayıt cihazına kaydedileceği izah edilmiş ve randevu alınarak görüşmeler yapılmıştır. Kişilerin seslerinin kaydedilecek olması, bazı katılımcıların görüşmeyi kabul etmemesine neden olmuş, diğer katılımcılar da,

ses kayıtlarının sadece tekrar hatırlamada faydalı olması için kullanılacağı ve bunun dışında hiçbir yerde kullanılmayacağı ifade edildikten sonra görüşmeyi kabul etmişlerdir. 2 aylık süre içerisinde randevular alınmış ve görüşmeler tamamlanmıştır.

Derinlemesine görüşmelerin süreleri birçok nedenden dolayı farklı uzunlukta olmuştur; görüşmelerin en kısası on beş dakika en uzununu ise bir buçuk saattir. Her bir görüşme için önceden bir süre sınırı belirlenmemiş, görüşmenin süresi yapılan görüşmenin gerektirdiği kadar uzun tutulmuştur. Burada amaçlanan katılımcıya müdahale etmemek ve görüşmenin seyrini ya da veri güvenilirliğini etkileyecek bir etki yaratmamaktır. Bu nedenle katılımcıların görüşme süresinde belirleyici olmaları sağlanmıştır.

Görüşme esnasında yöneltilecek sorular, görüşme öncesinde okunup ezberlenerek katılımcılara sorulmuş ve gerekli görüldüğü yerlerde yeni sorular da katılımcılara yöneltilmiştir. Görüşmede öncelikle katılımcıların kişisel özellikleri, eğitim ve ekonomik düzeyleri, şuan oturdukları konutu neden tercih ettikleri sorgulanmış, eski konutları hakkında tanımlayıcı ve açıklayıcı bilgiler alınmış, güvensizlik hissinin boyutları ve ortaya çıkış zamanları sorgulanmış, şuan ki sitelerinde alınan güvenlik önlemleri, katılımcıların kendi konutlarında aldıkları güvenlik önlemleri ve bu önlemlerin katılımcıları tatmin düzeyleri, şuan ki konutların nitelikleri ve konutun katılımcılar için ne ifade ettiği sorgulanmıştır.

Sonraki aşamada görüşmeler deşifre edilmiş, soru gruplarına göre tasnif edilmiş ve elde edilen veriler söylem analizine tabi tutulmuştur. Analiz yapılırken sadece söylenenlere değil, söylem analizinin bir parçası olan kişilerin vücut dillerinden, mimik ve duraksamalarından çıkan yorumlardan da faydalanılmıştır.

BÖLÜM 2

KENT'İN NELİĞİ

Tarih boyunca insanlar topluluklar halinde yaşamışlardır. Kuşkusuz bu yaşam tarzı, medeniyetin günümüz seviyesine gelmesini sağlayan temel faktördür. Birliktelik, ilkin ortak yaşam alanlarını ve buna bağlı olarak şekillenen kültürel formları doğurur. Bir arada yaşayan toplulukların yerleşim alanları basit olarak köy, kasaba ve kent olarak adlandırılır. İsimlendirmeler ve demografik kategorilendirmeler oldukça pratik görünseler de, yerleşim yerlerini sosyolojik anlamda birbirinden kesin çizgilerle ayırmak çok da basit değildir. Çünkü, sözü geçen sıralama nüfus büyüklükleri ötesinde birçok kültürel ve demografik öğeyi de barındırmaktadır. Kentler, yapılarındaki çeşitlilik ve kültürel karmaşıklık itibariyle de birçok bilim dalına konu olmuş mekanlardır. Bundan dolayı, sosyal hayatı çalışma alanı olarak seçmiş bütün bilim dallarında, kent ile ilgili bilgiler bulmak mümkündür. Bu bölümün temel amacı kentin ne olduğuna ilişkin sosyolojik bir tanımlama ortaya koyabilmektir. Ancak, kentin neliğine ilişkin olan soru yeni değildir. Yüzyıllardan beri insanlar farklı coğrafyalarda kentsel yaşamlar sürdürdüğünden doğal olarak bu soru tarih boyunca defalarca sorulmuştur. Yılların tartışmasını tekrar yenilememek ve bu anlamda oluşabilecek bir zaman kaybını önlemek için konu ile ilgili literatür tartışmalarını ve bu çalışmaların günümüz itibariyle vardığı ve bu çalışma için kabul edilebilir son noktayı genel hatlarıyla izah ederek, kent kavramı ifade edilmeye çalışılacaktır.

Hatt ve Reiss (2002:27) “insanlığın tarihi büyük ölçüde kentlerin ve kentsel yaşamın tarihi olarak yazılabilir” sözüyle oldukça önemli bir tespitte bulunur. Çünkü, sadece barındırdıkları nüfusun büyüklüğü ile değil aynı zamanda idari mekanizmaların ve kanunların oluşturulduğu alanlar olmaları nedeniyle kentler insanlık tarihinin son dönemlerinin anlaşılmasında başat alanlar haline dönüşmüştür. Farklı zamanlara ait İstanbul ve Londra kentlerinin nüfus büyüklüğü tablosu (bkz: Tablo 1) bu tespit için iyi bir örnektir. Fetih yılı olan 1453'te İstanbul'un nüfusu 50.000 civarında iken, 50 yıl gibi kısa süre içinde nüfus dört katına ulaşmıştır. Bu geometrik artış 100 yıl sonra 1.000.000 gibi rekor bir seviyeye ulaşmış ve 200 yıl içinde tekrar 800.000'e düşmüştür. Aynı zamanda Londra örneğine de bakıldığında

200.000 olan nüfusun, 200 yıl içerisinde 4,5 kat artarak 900.000'e ulaştığı görülmektedir. Elbette bu artış oranları normal değildir ve nüfusu etkileyen müdahaleler olduğunu göstermektedir. İstanbul için Faroqhi (2006:42-43), nüfustaki bu büyümenin ve ona yönelik müdahalenin, Osmanlı devletinin politikası gereği ve Fatih Sultan Mehmet'in eliyle başladığını ifade etmektedir.

Tablo 1
Yıllara Göre İstanbul ve Londra Nüfusları

Tarih / Şehir	İSTANBUL	LONDRA
1453	50.000	-
1480	80.000	-
1500	200.000	-
1530	400.000	-
1570	700.000	-
1600	1.000.000	200.000
1800	800.000	900.000

KAYNAK: (Faroqhi, 2006:44)

Hatt ve Reiss'in tespitinde, iki unsur özellikle vurgulanmaktadır. Kent ve insan arasındaki çift taraflı şekillendirici etkileşim ve zaman. Çünkü, kentler insanın yaşamını sürdürdüğü ve yeryüzünden yararlandığı temel merkezlerdir ve çevresindeki bölgelerin bir ürünü oldukları gibi bunları da etkilerler ve sonuçta kentler, ekonomik ve sosyal gereksinimlere yanıt verecek biçimde gelişirler (Harris, 2002:55). Yaşam alanlarındaki şekillenmeler, insanların değişen ihtiyaçlarını karşılayarak, hayatlarını daha rahat koşullarda idame ettirme amacı gütmektedirler. Dolayısıyla Laborit (1990:21)'in de ifade ettiği gibi insanların güttüğü erek bir kent kurmak değil, yaşamaktır ki kentler bu ereği gerçekleştirmeye yarayan araçlardan sadece biridir. Dolayısıyla yaşam alanlarını belirleyen kavramların zaman içinde farklı yapıları ifade ettiği de öngörülebilir. Örneğin eski Roma'da 'kent' kavramı ile ifade edilen, çevresinden duvar benzeri savunma alanları ile izole edilmiş ve temelde tarım dışı ekonomik faaliyetlerin yaygın olduğu ve diğer yerleşim yerlerine nazaran daha fazla nüfusu barındıran yer (Sennett, 1999:27-36) iken günümüzde böyle bir tanımlama ile kent kavramını ifade etmek mümkün değildir.

Kavramın tanımına ilişkin farklılıklar sadece zaman ile de sınırlı değildir. Fakat aynı dönemde farklı yerlerde da farklı kent tanımlarına rastlamak mümkündür. Bütün toplumların ortak bir geçmişe sahip olmadıkları ve dolayısıyla ortak sosyal süreçlerden geçmedikleri için, yaşam tarzı, ekonomik ihtiyaçlar, mimari tercihler gibi pratik ihtiyaçların şekillendiriciliğiyle, öznel anlamlar atfedilen kent biçimleri ve tanımları ortaya çıkmıştır. Örneğin, Çin ve Japon kentlerinin merkezleri kutsal mekanlara göre belirlenmiş, Tokyo'daki İmparatorluk Sarayı da kentin yüzyıllardır çevresinde değişip durduğu bir yönetim merkezi olmuştur. Doğu'ya özgü bu kutsal alan, Pekin'deki Yasak Şehir gibi bir boşluk, dış dünyaya yasak bir merkez ve kutsal olmayan hiçbir şeyin bulunmadığı bir yer olarak düşünülmüştür. Dolayısıyla Uzakdoğu kentlerinin tasarımlarında genellikle kutsal öğeler belirleyici olmasına rağmen eski Yunan ve Roma kent tasarımlarında ise daha çok pazar alanı, idari örgütlenme ve güvenlik alanları sağlama gibi pratik ihtiyaçlar belirleyici olmuştur (Sennett, 1999:29).

Roma modeli olarak adlandırılan kent modeli kurgusunda genellikle Roma askeri kampları kare ya da dikdörtgen olarak kurulmuş, daha sonra bu kamp sürekli bir yerleşim yerine dönüşebilirse, etrafına duvarlar örülerek koruma hattı güçlendirilmiştir. Kamp ilk kurulduğunda mekanın iç kısmı olan *castrum*, ortada birbirini kesen iki dikey caddeyle, yani *decumanus* ve *cardo* ile dört parçaya ayrılır; ana çadırlar bu kesişen ana caddelerin kesişim noktasına kurulur ve sonra kavşağın tam kuzeyine de *forum* yerleştirilir. Eğer bu yerleşim yeri başarılı olursa çevreyle merkez arasındaki boşluklar, eksenler ve merkezler genel ilkenin küçük çaptaki uygulamalarıyla yavaş yavaş doldurulur. Bu kuralların Romalılar için amacı, Roma modelinde kentler yaratmaktır; dünyanın neresinde Romalılar yaşıyorsa, Roma askeri kendini evinde gibi hissetmelidir (Sennett, 1999:65-66). Roma'lılardan çok önce Sümer, Mısırlılar ve Çinliler tarafından da kullanıldığı bilinen bu model, sonraları modern Amerikan kentlerinin planlanmasında ilham kaynağı olmuştur ve bu tasarıma 'ızgara planı' adı verilmektedir (Sennett, 2008a:93).

Antik Yunan kültüründe ise kentler ulaşım yollarındaki önemli kavşak noktaları olma özellikleri ile ticaretin ve yönetimin yürütüldüğü temel yerleşim yerleridir. Kentler, devletin hakimiyetiyle demokratik bir yönetim yapısının sağlandığı ve bu anlamda iktidarını, kişilerin özel alanları dışındaki alan olan

kamusal alanda kendini yeniden ürettiği mekanlar olarak inşa edilmişlerdir. Modern sosyolojide bu ayrım, normalde ev ile işin ayrılmasına, sosyal cinsiyetlere göre belirlenmiş bir geleneksel işbölümünün temeli olarak görülen yan yana bulunma durumuna gönderme yaparak kullanılmasına rağmen (Marshall, 1999:380) antik Yunan yaşamındaki kamusal-özel ayrımı, siyasetin kamusal dünyası ile aile ve ekonomik ilişkilerin özel dünyasına dayanmaktadır.

Bütünsel olarak kentlerin tarihlerine bakıldığında, genellikle her kentin gelişim sürecinin kendi özgül ve başat ihtiyaçları doğrultusunda şekillendiği ve yine bu ihtiyaçlar doğrultusunda birbirlerinden farklılaştıkları görülmektedir. Kentlerin tarihi üzerine yapılan çalışmaların da açıkça ifade ettiği gibi mekana özgü kent tanımlamasının nedeni de toplumlar arasındaki sosyal ve kültürel farklılıklardır. Bunun yanında her toplumun sahip olduğu kentlerin kentsel gelişimlerinin, yaşadıkları sınırlar dahilinde daha homojen oldukları söylenebilir.

Harvey (2006:27), kent'in "karmaşık bir şey" olduğundan söz eder ve "onunla uğraşırken karşılaşacağımız zorlukların bir kısmının onun kendine özgü karmaşıklığına bağlı" olduğunu ifade eder. 2000 yılı itibariyle nüfusunun %65'inin (DİE, 2000) kentlerde yaşadığı Türkiye örneğinin gösterdiği gibi diğer yerleşim yerlerine göre daha büyük insan nüfusunu barındıran kentler, sosyal bir yaşam biçimi benimsemiş insanın günümüzde kültürel hayatının inşasındaki temel zeminlerden biridir. Bundan dolayıdır ki kentler, insanlar için 'yer' veya 'mekan'dan ötedir. Sosyolojik anlamıyla insanın 'sosyal hayat'ına ev sahipliği yapan kentler, şüphe götürmez bir biçimde sosyal hayattan etkilenmiş, değişmiştir. Kentlerin, özgül pratik ihtiyaçların şekillendiriciliği ve nüfus hareketliliğinin etkisiyle sürekli değişen dinamik yapısına 'kentleşme' denir ki 'kent' bir bütünlüğü ifade ederken 'kentleşme' bir süreci ifade etmektedir. Kentleşme, dar tanımıyla kentin oluşumunu anlatır (Marshall, 1999:399). Önceden de söz edildiği gibi kentler çağlar boyunca, insanların ihtiyaçlarına cevap vererek büyük bir değişim serüveni yaşamıştır. Önceleri sadece pazar ve savunma alanları oluşturmak için inşa edilen kentler, sanayi devrimi ve küreselleşme ile günümüz metropollerini oluşturan yola evrilmiş ve ihtiyaca yönelik misyonlar üstlenmişlerdir. Zaman içinde nüfusun birikmesiyle kentlerde işleyen bu değişim süreci 'kentleşme' kavramı ile açıklanmasına rağmen kentleşme ile ifade bulan belirli bir yol haritası doğrultusunda yaşanan, özdeş değişimler değildir. Sözü

geçen farklı kültürlerin inşa ettikleri farklı kentler içinde görülen, amaca yönelik değişimler, nüfus hareketleri, mekansal büyüme unsurları da kentleşme kavramı içinde açıklanmaktadır. Ayrıca nüfus artışı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yeni iş alanları, mesleki uzmanlaşma benzeri sosyal ve ekonomik yapılanmalar da 'kentleşme'nin bir sonucudur. Dolayısıyla Keleş (2004:21-22) kentleşmeyi sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insanların davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci olarak tanımlamasına rağmen bütünsel olarak kentler, devingen ve dinamik yapılar olduğundan, kentleri ve kentleşmeyi süreçteki tek bir faktör ile açıklamak mümkün değildir.

Kentlerin yapısındaki değişken faktörler ve kent çeşitliliği, evrensel bir kent tanımı yapmayı da oldukça güçleştirmektedir. Bu nedenle literatürde keskin sınırlar çizilerek yapılan, ucu kapalı kent tanımlamaları, sadece belirli bir yer ya da zaman için anlamlı olabildiği ve global anlamda kenti ifade etmekte eksik kaldıkları için çokça eleştiri almıştır. Örneğin, yönetsel kaygılarla kenti tanımlamaya çalışanlar (DPT, 2002:6), kenti belli bir yönetsel örgüt biriminin sınırları içinde kalan yerler olarak tanımlarken bunun dışındakileri yerleri büyüklüklerine göre kasaba ya da köy olarak adlandırmıştır. 1924 tarih 442 sayılı Köy Kanunu'nun 1. Maddesi ile nüfusu 20.000'in üstünde olan yerleşim birimlerinin kent olarak tanımlanmasının gösterdiği gibi idarenin düzenlediği yasalarla yapılan tanımlarda ise nüfus büyüklüğü esas alınmıştır.

Wirth (2002: 80-81), bu biçimde yapılan tanımlamaların eksikliğine vurgu yaparak; bir topluluğu yalnızca büyüklük açısından ele alıp, kentsel olarak nitelemenin oldukça keyfi olacağını belirtmiştir. O'na göre, kent tanımlamasında kullanılan ölçütlerin az ya da çok kişiyi kapsamaması önemli değildir. Çünkü boyutsal farklılıklar üzerinden hareket eden bu gibi mantıki çizgiler ile yola çıkıldığında, nüfus büyüklüğü farklı olan kentlerin sosyal yapıları arasındaki farklılıkları kavramaktan ziyade, kentsel yığılma ile ilgilenmiş olunacak; dolayısıyla sayılar tek belirleyici ölçüt olarak alındığı sürece, hiçbir kentleşme tanımı tam anlamıyla doyurucu olmayacaktır. Sonuçta kentleşmenin, kentin fiziksel varlığı ile tanımlandığı ve yalnızca katı bir biçimde mekanla sınırlandırılıp ve kentsel

tutumların keyfi yasal sınırların bittiği yerlerde birdenbire kesileceği düşünüldüğü sürece, bir yaşam biçimi olan kentlileşme için uygun bir kavram geliştirmek mümkün değildir (Wirth, 2002: 81). Nitekim Weber (2000: 73-74)'in de dile getirdiği gibi Rusya'da bile nüfusu binleri bulan ve bu özelliğiyle pek çok eski şehirden (örneğin Almanya'nın doğusundaki Polonya kolonyal bölgesinden) daha büyük olan köyler vardır ve dolayısıyla gerek içerdikleri gerekse dışladıkları açısından, büyüklük, kenti tanımlamak için tek başına yeterli değildir.

Bu çıkarsamadan hareketle, büyük nüfusun bulunduğu alanlarının kent olarak ifade edilemeyeceği açıktır. Çünkü Weber (2000:74)'in de belirttiği gibi iktisadi kaygılarla yapılan bu tür tanımlamalarda, Asya ve Rusya'daki 'ticaret köyleri' gibi aile üyeleriyle, genellikle babadan oğula geçen bir tek ticari yapıdan oluşan kolonileri de kent kavramına dahil olmaktadır. Dolayısıyla salt mekan veya nüfus yoğunluğu gibi demografik özelliklerine bağlı kalarak yapılan bu tip tanımlamaların, kent için sağladığı perspektifin yetersiz olduğu ve bu nedenle kentin anlaşılması noktasında da yetersiz bir kavrayışa neden olacağı açıktır.

Kentler büyük bir insan topluluğunun barındığı yerlerdir ve bir coğrafi alanı kaplarlar. Uzaydan bakılınca belirli koordinatlar içindeki yerleşim yeridir. Ayrıca Bergel (1955:8 akt. Martindale, 2005:57)'e göre “meslek sahiplerinin çoğunluğunun tarımsal faaliyetlerin dışındaki bir işle meşgul olduğu her yerleşim birimi”dir. Bu noktada eski kentler ile modern kentlerin birbirinden ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü Bergel'in bu üstünkörü kent tanımlaması modern kentin bir yönünü ortaya koymakta fakat eski kentler için bütünüyle hatalı bir tespit olmaktadır. Nitekim eski kentlerde, ticaretin yanında tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü de bilinmektedir. Örneğin eski Mısır kentlerinde, kente yaşayan kişilerin tarımsal faaliyetler yürüttükleri, hatta Nil nehrine sulama amaçlı kanallar yaptıkları tarihi belgeler ve arkeolojik çalışmalarla kanıtlandığı gibi 1950'li yıllara kadar Diyarbakır'da da, kentlilerin benzer tarımsal faaliyetlerle gelir elde ettikleri de bilinmektedir.

Sanayileşmiş günümüz kentleri için tarım dışı nüfusu barındıran mekanlar olarak kenti tanımlamak bir ölçüde doğru olabilir, fakat salt bundan hareketle yapılan tanımlamalar, barındırdıkları sınırlı bilgi ile sosyolojik perspektif yaratmaktan uzaktır. Modern kentler, binalardan, köprülerden, yollardan, parklardan,

mahallelerden meydana geldiği için zaten yapıları gereği tarımsal faaliyetlerin yürütülebileceği yerler değildir. Ama bunların hepsi kentin sadece şekilsel yüzünü ifade etmektedir. Bu bakış açısı, insan ve kültürel özellikleri dışladığından, kelimenin tam anlamıyla ana tema gözden kaçırır. Çünkü, kentler iş hayatını ve imkanlarını, kamusal hayatı, eğlence hayatını, özel hayatı; yani insanların etkileşim içinde oldukları bir yaşam biçimini de barındırır. İnşanın temel amacı olan insan; işte, evinde, sokakta, parklarda ve hatta özel hayatında, öteki insanlarla belirli kurallar dahilinde ilişki ve iletişim halindedir. Bu karmaşık ilişkiler yumağı ve bunu düzenleyen ve belirleyen hukuk, adalet, gelenek, görenek, ahlak gibi yazılı veya yazılı olmayan kurallar bütünü de kültürü meydana getirmektedir. Kenti, insan ve kültürel hayatından bağımsızlaştırıp, sadece nüfus büyüklüğü ya da mekansal niteliğini göz önünde bulundurmamak, kenti anlamada yetersiz kalınmasına neden olacaktır. Bundan dolayı kenti, sadece bir yerleşim yeri, nüfusun yoğunlaştığı bir alan veya tarım dışı ekonominin geliştiği bir pazar alanı olmaktan öte niteliklerde olduğunu kabul etmek gerekir.

Uzun süredir farklı yerlerde benzer şekilde kullanılan, niceliksel büyüklük ve tekil bir iktisadi kavram üzerinden hareket eden tanımlamalar, Bookchin (1999:16)'e göre aslında bazı kentlerin diğer kentler karşısında ve kentlerin genel olarak kasabalar ile köyler karşısında sahip olduğu itibar için kullanılan popüler ölçüttür. Çünkü geleneksel kabule göre kentin büyüklüğü aynı zamanda diğer yerleşim yerlerine göre ekonomik ve kültürel bakımdan üstünlüğünü ifade eder.

BÖLÜM 3

KENT SOSYOLOJİSİNİN KURULUŞU VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Günümüze kadar kent, mekan, kültür ve sosyal yaşam arasındaki karşılıklı etkileşimi ve kentleşme sistemi üzerine çok çeşitli sosyolojik teoriler geliştirilmiştir. Bu bölümde kent sosyolojisine yön vermiş teoriler kronolojik olarak incelenmiştir.

3.1. Chicago Okulu ve Ekolojik Şehir Teorisi

Ekolojik şehir teorisi, hem ilk olması hem de sosyolojiye yeni bir çalışma alanı kazandırmış olmasından ötürü oldukça önemlidir. Amerika kökenli olan bu teori, 1900'lü yılların başlarında, akademik çevrelerde önemini kanıtlayan sosyolojinin, 1920'li yıllar gibi yakın tarihlerde bakir bir çalışma alanı olan kenti incelemek için bir yol haritası kurgulanması amacı ile ortaya çıkmıştır.

Martindale (2005:48:49)'ın belirttiği gibi chicago okulu teorisyenlerinin karşılaştıkları ilk problem, kenti sosyolojik açıdan pratik bir çalışma sahasına dönüştürebilmek olmuş ve bu nedenle üç farklı problemin araştırma yollarının kurgulanması gerekmiştir;

- 1- Kent olgusunun her iki yönüne ilişkin yaklaşım sağlayan bir bakış açısının araştırılması: a) Konum, büyüklük ve gelişmenin nesnel yönleri (Charles Cooley, Adna Weber), b) Toplumsal yönler (Strong gibi ahlaki tenkitçiler, Jane Adams gibi reformcular ve Steffens gibi felaket habercileri)
- 2- 'Nesnel' bir bakış açısı – yani, ne savunmaya ne de çürütmeye apiriori değer yüklemeyen basit bir anlayışa izin veren bir perspektif;
- 3- Kent ortamının 'olguları'na dair ilk elden çalışmayı sağlayan bir bakış açısı.

Ekolojik teorinin ana mimarları Robert E. Park, Ernest W. Burgess ve Roderick D. McKenzie'dir ve teoriye ilişkin sözü geçen üç problemten hareketle kurgulanan altyapı, bu kişilerin Chicago üniversitesindeki çalışmalarının bir araya getirilmesi sonucunda oluşmuştur. Bu nedenle Chicago Okulu olarak da anılmaktadır. Bu çalışmaların ürünü olan *The City* (Kent) adlı kitapta teorinin genel çerçevesi

çizilmiştir. Kurama destek veren her çalışmacı, teorinin belirli bir yönü üzerine çalışmıştır. Burgess daha çok kentleri geometrik olarak sistematize edebilmek için büyüme şekilleri üzerinde çalışırken, Park ve McKenzie kent insanı ve öznel kültürel özellikleri üzerinde durmuşlardır. (Martindale,2005:50)

Ekoloji ismi biyolojiden gelmektedir. Biyolojinin “organizmaların bölgesel dağılımlarını ve miktarını belirleyen karşılıklı ilişkileri inceleyen bilim dalı (Marshall, 1999:175)” olan ekoloji, pozitivist bir bakış ile bu teoriye isim babalığı yapmıştır. Bu oldukça anlaşılır bir tutumdur, çünkü teorinin kurgulandığı dönemde bilginin, metafizik ve spekülasyondan bağımsız yalnızca deneyimle test edilebileceği görüşündeki pozitivism akımı sosyolojik alanda oldukça gözdedir (Swingewood, 1998:48-50) ve ekolojik şehir teorisinin temel düşüncesi olan kentin ampirik anlamda irdelenmek istenmesi pozitivist görüş ile örtüşmektedir. Bu görüş ile hareket eden Park ve arkadaşlarına göre toplum, birbirleriyle sürekli rekabet içinde olan ve meslek, statü, ekonomik nitelikler, ırk, etnik köken¹ ve inanç doğrultusunda ayrışan topluluklardan oluştuğu için ekolojide olduğu gibi kentte yaşayan insan davranışları, birbirleriyle ve çevreleriyle olan etkileşimlerini incelemeyi amaçlamışlardır. Park'a göre kent, uygar insanın doğal yaşam alanı olduğu için kentlerin kurgulanmadan, doğal bir süreç içinde oluşan ve bundan ötürü kentte yapılan ya da yapılacak fiziksel değişiklikleri de sınırlayan kendine özgü yasaları vardır ve insanlar bu yasalara uyarlar. Aynı biçimde mahalle, semt gibi kenti oluşturan her birimin de kentin genel yapısına benzer nitelikleri vardır ve her mahalle kendi tarihsel sürekliliğini göstererek, sakinlerinin nitelik ve özelliklerini yansıtmaktadır. Ayrıca kentlerde göçmenlere, etnik kökene dayanan birlikteliğe, ekonomik statü benzerliği unsurlara dayanan nüfus ayırım alanları, rekabet içerisinde varlıklarını sürdürme eğilimindedir. Kentlerdeki ticaret ve sanayi kolları, iş sahaları yaratarak uzmanlaşmayı beraberinde getirir. Mesleki unsurlar üzerinden şekillenen sosyal yaşam oluşumları sonucunda, aile bağları, yerel birlikler, kast ve statü üzerinden şekillenen eski geleneksel sosyal yapıda sürekli bir kırılma söz konusudur. Buradan hareketle Park ve McKenzie;

¹ Irksal ve etnik terimleri, zaman içinde farklı kaynak ya da bölgelerde birbirinin yerine kullanılmış ya da anlam karışması yaşamış olsalar da, bu çalışmada Fenton (2001:5)'un tanımlaması kabul edilerek; 'ırk' terimi: fiziksel veya görünür farklılıkları ya da kendilerine özgü görünüşleri ile göze çarpan gruplar, 'etnik' terimi ise: ortak bir soy temelinde kültürel, dilsel, ulusal ya da bölgesel köken farklılıklarına sahip gruplar için kullanılmıştır.

modern kentin büyümesini, birincil ilişkilerin yerini dolaylı ikincil ilişkilerin almasıyla mümkün görür. Geleneksel yapıdaki kurumlar işlevlerini modern yapıda başka kurumlara, örneğin, aile kurumu işlevlerinden bir kısmını okula devreder, din kurumu etkisini önemli biçimde kaybeder. Sonuçta kent mesleki uzmanlaşma, rekabet ve ayrışmanın etkisi altında şekillenir (Martindale, 2005:49-50).

Teoride kentlerin geometrik büyüme şekillerini tanımlama Burgess'in metodu ile yapılmaktadır. Burgess'a göre kentler ilk aşamada, sanayinin ihtiyaç duyduğu hammaddelerin temin yollarına en yakın yerlerde toplanır, nüfus bu çalışma yerlerinin etrafında bir araya gelir, çeşitlenir ve artar. Bunun sonucunda ortaya çıkan hizmet arzı ve sanayi ürünleri, pratik ihtiyaçlara yönelik çözümler üreterek hayat standartlarını, konforu artırır ve kentsel hayatı daha çekici hale getirmeye başlar ve cazip hale gelen kentsel yaşam, nüfusu yoğunlaştırır. Yaşanan bu yoğunlaşmanın mekanı değerli kılarak rekabeti doğurması, vergileri artırması nedeniyle bir süre sonra bu merkezlerde biriken nüfus için ekonomik hayat güçleşir ve ayrışma başlar (Giddens, 2000: 505-506). Burgess'in metoduna göre merkezi oluşturan bu ilk bölge sonraları daha çok iş ve eğlence yerlerine ayrılarak nüfusun bu yapının etrafına toplanarak, kentin halkalar şeklinde büyümesini sağlar.

Ekolojik şehir teorisi, ilk kullanıldığında, toplulukları dört türde sınıflandırmakla işle başlamıştır; 1- Temel hizmet toplulukları 2- Dağıtım işlevindeki topluluklar 3- Sanayi kenti toplulukları 4- Herhangi bir ekonomik temeli olmayan topluluklar. Birinci grup toplulukları, üretim ve dağıtım sürecinin ilk aşamasında işlev gören topluluklardır. Tarımsal faaliyetler yürüten topluluklar, madencilik, kerestecilik, balıkçılık yapan topluluklar bu gruba girmektedir. İkinci gruptaki topluluklar üretilen mal ve hizmetlerin dağıtımını üstlenen topluluklardır. Üçüncü tür sanayi toplulukları için ayrılmıştır. Dördüncü gruptaki topluluklar ise ekonomik yönden bir işlevleri olmayan topluluklar olarak nitelenmiştir. Buraya eğlence yerleri, siyasi veya eğitim merkezleri, savunma toplulukları, mahkumların sürgün yerleri veya hayır işleri toplulukları örnek olarak gösterilebilir. Bu anlamda topluluklar ekonomik veya savunma anlamında avantaj elde etmek için örgütlenirler (Martindale, 2005:53).

Bir topluluk amacı doğrultusunda en üst seviyeye ulaşırsa ya istikrar kazanmalı ya yeniden dönüşmeli ya da dağılmalıdır. Topluluk düşüşe başladığında

özölme ve kargaşa meydana gelir, rekabet artar, güçsüzler çekilmeye zorlanır, sonuç olarak bir kenti örgütleyen ekonomik rekabet keskinleşir ve kent içinde sıkıntılar yaratan bir unsur haline gelmeye başlar. Birincil ilişkiler körelirken, ikincil ilişkiler yaygınlaşır, resmileşir ve amaca yönelir. Topluluğun nüfusu arttıkça buna paralel olarak konut ve yolların sayısı artar. Farklılaşma ve kentsel ayrışma baş gösterir ve bu süreç sürekli devam eder. “Dolayısıyla kenti oluşturan ana süreçler önem sırasına göre rekabet, yoğunlaşma, merkezileşme, ayrılma, istila ve yerine geçme şeklindedir. Bunların işleyişleri, kentin fiziki strüktürünü şekillendiren 'doğal alanları' husule getirir (Martindale, 2005:55).”

Bu kavrayış teori için kent denen şeyin temel işleyişini oluşturmaktadır. 1950'li yıllara kadar Amerikan sosyolojisine bu teori hakim olmuştur. Teoriyi esas alan birkaç çalışma daha olmasına rağmen ana kavramlara ve bu alana (Martindale'ın deyimiyle) önemli bir katkı yaptıkları söylenemez.

3.2. Wirth: Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlilik ve Ekolojik Şehir Teorisi Eleştirisi

Kent sosyolojisine oldukça önemli katkılarda bulunmasına rağmen ekolojik şehir teorisinin de, kenti tanımlamada eksik kaldığı (teorinin aldığı ciddi eleştirilerden hareketle) söylenebilir. Kente ilişkin literatürün en önemli isimlerinden birisi olan Wirth'n eleştirisi kent kavramını sosyolojik perspektifte anlamlandırma noktasında oldukça etkilidir. Bu eleştiriler üç madde halinde ifade edilebilir. Wirth'n teoriye birincil eleştirisi temel analizleri boyutunda olmuştur. Teorinin analizlerini kentin sosyal yaşamına yöneltmek yerine jeofizik boyutlarına yöneltmekle hatalı bir yol izlediğini belirtir. Önceden de ifade edildiği gibi kenti ve fiziksel boyutunu binalar, sokaklar, yollar, mahalleler oluşturur. Fakat bu nitelikleri, sayıları ya da konumları üzerine yapılan çalışma, kentsel yaşam ile ilgili niceliksel bilgiler sunmasına rağmen, kent yaşamını kavrama noktasında (temel faktör olan topluluklar araştırılmadığında) oldukça kısıtlı bir kavrayış sağlayacaktır. “Elbette ki, bir hanenin kanalizasyon sisteminden geçenler ve çöp kutusunda atılanlarla ilgili dikkatli bir incelemeyle o hanenin etkinlikleri hakkında pek çok şeyin öğrenilebileceğini ileri sürmek tümüyle yanlış değildir. Ancak söz konusu veriler, etkinliğin yan ürünleri ve yapılacak çıkarımların kanıtları olarak ele alınması halinde doğrudur (Martindale,

2005:59).”

İkinci eleştiri ekolojik teorinin insan topluluklarını kavrama biçimi üzerinedir. Topluluklar arasında görülen rekabet, yoğunlaşma, merkezileşme, ayrışma, istilalar ve ard arda gelme kurgusu kentsel sosyal hayatı resmedebilir. Ama buradaki temel sorun bu kavramlar ile sadece kentsel yaşam değil ayrıca kırsal yaşam, hatta farklı hayvansal toplulukların yaşam biçimleri de tanımlanabilir. Yani özel olarak kentsel yaşamı ve kentleşme kavramlarını tanıtmak için farklılaşmamaktadır. Bundan ötürü sosyolojik anlamda bir ayırım yapma konusunda, ya da özel bir kavrayış sağlama noktasında eksik kalacaktır.

Wirth'ün bir diğer eleştirisi ise ilk iki eleştiriden kaynaklanan eksikler itibariyle ortaya çıkan problemdir. Bu da en geleneksel anlamda sosyolojik nitelikli kavramları (gruplar, kurumlar, sosyal yapılar) ihmal edilmiş olmasıdır. Teori sosyal yapı içerisindeki kurumları tamamen göz ardı etmektedir. Bu eksiklik sosyal yapı içerisindeki, oldukça önemli ve büyük ölçüde şekillendirici etkisi olan faktörü göz ardı etmek anlamına gelmektedir (Martindale, 2005:59-60).

Ekolojik teori sadece çevresel etkileri dikkate alarak bir kent tanımlaması yapmaya çalışması itibariyle eksik kalmıştır. Sosyal hayatın bir parçası olan kültürel unsurlar bu teoriye dahil edilmemiştir. Bunun yanında Burgess'in eşmerkezli çember modelinin oldukça idealist olduğunu ve Chicago dahil hiçbir kente birebir uymayacağını kendisi de *The City* adlı çalışmada dile getirmişti. Bütünsel olarak teori ilk olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Fakat Wirth'ün çalışmaları gibi zamanla yapılan diğer çalışmalar da teorinin önemli eksikleri olduğunu göstermiştir.

Louis Wirth'ün kent sosyolojisi literatürüne kazandırdığı en önemli kavram 'kentlilik' kavramıdır. Bununla ifade edilen, kentli olmanın sosyo-psikolojik boyutudur. “Kentlilik, kent topluluklarının tipik sosyal yaşam kalıplarını anlatan bir terimdir (Marshall, 1999:400).” Kent insanın öznel karakteristiği üzerinde durarak bu kavramla kentsel yaşamının niteliklerine bir açıklık getirmeye çalışmıştır. Nitekim yapılan tanımlamaların eksikleri vardır. Çünkü;

İyi bir kentleşme tanımı, yalnızca tüm kentlerin genelde gözlenen temel niteliklerini göstermekle kalmamalı –en azından bizim kültürümüzdeki-, değişik biçimlerinin neler olabileceğini bulmamıza yardımcı olabilmelidir. Bir sanayi kenti başkentten, ticaret, madencilik, balıkçılık, turizm,

üniversite kenti, sosyal açıdan, önemli farklılıklar gösterecektir. Tek bir sanayi kentinin olması birden çok sanayi kentinin olmasından çok daha farklı sosyal nitelikler bütünü taşıyabileceği gibi, sanayi açısından dengeli bir kent, sanayi açısından dengesiz bir kente göre, bir yörekent bir uydukente göre, bir oturma yörekenti bir sanayi yörekentine göre, metropoliten bölge içindeki bir kent bu bölgenin dışındaki bir kente göre, eski bir kent yeni bir kente göre, bir güney kenti New England'a göre, bir Orta Batı kenti Pasifik kıyısındaki bir kente göre, büyüyen bir kent durağan ya da ölmek üzere olan bir kente göre farklı sosyal özellikler gösterebilecektir (Wirth, 2002:83).

Kentleri niteliklerine göre ayırmak ve bu ayırım itibariyle farklı kültürel özellikleri ve sosyal yapılanma şekilleri bulunduğunu belirlemek oldukça ileri görüşlü bir tespittir. Nitekim her kentin kendine özgü bir gelişme ve büyüme şekli vardır. Coğrafi konumu, sanayi için ham madde kaynakları, ticaret yolları, ulaşımı, suya olan konumu gibi pratik ihtiyaçlar belirleyici olup kentin yapısında öznel şekillenmeler sağlar. Bu yüzden Wirth'ün kurguladığı ayırım, günümüz kentlerini açıklamak için de bir hareket noktası sağlamaktadır.

Wirth, kent tanımlaması yaparken kentlilerin nitelikleri, çeşitlilikleri sonucunda meydana gelen sosyal ilişkiler üzerinden hareketle; kentin nüfusuna, yoğunluğuna ve heterojen yapısına atıfta bulunarak şöyle bir tanımlamaya varmaktadır; “Sosyolojik amaçlarla bir kent, sosyal açıdan bir örnek olmayan insanların göreceli olarak geniş bir alanda, yoğun bir biçimde ve sürekli olarak birlikte bir yere yerleşmiş bulunması biçiminde tanımlanabilir (Wirth, 2002:85).”

Nüfus yığılmasının büyüklüğü, yoğunluğu ve heterojenliği Wirth'e göre kentin ve kentli insanın şekillenmesini sağlayan faktörlerdir. Bir kentte yaşayan insan sayısı, kentin ve kent kültürünün şekillenmesinde önemli etkiye sahiptir. Çünkü kişilerin kentle ya da kendi aralarındaki etkileşimi ve ilişki kurma olasılığı nüfusun büyüklüğü ile doğru orantılıdır. Nüfus yoğunlaştıkça ilişkiler artacak, kente kişisel olarak farklı insanlar dahil olacak, birbirleriyle ilişki içine girecek, dolayısıyla kişiler arasında gizil farklılıklar artacak ve sonuçta topluluğun kültürel yaşamı kasaba, köy gibi daha az nüfuslu yerleşim yerlerine göre çeşitlenecek ve farklılaşacaktır. Bunun kişilerin renginden, etnik kökeninden, ekonomik ve sosyal konumundan, beğeni ve

önceliklerinden kaynaklanan sosyal farklılaşmalara yol açacağı söylenebilir. Dolayısıyla kişiler arasındaki aile ve akrabalık bağları, komşuluk ilişkileri gibi birincil ilişkiler en iyi ihtimalle zayıflayacak ve yerini resmi nitelikteki ikincil ilişkiler üzerinden kurgulanan ilişkilere bırakacaktır. Kentte kurulan ilişkiler gerçekten yüz yüze olabilir ama bu ilişkiler yine de, kişisel, yapay, geçici ve parçacıdır. Nitekim nüfus arttıkça bütünsel olarak kente yaşayan kişilerin birbirlerini tanıma olasılıkları da azalacaktır. Bununla birlikte kişiler arasında oluşan kayıtsız kalma davranışı ve artan ayırıcı kriterler rekabeti arttıracaktır. Bu çeşitlilik mesleki çeşitliliği ve mesleki uzmanlaşmayı da doğuracaktır. Birbirleriyle çıkarları doğrultusunda ilişki kuran kişilerin, mesleki uzmanlaşma ile çeşitlenen hizmet alanlarında, ihtiyaç potansiyellerini karşılamak için kırsal yörelerde yaşayanlara göre daha çok insan ile ilişkiye girmek zorundadır ve bu ilişkiler tam olarak kişiselliğe dayanmadığı için, kişiler arasında daha az bağımlı niteliktedir (Wirth, 2002:88-93).

Wirth'ün üzerinde durduğu bir diğer kavram ise yoğunluktur. Bu kavramdaki kasıt; mekansal büyüklük değişmeden orada yaşayan insan sayısında meydana gelen artıştır. Yoğunlaşma ile artan nüfus, Durkheim'ın da ifade ettiği gibi farklılık ve uzmanlaşmayı arttırıcı bir etkide bulunur. Çünkü büyüklük açısından kısıtlı kalan alan ancak bu yolla sözü geçen nüfusa yetebilecektir. Kentli genellikle pratik ihtiyaçları doğrultusunda ilişki kurmaya meyillidir. Bu anlamda kurgulanan ilişkiler daha önceden de değinildiği gibi genellikle teklifsiz ve ayrıştırıcıdır. Mesleki nitelikler ve iş mekanları doğrultusunda gruplanmalar oluşur. Aralarında duygu ya da duyarlılık bağları olmayan kişilerin birbirlerine çok yakın yaşayıp beraber çalışması, rekabetin, ilerleme güdüsünün ve karşılıklı sömürünün artmasına yol açar. Dolayısıyla mesleki anlamda artan farklılıklar ve beraberinde ortaya çıkan amaca yönelik ilişkiler, sosyal yapının karmaşıklaşmasını sağlar (Wirth, 2002:93-95).

Bir diğer husus ise kentin heterojenliğidir. Kent içinde değişik kişilik tiplerinin etkileşimleri ve ilişkileri sınıfsal yapının karmaşıklaşması eğilimini güçlendirir. Dolayısıyla sosyal yapı içinde oluşan farklılaşma yapısının, bütünleşmiş toplumlara oranla daha çok kola ayrılmasına ve bu temelde farklılaşmasına neden olur. Kişi sosyal yapı içerisinde yaşanan ve birçok değişkene bağlı olan bu yüksek hareketlilik içerisinde, kendini dengesiz ve güvensiz hissedecektir. Çünkü oluşan karmaşık ilişkiler ve bunun sosyal yaşam üzerindeki yansımaları karmaşık bir ortam

yaratacak ve kişisel anlamda ileri görüşlülüğü zedeleyecektir. Kişi çoğul ihtiyaçları gereği diğer kişi ve gruplarla ilişkiye girmek zorundadır. Yani bağlı olduğu bir tek grup yoktur. Sosyal yaşamın değişik yönlerinden kaynaklanan türlü ilgi alanlarından dolayı kişi, her biri kişiliğinin tek bir yönüne yanıt verebilen büyük ölçüde daha farklı gruplarda kendisine yer bulur. Kişisel özellikler sözü geçen farklı sosyal gruplara dahil olmasını gerektirir. Çalışma yeri, evinin bulunduğu yer, gelir durumu bu belirleyici özelliklerin en önemlilerindendir. Bunun yanında sanayileşme ile ortaya çıkan fabrikalar ve iş kolları, büyük miktarlarda mal ve hizmet arzını ve buna bağlı olarak özelleşen bir pazar meydana getirir. Bu mekanizma içinde istihdam edilen kişilerin, kentin sosyal, siyasal yaşamına tam olarak katılırsa kişisel ihtiyaçları yerine dahil oldukları topluluğun ihtiyaçlarını esas alma eğiliminde olmalıdır (Wirth, 2002: 95-98).

Her ne kadar Wirth'ün kent kuramı da, H. J. Gans tarafında, kent yerine daha çok kentsel endüstriyel toplumu incelediği ve kentsel alan ile kırsal alan ayırımı noktasında yetersiz kaldığı (Gans, 1968:96-97 akt. Gölbaşı, 2008:27), ayrıca R.E. Pahl tarafından da, yapılan çalışmalarda kentlerin merkez bölgelerinin Wirth'ün tanımlamasına uymadığı ve Wirth'ün iddiasının aksine yakın iletişime dayalı birincil ilişkilerin görüldüğü ve 'kent içi köyler' olarak tanımlanabilecek bölgelerin bulunduğu yönünde ciddi eleştiriler (Pahl, 1968:267 akt. Gölbaşı, 2008:28) olsa da, kente ve kent yaşamına ilişkin çok önemli unsurlara dikkat çekerek, kendinden sonraki kent teorileri için etkili bir yol çizmiştir.

3.3. Weber: Modern Kentin Oluşumu

Wirth'ün yanı sıra birçok sosyolog kente ilişkin tanımlamalarda farklı yaklaşımlar getirir. Wirth kentsel oluşumun bir süreç içinde geliştiğini düşünerek, gelişimini kentte yaşayan kişilerin yukarıda sözü edilen unsurlar itibariyle etkileşimleri sonucunda oluştuğunun kabul etmektedir. Fakat Weber gibi sosyologlar başka unsurların da dikkate alınması gerektiğini düşünmüşlerdir. Weber kent tanımlaması yaparken ekonomi ve nüfus yapısını dikkate alır ve kenti “tarım dışı ekonomik faaliyetlerin yapıldığı yer” olarak ifade eden üstün körü tanımlamalara güçlü eleştirilerde bulunarak, sadece bu faaliyetlerin dışında kalan ve ticaret ve alışveriş gibi işlerle uğraşılan yerleri kent olarak tanımlamanın mümkün olmadığını çünkü ilgili tanımlamaya kentin dışında kalan birçok alanın dahil edilebileceğini vurgular. Bu ayrımı yapabilmek için kentin özellikleri arasında, pratikteki ticaretin yanı sıra kesin bir ‘çok yönlülük’ boyutu da eklemek gerekir. Ancak, bunun da kendi başına kentin ayırt edici özelliği olmaya uygun olmadığı görülmektedir (Weber, 2000:74). Çünkü sadece ekonomik alandaki çok yönlülük de kent olmaktan uzak, farklı alanları da ihtiva etmektedir. Bu kriterleri göz önünde bulunduran Weber, kenti şöyle ifade etmektedir:

Şehir'den bahsederken, yalnızca, yerel nüfusun günlük ihtiyaçlarının ekonomik olarak önemlice bir kısmını yerel pazardan ve önemli ölçüde de yerel nüfusun veya hinterlandın çok yakın kısımlarındaki ahalinin pazarda satmak üzere ürettikleri ya da başka yollarla elde ettikleri mallardan temin ettikleri durumlardan söz ediyoruz. Burada kullanılan anlamıyla ‘şehir’, bir pazar yeridir. Yerel pazar, koloninin ekonomik merkezini oluşturur. İktisadi mallarda uzmanlaşma sayesinde, burada gerek şehirli olmayan nüfus gerekse şehirliler, ticaret ve mal alım satım metaların gereksinimlerini giderirler.(Weber, 2000:75)

Weber kentlerin tarihsel geçmişlerini de dikkate alarak, birbirlerinden farklı niteliklerde olabileceklerini ve bu anlamda heterojen bir dağılım sergilediklerini vurgulayarak genel bir kent tanımlaması yerine, başat niteliklerine göre kentleri ayırmaktadır. Tüketici ve üretici kent tipleri, politik – idari kent konsepti, kale ve garnizon kentleri bu ayrımın temel gruplarını oluşturmaktadır. Sonuç olarak Weber'in

kent anlayışında büyük ölçüde iktisadi ve idari yapılanmaların etkisi olduğu söylenebilir.

3.4. Simmel: Metropol ve Zihinsel Yaşam

Wirth'ün iş bölümü ve mesleki uzmanlaşma çözümlemesi, Simmel'in kent algısına oldukça yakındır. Simmel de, modern kenti ve kültürel hayatının şekillenişini sorgularken, iş bölümü ve uzmanlaşma sürecinin etkisini inceler. Simmel'e göre, ondokuzuncu yüzyıl, kişiye birçok alanda özgürlük getirmesinin yanında, sürdürdüğü uğraşın işlevi yönünden daha fazla uzmanlaşmasını talep etmiştir. İş bölümü ve mesleki uzmanlaşma, modern kentte kişileri, farklı ihtiyaçları itibariyle birbirlerinin tamamlayıcısı haline getirirken aynı zamanda sağladığı avantajlarla, kişiler arasındaki rekabet eğilimi yaratmaktadır (Simmel, 2005:167).

Sürekli değişen ve farklılaşan insan, metropole uyum sağlamaktadır. Kişinin psikolojik hayatı dışsal olarak, metropolün karmaşık sosyal yapısı ve iş koşulları, içsel olarak da mesleki uzmanlaşma ve kent hayatına uyumun etkisi altındadır. İş hayatı ve para kişinin kentli olmasının bir zorunluluğudur. Çünkü kentin tek mübadele aracı paradır. Bu yüzden metropolis, para ekonomisinin hakimiyetine teslim olmaktadır. Bu durum “metropoliste baskın olan para ekonomisiyle o kadar yakın bir biçimde ilintilidir ki, zihinsel mantalitenin mi para ekonomisini teşvik ettiği yoksa ikicisinin mi birincisini tayin ettiğine cevap vermek mümkün değildir (Simmel, 2005:170-171).” Bu da zorunlu bir dakikliği gerektirmektedir. Çünkü kentte birbirini tamamlayan iş alanları karşılıklı alışveriş içindedir ve uyum içinde bulunmanın şartı kurgulanmış zamandır. Dakiklik olmazsa bütün yapı çöker ve engellenemez bir kaosa sürüklenir. Dolayısıyla metropol hayatı kişinin her türlü değer yargısından, farklılıklardan ve renklerden arındırılmış bir biçimde sisteme uyumunu gerektirmektedir. Bütünsel olarak bu şekillendirici etkiler yüzden metropol kent insanı, zorunlu olarak küçük kasaba ve köy insanından farklıdır. Bu farklılık aynı zamanda kültürel hayatların da bir ölçütü olmaktadır. İş bölümü ve uzmanlaşma kişiden tek yanlı bir başarı talep etmektedir ve süreç doğal olarak kişilerde tek yanlı bir ilgi alanını tetikler. Bu anlamda değişen kişisel kültür, aşırı ve düzensiz gelişen nesnel kültürel belirleyiciliği ile körelmektedir (Simmel, 2005:167-184).

“Kentlilik hakkındaki en yeni kuramlar kentliliğin özerk bir süreç olmadığını,

başlıca politik ve ekonomik değişikliklerle ilişki içinde çözümlenmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Kent çözümlenmesi konusunda önde gelen iki yazar, David Harvey ve Manuel Castells, Marx'tan büyük ölçüde etkilenmektedirler ” (Giddens, 2000: 509).

3.5. Harvey: Mekanın Yeniden Yapılandırılması

Harvey günümüz modern kentlerinin gelişimlerini çözümlerken kendinden önceki disiplinlerin, durumu doğru olarak kavramsallaştıramadıklarını, bundan dolayı kentle ilgili problemlerin doğru bir biçimde tanımlanamadığını, dolayısıyla yapılan yetersiz ya da tutarsız tanımlamaların mevcut problemlere çözüm olamayacağını vurgulayarak, oldukça sert bir biçimde eleştirmektedir. Harvey (2006:27)'e göre kent kuşkusuz, disiplinlerin bugünkü yapısıyla kavramsallaştırılmaz. Buna rağmen kent hakkında, bırakın kuramsallaştırmayı, düşünmeyi sağlayacak disiplinler arası bir çerçeve oluşması yolunda bir işaret dahi görülmemektedir.

Marksist bakış açısıyla kenti değerlendiren Harvey, Chicago okulunun aksine kentin doğal bir sürecin ürünü olmadığını, fakat kapitalist sistemin etkisiyle edilgen bir değişim çizgisi ile geliştiğini ve bu niteliği itibariyle “yapay bir çevre” olduğunu vurgulamaktadır (Harvey, 2002:161). Harvey'e göre modern kentler kapitalist sistemin kar amacı güden yönlendirmeleri altında şekillenmektedir. Bu düşüncesini Marx ve Weber'in teorik anlamda kavramsallaştırdıkları sınıf yapısı sistemi ve mekansal ayrışma ile açıklamaktadır.

Bu noktada Harvey, Marksist sınıfsal yapılanmadan yararlanmaktadır. Sosyal yapıdaki sınıfsal yapılanmaların birincil ögesinin sermaye ve emek arasındaki iktidar ilişkisi, ikincil ögesinin sanayi öncesi üretim ilişkilerine dayalı ve kapitalist sisteme geçildiğinde de kısmi değişimlere uğrayıp varlığını sürdürme eğilimindeki (kendi adlandırmasıyla) 'tortul ögeler', üçüncü ögesinin de kapitalist toplum yapısında, süreç içinde sermaye birikimini korumak için uygulanan yenilikler (ki bunları da 'türev ögeler' olarak adlandırır) üzerinden şekillendiğini belirtilmiştir. Bu sınıfsal yapılanmaların ihtiva ettikleri topluluklar emek türleri doğrultusunda şekillenmektedir. Nitekim kapitalist toplumun sömürücü niteliği emek-sermaye kavramları üzerinden şekillenmektedir. Kol gücü ile çalışan mavi yakıllılar, beyin

gücü ile çalışanlar ise beyaz yakalılar gibi emeğin bölünmesi ve işlevlerde uzmanlaşma yapısı itibariyle sınıfsal yapılanmalar şekillenmekte ve ayrışmaktadır. Emek-sermaye ilişkisine dayanan, proleter sınıf ile burjuva sınıfının ayrımı bu noktada oluşmaktadır. Bu sınıfsal yapıların kent içersindeki dağılımları elbette ekonomik niteliklerine göre olacaktır ve kentsel ayrışma bu noktada şekillenecektir (Harvey, 2002:150-160).

Kapitalist kentteki mekansal farklılaşma, pazar donanımına ulaşabilmek için gerekli kıt kaynaklara erişim olanaklarında farklılaşma anlamına gelir. Örneğin, eğitim fırsatlarına erişim olanaklarındaki farklılıklar -daha açık bir anlatımla, aileden, coğrafi komşuluk biriminden ve topluluktan, sınıftan ve kitle iletişiminden kaynaklanan deneyimler- pazar donanımının bir kuşaktan ötekine taşınmasını kolaylaştırır ve devingenlik olanaklarını belirgin biçimde kısıtlanmasında yol açar. Fırsatlar öyle yapılanmış olabilir ki, beyaz yakalı işgücü beyaz yakalı bir komşuluk biriminde, mavi yakalı işgücü mavi yakalı bir komşuluk biriminde vb. yeniden üretilir. Topluluğun yaşadığı mekan, üretim yeri için uygun işgücünün yeniden üretildiği mekandır (Harvey, 2002:161-162).

Bu dağılımı kent yöneticileri ve iktidar unsurları imar programları ve iş sahalarıyla istedikleri gibi şekillendirebilmektedir. Örneğin kentin coğrafi bir yönünde yaşanan kentleşme kapitaller için kar getirmeyecek seviyeye gelmişse, kentleşme fabrikalar ve imar programlarıyla başka bir yöne kaydırılarak, mekanın yeniden üretimi esasıyla yeni kar sahaları yaratabilmektedir. Dolayısıyla kentleşme tamamen yapay bir seyir izlemektedir (Harvey, 2002:150-160).

3.6. Castells: Kentlilik ve Toplumsal Hareketler

Kentleri politik ve ekonomik değişkenler ile açıklayan bir diğer sosyolog Manuel Castells'dir. Castells (1997:11)'e göre kentler, niteliklerinden ötürü gelişmiş kapitalist toplumların, toplum ve siyaset sahnelerinde ilk sıralarda yer almaktadır. Özellikle liberal demokratik devletlerde, siyasi unsurların seçim politikalarında önemli bir yeri işgal etmekte ve bu çalışmalar kent sorunlarını derinden etkilemektedir. Siyasi partiler seçmenlerden oy toplamak amacıyla, özellikle kentsel gelişme ve yaşam kalitesini geliştirme söylemleriyle birbirlerinin karşına

çıkılmaktadır. Kentler, nüfus bakımından yoğunlaşmış yerler olduklarından “bütün sosyal grupların günlük yaşamının temelinde yer alan ortak tüketim araçlarının (konut, eğitim, sağlık, kültür, ticaret, ulaşım gibi) örgütlenmesine (Castells, 1997:14)” ilişkin kentsel sorunlar üzerine kurulan politikalar, burada yaşayan insanlara doğrudan erişimi sağlayan bir köprü görevindedir ve bu nedenle siyasi partiler için vazgeçilmez öneme sahiptir. Bu nedenlerle “kent ve çevre konuları, siyasetin, özellikle de çoğu hükümetin ideolojisinin merkezinde yer almaktadır ve bu alandaki devlet müdahalesinin, ekonomik ve siyaset alanındaki stratejik rolü giderek artmaktadır (Castells, 1997:13).” Bu müdahaleler doğrudan ya da dolaylı olarak günlük yaşamın örgütlenmesinin siyasi ve maddi koşullarını etkilemektedir. Yani kentin kültürel ve mekansal yapısı kapitalist rejimdeki hakim siyasi ideolojilerin politikaları doğrultusunda şekillenmektedir. Bu nedenle kentlerin anlaşılabilmesi için sözü geçen bu mekanizmaların etkilerinin doğru olarak kavranması gerekmektedir. Castells ile Harvey'nin hemfikir oldukları nokta tam da burasıdır. Nitekim Castells (1997:13) de kent ve ekoloji sorununu “gelişmiş kapitalizmde sosyal örgütlenme ve sosyal değişimin en temel eksenlerinden biri” olarak ifade etmiş ve bu nedenle hareket noktası olarak burayı seçmiş, böylece Harvey ile paralel bir düşünce dizgisi kurmuştur.

Gelişmiş kapitalizmde sermaye ve üretim araçlarının artması sonucunda oluşan tüketimin artan sosyalleşmesi, sosyal beklentileri arttırırken, tüketim araçlarının üretimi ve dağıtımındaki kapitalist mantık temel bir çelişki oluşturmaktadır. Devlet ideolojisini oluşturan kapitalist mantığın kar amacına göre şekillenen bu dağıtım hareketi ve müdahalesi, sosyal yapıdaki sınıf ayrımı üzerinden şekillenmekte ve çoğunlukla güçlü ve hakim sınıflar ya da sosyal grupların yararına hareket etmektedir. Duruma tepki olarak ortaya çıkan halk hareketleri, günlük yaşamdaki ortak maddi şartların iyileştirilmesini isterken, bu alanda derinleşen bir krize neden olmaktadır. Bu durum devletin kente giderek daha fazla müdahale etmesine yol açmakta ve bu anlamda bir kısır döngü yaratmaktadır (Castells, 1997:14).

Özetlemek gerekirse kapitalist sanayi sistemi yapısı gereği ya da sürekliliğini sağlamak için topluma 'kolektif tüketim' bilincini aşılama çalışmakta ve bunun üzerinden varlığını idame ettirmektedir. Tüketim araçlarının dağıtımı ve şekillenmesi aynı sistemin güdümündeki devlet politikası himayesinde şekillenmekte ve sosyal

yapı içinde bütün kentsel ve ekolojik unsurlar üzerinde şekillendirici etkiye sahip olmaktadır. Bu nedenle Castells (1997:16)'e göre “kentsel krizin kökenine saldırmak isteyen herkes ekolojik krizle ilgilenmek zorundadır; büyük kentlerin sorunları ancak birtakım yeni ekonomik gelişme, mekansal ve sosyal örgütlenme modelleriyle ele alınabilir.”

Görüldüğü üzere kent kavramına ilişkin, farklı zamanlara ait birçok sosyolojik görüş bulunmaktadır. İlk olması sebebi ile chicao okulu kent sosyolojisinin bir bilim dalına dönüşmesi ve bu alandaki tartışmaların önünü açması sebebi ile büyük önem taşımaktadır. Kenti tam bir çalışma sahasına dönüştürme eğilimleri ampirik anlamda önemli bir çalışma olmasına rağmen, detaylar üzerinden kentsel yaşam anlamlandırılmak istendiğinden kültürel yönden yetersiz kalmıştır. Bu anlamda yaşanan yetersizliği Wirth, kentlilik kavramı ile kültürel bir temele oturtmuş ve oldukça önemli bir vurgu ile kentsel yaşam tarzını kentli kişi üzerinden açıklamıştır. Bunun yanında Weber'in, kentleri niteliklerine göre sınıflaması ve bu anlamda yaptığı kent ayrımı, kent algısının somutlaşması için ayrı bir netlik kazandırmıştır. Simmel'in, iş bölümü ve mesleki uzmanlaşmanın şekillendirici etkisi de oldukça önemli bir bakış açısı sağlamıştır. Fakat nazaran modern olarak nitelendirilebilecek, Harvey ve Castells'in ekonomik temelli kuramları, chicao okulunun aksine, kentsel gelişimin doğal bir süreç ile oluşmadığını, tam tersine ekonomik kaygılar ile burjuva sınıfı ve iktidar tarafından şekillendirildiğini savunmaktadır ve şekillenmede birçok değişkenin etkili olduğunu belirtmektedir.

Giddens (2000:511)'in da belirttiği gibi Harvey ve Castells'in kuramları, kentsel algıda sosyolojik perspektif sağlamak için oldukça önemli yönlendirmeler yapmasına ve teorileri halen çokça tartışılıyor olmasına rağmen, kentsel yapıya dair görüşleri soyut bir temeldedir ve bu niteliği itibarıyla de ampirik çalışmalar yapmaya uygun değildir. Fakat “kimi bakımlardan, Harvey ve Castells'in ve chicao okulunun ortaya koyduğu düşünceler yararlı biçimde birbirlerini tamamlarlar ve kent sürecinin kapsamlı bir görünümünü sunmak için birleştirilebilirler (Giddens, 2000:511).”

Sosyolojik perspektif ile kent kavramını anlamlandırmak için; kent kavramı, Wirth'ün kentli ve kentleşme kavramı üzerinden hareketle genel olarak bir kentli yaşam şekli karakterize edilebilir. Çünkü her ne kadar kent kavramı bir mekan adlandırması içerse de, onu bir yaşayış biçimine dönüştürenler kentlilerdir ve

bununla beraber kentsel yaşamın etkilerini, mekansal ayrışma, farklılaşma ve yoğunlaşma faktörlerini kentleşme sistemi ile görebilmek mümkündür. Karmaşık ve genellikle amaca yönelik ilişkileri, sosyal yapı içerisinde özne sınıflarımlar yaratarak karmaşıklaşmasında belirleyici olmaktadır. Nüfusun yoğunlaştığı yere ve zamana göre yaşanan kentleşme hareketi, kentin gelişim ve değişimindeki ana motor görevi üstlenmektedir. Kişilerin etkileşimleri ile bu kültürel yaşam formuna dahil olmasına kentleşme denmektedir. Bu noktada genel ve birleştirici bir kapsam sağlayan Huot (2000:33)'un kent tanımı yararlı olacaktır: “Gerçekte kent, karmaşık bir toplum yapısının, kişisel düzeyde çözülemeyecek sorunların üstesinden gelmesine olanak sağladığı ve kendine özgü özellikleri bulunan bir yerleşim sistemidir. Bu nedenle kenti, özellikle sakinlerinin ekonomik ve sosyal faaliyetlerinin çeşitliliği karakterize etmektedir.” Dolayısıyla kent: kırsal bölgelerden daha fazla, yoğun ve çeşitlenmiş bir nüfusa sahip, tarım dışı ekonomik yapılanmaya, çeşitlenmiş iş kollarına ve uzmanlaşma niteliklerine sahip, yerel ya da ulusal idarenin kentsel politikaları ve ekonomik temelli sosyal ilişkileriyle şekillenen, genellikle ikincil tip mesafeli ilişkilerin hakim olduğu karmaşık bir kültürel yapılanmayı ifade etmektedir.

BÖLÜM 4

TÜRKİYE'DE KENTSEL GELİŞİM

Bir kentin bütünsel olarak anlaşılabilmesi için tarihsel geçmişinin ve kenti şekillendiren temel dinamiklerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu bağlamda Türkiye'deki tarihi kentlerin ve özelde Diyarbakır'ın bugününün anlaşılabilmesi için bu bölümde, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminin kentsel gelişim süreçleri ve bu sürelere etki eden ekonomik, sosyal ve kültürel dinamikler ve bu bağlamda Diyarbakır'ın kentsel gelişimi incelenmiştir.

4.1. Osmanlı Döneminde Kent

Türkiye, 600 yıl hüküm süren Osmanlı Devleti'nin mirasçısıdır ve bu nedenle günümüz Türkiye kentlerinin doğru anlaşılması için Osmanlı dönemindeki kent yapısının göz önünde bulundurulması faydalı olacaktır.

Bir tarım toplumu olan Osmanlı'nın bu özelliği kentlerine doğrudan yansımıştır. Osmanlı kentleri (başkent ve idari öneme sahip bazı stratejik kentler hariç), tarımsal ürünlerin pazarlandığı, devletin idari işleyişinin sağlandığı, önemli miktarda vergi gelirinin elde edildiği, özellikle ordu için üretimin yapıldığı ve kurumsal anlamda eğitimin sistematize edildiği yerlerdir (Cerasi, 2001:47-48).

Gelir kaynağını büyük ölçüde tarımdan sağlayan Osmanlı Devleti, tarımsal üretimin sürekliliğinin sağlanması için çeşitli yaptırımlarda bulunmuştur. Bu yaptırımların en önemlilerinden birisi kırsal kesimden kente göçü önlemek ve böylelikle tarımsal üretimin ihtiyaç duyduğu emeği sağlamak amacıyla, toprağını terk eden kişileri 'çiftbozan' adında yüklü miktarda vergiye tabi tutmaktır (Tekeli, 2008:143). Bu verginin ağırlığı nedeniyle kırsal alanlardan kentlere göç büyük oranda engellenebilmiş, ayrıca Osmanlı döneminde, devlet eliyle uygulanan zorunlu yer değiştirme (göç) çalışmaları, sadece siyasi amaçlarla değil, emeğin mekanda orantılı dağılımını sağlamak amacıyla da uygulanmış ve böylece göçler denetim altına alınabilmiştir (Tekeli, 2008: 142-144). Dolayısıyla Osmanlı ekonomik sisteminin tarıma dayalı olması kentsel gelişimi engelleyen temel faktör olarak görülmelidir.

Ancak, Osmanlı döneminde kentler az önce belirtildiği gibi aynı zamanda,

Osmanlı idari mekanizmasının halk ile ilişki sağladığı ve yerel yönetim sistemleri ile iktidarın yeniden üretildiği yerlerdir ve bu nedenle kentsel gelişimin teşviki ya da kısıtlanması tarımsal sistemin gerekleri yanında, genellikle belirtilen bu ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmiştir (Cerasi, 2001:47-48). Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde kentsel nüfusun düşük seviyelerde büyümesinin önemli nedeninin kente ilişkin izlendiği politikalar olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Osmanlı döneminde, devlet tarafından verilen hizmetlerin büyük bir kent yaratmak için yeterli olmadığını belirtmek gerekmektedir (Faroghi, 2006: 31).

Ancak, 600 yıllık tarihi boyunca sınırlarına birçok kent katmış olan Osmanlı Devleti'nde kentleşme hızının düşük seyretmesi sadece Osmanlı'ya özgü bir nitelik olmadığı ve kentleşme düzeyinin sanayi devrimi öncesinde diğer birçok ülkede de benzer mahiyette olduğu söylenebilir. Bu durum sosyal yapının sanayi öncesine özgü niteliklerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim tarımda ve ulaşımda makineleşmeye geçilmemiş olması, bunun yerine insan ya da hayvan gücünün kullanılması, elverişsiz gıda saklama ve depolama yöntemleri hem nüfusun hem de kentleşmenin bütün dünyada düşük bir hızda gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu nedenle dünyada kentleşmenin hız kazanması, büyük oranda 18. yüzyılda yaşanan sanayi devrimi ile birlikte gerçekleşmiştir (Sjoberg, 2002:39; Sander, 2005a:209; Jeanniere, 2000:102).

1700'lü yılların sonlarında meydana gelen sanayi devriminin etkilerini kent nüfuslarında da görebilmek mümkündür. Tablo 2'de görüldüğü gibi 1800 yılı öncesinde bütün kentlerin nüfus artış hızları, sonrasına oranla oldukça düşük bir seyir izlemektedir. Sanayi devrimi sonrasına denk gelen bu dönemde kent nüfuslarının iki, hatta bazı yerlerde üç kat arttığı, sonraki yıllarda bu artış hızının tekrar daha düşük seviyelere indiği görülmektedir. Sanayi devrimiyle birlikte nitelikleri değişen ve insanlara kırsal kesime kıyasla daha fazla imkan sağlayan kentler, (makineleşmeyle kırsal alanda insan gücüne duyulan ihtiyacın da büyük oranda azalmasıyla) kısa sürede sosyal yaşamın vazgeçilmez bir unsuru olmuştur.

Tablo 2
Yıllara Göre İstanbul, Paris, Londra, Berlin Nüfusları

YILLAR	İSTANBUL ^a	PARİS ^b	LONDRA ^c	BERLİN ^d
1594 - 1600	600.000 ^e	210,000	200.000 ^f	9.000
1700 - 1710	-	515.000	-	57.000
1750	-	565.000	-	113.289
1800 - 1801	500.000	546.856	1.011.157	172.132
1849-1851	715.000	1.053.262	2.286.609	418.733
1900 - 1901	942.900	2.714.068	6.226.494	1.888.848
1950 - 1954	983.041	2.850.189	8.164.416	3.336.026
1980 - 1982	2.772.708	2.176.243	6.608.513	3.048.759

a - <http://www.guncelle.com/cografya-tarih/484615-istanbul-nufusu-yillara-gore.html>

b - http://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Paris

c - http://en.wikipedia.org/wiki/Demography_of_London

d - http://en.wikipedia.org/wiki/Berlin_population_statistics

e, f - Faroqhi, 2006:44

Fakat Batı Avrupa'nın sanayileştiği 1800'lü yıllarda Osmanlı devleti çöküş dönemindedir ve dünyada yaşanan bu gelişmelere uyum sağlayamamıştır. Nitekim modernleşme hareketleri olan 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat hareketi de kısa ömürlü ve kısıtlıdır. Çünkü bu modernleşme hareketleri devlet bünyesinde değişiklik ya da düzenleme yapma gereği duymadan, hep askeri alana yönelmiştir (Sander, 2005a: 305). Bu bağlamda Osmanlı'nın modernleşme akımını kaçırdığı ve çağa ayak uydurmada geri kaldığı açıktır. Dolayısıyla bu çabalar devletin yıkılışını engelleyememiş, aynı zamanda ülke sanayi devriminin etkilerine maruz kalacak zamana ve koşullara sahip olamamış, bu nedenle Osmanlı kent yapısı da yıkılışına kadar modern kent niteliğinden uzak kalarak önemli bir gelişme gösterememiştir. Bu bağlamda Osmanlı'daki kentsel yapı incelendiğinde, kentlerin birçok yönden İslam inancından ve geleneklerinden etkilendikleri görülmektedir. Özellikle İslam'ın ibadet mekanları olan camiler, kentlerin gelişimde biçimlendirici rol oynamış ve camiler nitelikleri gereği genellikle kentler, kentlerdeki semtler ya da mahalleler için merkezi

mekanlar olmuştur. Genellikle geniş mekanlarda kurulan camiler sosyal açıdan sadece insanların bir araya geldikleri yerler değil, aynı zamanda ekonomik, kültürel ve eğitsel faaliyetlerin yürütüldüğü mekanlar da olmuştur (Aktüre, 1981:8). Bu özelliklerinden ötürü ticarethaneler, iş merkezleri ve evler genellikle camilerin yakınında, organik biçimde gelişmiştir. Böylece Osmanlı döneminde belirli bir merkez, yoğunlukla da bir cami etrafında büyüyen kentler çeşitli etnik ya da dinsel cemaatlere göre ayrılmış mahallelerden oluşmuştur (Cerasi, 2001:71). Osmanlı kentlerinde sadece kentlerin mekansal örgütlenmesinde değil kent mimarisinde de İslam inancının etkilerini görmek mümkündür.

4.2. Cumhuriyet Döneminde Kent

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, hükümetleri tarafında sosyal, siyasal, hukuki, eğitsel ve kültürel alanlarda yapılan reformlarla Batılılaşma, çağdaşlaşma adıyla anılan modernleşmenin ülke içinde yeniden üretimi amaçlanmıştır (Kona, 1997:114-119). Sander (2005b:89-90) Batı ile kurulan bu tip organik ve anlamlı bağların, sorumluluk sahibi yöneticilerin sadece ülkenin içinde bulunduğu tehlikeli durumu tolere etmek için değil, sürekli bir dış politika tercihleri olduğunu ve bu anlamda anlaşılır bir tutum olduğunu savunurken, Ahmad (2009:34-35) ise resmi ideolojinin 'Batı' hassasiyetinin temellerinin, Osmanlı'nın son dönemlerindeki tutumlarında yattığını ileri sürmektedir. Özetle, Osmanlı Devleti karşısında sürekli güçlenen ve saldırgan tutumlar sergileyen Avrupa, Osmanlı Devleti için büyük bir tehdit konumuna gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu nedenle yaşadığı ekonomik, askeri ve siyasi sıkıntıların etkisiyle, Osmanlı yöneticileri 18. yüzyılda, yaşanan problemlere çözüm olacağı umuduyla, hakim sınıfları Batılılaştırma girişiminde bulunmuştur. Üst sınıflar arasında çok yaygın bir heves haline gelen ve büyük oranda biçimsel, dolayısıyla yüzeysel olan bu Batılılaşma hareketi, yine de toplumun küçük ama önemli bir kesiminin Batılı fikirlere daha fazla açılmasını sağlamıştır. Nitekim 18. yüzyılın sonunda, Batılılaşmanın sadece üst sınıf için lüks mallar ithal etmekten ibaret olmadığı ve gerçek Batılılaşmanın toplumu yeniden yapılandırmak ve bu anlayışla yeni bir siyasi rejim oluşturmak gerektiği düşüncesi benimsenmiştir. Türkiye Cumhuriyet dönemi iktidarı da Batı merkezli ideolojisini çok büyük oranda geçmişten almıştır.

Bu anlayış içinde Türkiye'de kentleşme, modernleşme ve kalkınmanın bir göstergesi olarak anlaşılmış ve kentleşme İkinci Dünya Savaşı'nın bitimini takip eden yıllara kadar devlet tarafından teşvik edilmiştir. Bu nedenle örneğin 1930 yılında çıkarılan Belediye Kanunu'yla kentsel planlama bütün belediyeler için zorunlu bir görev olarak tanımlanmış, siyasi başkent olmanın ötesinde de anlamlar yüklenen Ankara'da başlatılan planlama ve imar hareketi ile bütün ülkeye 'güzel kent' anlayışı yayılmaya çalışılmıştır. Bu yasal ve planlama tedbirleri yanında devlet eliyle kurulan ya da teşvik edilen sanayi kuruluşları da doğrudan ya da dolaylı olarak kentleşme politikasına hizmet edecek biçimde düzenlenmiştir (Tankut, 2002:9).

Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki modernleşme çabası ve tarımda makineleşme için atılan ilk adımların 1929'da küresel ekonomik kriz engeline takılması, hem bu dönemde yapılan yatırımlar hem de kentleşmeyi önemli ölçüde aksatmıştır (Tekeli, 2008:50). 1950'li yıllara gelindiğinde ise Türkiye kentleşme tarihi açısından dönüm noktalarından birisi yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında radikal değişimlerle yürürlüğe konan yeni ekonomik-sosyal politikaların (bu politikaları 5 Yıllık Kalkınma Planları'nda görmek mümkündür) büyük bir nüfus hareketi yarattığı ve kentleşmeyi önemli ölçüde arttırdığı (Duben, 2002:69) istatistiklerde de (bkz: Tablo 3) görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomik kaynaklarını tüketen, bu nedenle büyük bir ekonomik buhran yaşayan ve maddi kaynak yetersizliğinden ötürü Sovyetler Birliği komünist ideolojisinin etkisi altında kalan Avrupa'yı bu etkiden kurtarmak, komünist ideolojinin yayılışını engellemek ve kendisi için yeni pazarlar açmak amacıyla ABD, Truman doktrininden hareketle 'Marshall Planı' adıyla bir yardım paketi oluşturarak, Avrupa ülkelerine yardımda bulunmuştur. 1948 yılında yine bu plan dahilinde, Türkiye'ye de yapılan maddi ve teknik yardımlar (Ertem, 2009:390-393), ülkenin yeniden yapılanması ve makineleşmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Özellikle tarıma makinenin hızlı ve etkili bir biçimde girmesi, bir tarım ülkesi olan Türkiye için göçü tetikleyen ve kentleşmeyi hızlandıran etkiler doğurmuştur. Tabii ki yaşanan bu dönüşümü sadece tarımsal faaliyetlerle açıklamak mümkün değildir. Aynı zamanda değişen sosyal yapıda çeşitlenen kişisel ihtiyaçlar da, göç ve beraberinde artan kentleşme hızı üzerinde etkili olmuştur.

Göç, genel olarak kişilerin ya da grupların sembolik veya siyasi sınırların

ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketi (Marshall, 1999:685) olarak tanımlanır. Ülke içinde; bir bölge, kent, kasaba veya köyden ötekine yapılan göçlere iç göç (Marshall, 1999:314), bir ülkeden diğerine yapılan göçlere ise dış göç denilmektedir. Türkiye’de 1950’li yıllarda yoğun olarak yaşanan göçler birinci tipteki iç göçler sınıfına girmektedir. Göç istatistikleri incelendiğinde (bkz: Tablo 3) periyodik olarak artan nüfusun kentsel ve kırsal alanlara orantılı bir şekilde dağıldığı görülmektedir. Dolayısıyla nüfusun genellikle ülke içinde kaldığı söylenebilir.

Çoğu araştırmacı (İsbir, 1986:21; Keleş, 1984:5-6) kırsal alanlardan kentlere doğru yaşanan bu ani göç dalgasını, tarımda makineleşmeyle yaşanan köklü dönüşümün sonucunda tarımsal üretimde insan emeğine duyulan ihtiyacın azalması ve böylelikle köylerde yaşayan insanların (özellikle toprak sahibi olmayan kişiler ya da marabaların) işlerini kaybetmelerine bağlamakta ve bu nedenle göçleri yaratan temel etkenin kentlerin çekimi değil, aksine kırların itimi olduğunu savunmaktadır. Fakat İhsan Tekeli (2008:51-52) ilk başlarda ikna edici gibi görünen bu görüşün yanıltıcı bir illüzyon olduğunu vurgular ve bunun için tarımsal istatistiklerden yararlanır. Nitekim 1948’de 15.408 hektarlık işlenebilen tarım alanı miktarı, 8 yıl gibi kısa bir sürede 24.329 hektara çıkmış, bir başka deyişle Türkiye’de ekilebilir toprak miktarının sınırına gelinmiştir. Bunun yanında sözü geçen arazi miktarının sadece 1/5’i traktörler ile ekilebilmektedir. Geriye kalan 4/5’lik kısımda ise tarım, hayvan ve insan gücü ile yapılabilmekte ve bu nedenle sözü geçen dönemde tarımda insan gücüne duyulan ihtiyacı arttırmaktadır. Dolayısıyla tarımda makineleşme sonucunda kırsal alanlarda ortaya çıkan emek fazlasının kentlere bir göç hareketi yarattığı tezinin hatalı olduğu açıktır. Tekeli, göç hareketini arttıran ya da azaltan unsurları açıklamak için kendisinin, Bahattin Akşit’in ve Çağlar Keyder’in çalışmalarından faydalanır. Bu çalışmalar köylerde dört farklı dönüşüm yolu olduğunu göstermektedir: 1 – Feodal ağa köylerinin kapitalist köy yapısına dönüşmesi ile dışarıya göç vermesi (bu dönüşümü geçiren köy sayısı çok azdır). 2 – Eşit toprak mülkiyetine sahip köyle, traktör yarıcılığı veya başka yollarla büyük işletmelerin oluşması süreci ve modern çiftçi formuna dönüşerek göç vermesi. 3 – Köylülerin işçilik, mevsimlik göç, el işleri vb. yollarla tarımın yanında ek gelir elde etmeleri ve köylerinde kalmaları. 4 – Üçüncü maddede yer alan gelir çeşitliliğinin

uygulanamaması ve kaybedilen arazilerle köyün terk edilerek kente doğru göç yaşanması ve köyde yalnız yaşlı nüfusun kalması durumudur.

Türkiye'nin kentleşme tarihine bakıldığında birçok nedenden ötürü kırsal alanlardan kentlere, iç yörelerden kıyılara ve Doğu illerinden Batı illerine doğru sürekli göçün yaşandığı görülmektedir. Bu süreçte köy ve kasabalar nüfus yitirerek küçülürken, kentler ise Türkiye genel nüfus artış ortalamasından iki – üç daha kat hızlı büyümektedir (Güvenç, 1994:342).

Tablo 3
Nüfus Sayım Yıllarına Göre Kentsel Ve Kırsal Nüfus Oranları (1935 - 2009)

Yıllar	KENTSEL		KIRSAL		Toplam
	Nüfus*	%	Nüfus	%	
1935	3.803	23,5	12.355	76.5	16.648
1940	4.346	24,4	13.475	75.6	17.821
1945	4.687	24,9	14.103	75.1	18.790
1950	5.244	25	15.703	74	20.947
1955	6.927	28,8	17.138	71.2	24.065
1960	8.860	31,9	18.895	68.1	27.755
1965	10.806	34,4	20.585	65.6	31.391
1970	13.691	38,5	21.914	61.5	35.605
1975	16.869	41,8	23.479	58.2	40.348
1980	19.646	43,9	25.091	56.1	44.737
1985	26.864	53	23.799	47	50.664
1990	33.326	59	23.147	41	56.473
2000	44.006	65	23.798	35	67.804
2009	54.807	75,5	17.754	24,5	72.561

* Bin

Kaynak: D.İ.E. : Türkiye İstatistik Yıllığı Çeşitli yıllar

Tablo 3'teki veriler, Türkiye'de kentsel nüfusun kırsal nüfus karşısında sürekli artış eğiliminde olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda Türkiye'de toplam nüfus düzenli olarak artarken kırsal bölge ise nüfus sürekli düşmektedir. 1950 yılından önce kentlerdeki nüfus oranı % 0,4 gibi düşük seviyelerde büyürken, bu yıllardan sonra geometrik artışlar %9'lara ulaşmıştır. 1935'ten 1950 yılına kadar geçen 15 yıllık zaman dilimindeki kentsel nüfus artış oranı %2,5 iken, sadece 1950 - 1955 yılları arasında %2,8'lik oran aşılmıştır. 1985 yılına gelindiğinde, yani 35 yıl gibi kısa bir sürede, kentsel nüfus miktarı %53 ile kırsal nüfusu aşmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde kentsel nüfusun oranı %65'e ulaşmıştır.

Tekeli (2008:49)'nin de vurguladığı gibi, Türkiye'de kentleşme, Avrupa ülkelerine göre çok kısa bir sürede yaşanmıştır. Bir kişinin yaşamı içinde olup biten bu süreç, Avrupa ülkelerine göre iki kat daha hızlıdır. Nitekim yaşanan bu dönüşümün modernitenin meşruiyet sınırlarında kalabilmesi için hem sanayi alanında yatırımlar yapılarak istihdam yaratılması, hem de kentler için gerekli altyapı ve üstyapı yatırımlarının yapılması gerekmesine rağmen, Türkiye'nin sermaye birikimi bu ihtiyaçları karşılamaktan çok uzaktır ve bu nedenle bahse konu dönüşüm kaçınılmaz biçimde sorunlu bir dönüşüm olarak yaşanmıştır.

Türkiye kentleri açısından, kısa süre içinde kentlerin nüfus miktarında meydana gelen devasa artış ve buna karşılık yetersiz kentsel kapasite sadece hızlı ve çarpık kentleşmeyi değil birçok sosyal sorunu da beraberinde getirmiştir.

4.3. Diyarbakır'ın Tarihi

Diyarbakır, Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biridir. Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer alan kent, batıda Malatya ve Adıyaman, kuzeybatıda Elazığ, kuzeyde Bingöl, kuzeydoğuda Muş, doğuda Batman, güneyde Mardin ve güneybatıda Şanlıurfa kentlerine komşudur. Yüzölçümü 15.057,88 km² olan kentin sınırlarında toplam 13 ilçe ve 751 köy bulunmaktadır (TÜİK, 2009a:11). Mezopotamya olarak adlandırılan coğrafi alanda, Yukarı Dicle bölgesinde bulunmaktadır. Dicle nehri kıyılarında kurulan kent Mezopotamya'nın stratejik bir kavşağından bulunduğu için önemli bir merkez niteliğindedir.

Mezopotamya, 'iki nehir arası' anlamına gelmektedir. Fakat zamanla bu isim uygarlığın başladığı yer anlamını kazanmıştır. İki nehirden kasıt Dicle ve Fırat nehirleridir. Verimli toprakları besleyen bu iki nehrin kıyısına zaman içinde birçok yerleşim yeri kurulmuş ve uygarlığın temelleri atılmıştır. Diyarbakır bu yerleşim birimlerinden en eski olanlarındandır. Arkeolojik bulgular, Diyarbakır'da yaşayan medeniyetler ve bölgenin geçmişi hakkında önemli ipuçları vermektedir. 1963 yılından itibaren İstanbul Üniversitesi Prehistorya Kürsüsü ile Chicago Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü tarafından, Diyarbakır'ın Ergani ilçesi yakınlarındaki Çayönü tepesinde ortaklaşa yürütülen çalışmalar sonucunda ortaya çıkarılan bulgular; bölgedeki uygarlık izlerinin 9.500 yıl öncesine, Orta Paleolitik döneme kadar uzandığını kanıtlamıştır (Özgen, 2004:22).

Diyarbakır kentinin kuruluş tarihi tam olarak bilinmese de, yaklaşık olarak M.Ö. 3000'li yıllara tekabül ettiği tahmin edilmektedir. Etrafı surlarla çevrili olan kentin, surların içinde kalan bölümünün ilk yerleşim yeri olduğu tahmin edilmektedir. Kaynaklar kenti ilk kuranların Hurriler olduğunu göstermektedir (Özgen, 2004). Kentin eski adı Amida'nın kaynağı hakkında çeşitli rivayetler varsa da, nereden geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Kentin İslam hakimiyetine girmesinden sonra bu isim Amid olarak değiştirilmiş ve 17. yüzyıla kadar hem kent, hem de onun merkez olduğu sancağın adı olarak kullanılmıştır. Kara Amid adıyla da anılan kent, Müslüman Arapların bölgeyi hakim olmalarıyla, bölgede yaşayan Bekir bin Vail adlı Arap kabilesinin yayıldığı topraklar olması hasebiyle, Diyar-i Bekr olarak anılmaya başlanmıştır. Kent, Osmanlı hâkimiyetine girdiği dönemde bu isim Diyarbekir olarak düzenlenmiştir (İslam Ansiklopedisi, 1994:465). Daha sonra Cumhuriyet döneminde kentin adı, 10 Aralık 1937 tarih ve 7789 sayılı yasa ile Diyarbakır olarak tekrar değiştirilmiştir (Özgen, 2004:28) .

Diyarbakır, antik çağlardan günümüze kadar bir yandan Batı dünyasını Doğu'ya ve Uzak Doğu'ya, öte yandan da Karadeniz'i Basra Körfezi'ne bağlayan, önemli ulaşım ve ticaret kollarının kesiştiği kavşak noktasında bulunmasından ötürü, diğer medeniyetlerle kültür, sanat, bilim ve ticaretin mübadele noktası olma özelliği taşımıştır. Bu nedenle bölge, hemen her dönemde sanatkar, bürokrat, zanaatkar, tüccar ve aristokratlardan oluşan bir kent soylu nüfusu barındırmıştır (Güneli, 2001:27). Stratejik coğrafi konumunun ve verimli tarım alanlarına sahip olmasından ötürü Diyarbakır, tarihsel süreçte fetihler ya da el değiştirmelerle birçok kavime ev sahipliği yapmıştır. Kentin bilinen ilk hakimleri Hurri'lerden sonra M.Ö. 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sırasıyla Asurlular, Aramiler, Urartular, İskitler, Medler, Persler, Makedonyalılar, Seleukoslar, Partlar, Büyük Tigran İdaresi, Romalılar, Sasaniler, Bizanslılar, Emeviler, Abbasiler, Şeyhoğulları, Hamdaniler, Mervaniler, Selçuklular, İnaloğulları, Nisanoğulları, Artuklular, Eyyübiler, Moğollar, Akkoyunlular, Safeviler ve Osmanlılar Diyarbakır'a egemen olmuşlardır (Beysanoğlu, 1998). Bu kadar çok el değiştirmelere ve istilalara sahne olması, kentin ne denli önemli olduğunun bir kanıtıdır. Aynı sebeple kentte bulunanlar için ortaya çıkan güvenlik sorunu, kentin etrafının surlarla çevrilmesi önlemini anlaşılır kılmaktadır.

Kaynaklar ve surlar üzerindeki kitabeler kentin ilkin Hurriler döneminde surlarla çevrildiğini, 330 – 350 yılları arasında Roma İmparatoru II. Constantius döneminde daha büyük bir alanı kapsayacak biçimde büyütüldüğünü ve 363'de tekrar büyütülüp günümüz surları şekline getirildiğini göstermektedir (Parla, 2005:59). Yaklaşık 5 km uzunluğundaki surlar, ortalama 10-12 metre yüksekliğe ve 3-5 metre genişliğe sahiptir (Özgen, 2004:42-43). Son ölçümlere göre Suriçi bölümü, kuzey – güney doğrultusunda 1040 m, doğu – batı doğrultusunda 1400 m uzunlunda (Tuncer, 2002:10). Bu ölçümler Suriçi alanının kabaca 1.456.000 m² olduğunu göstermektedir. Yakın geçmişe kadar kentin bütününe kapsayan bu alana kuşbakışı bakıldığında, Sennett (1999:65-66)'in de sözünü ettiği Roma kent mimarisine oldukça uyumlu olduğu görülmektedir. Surların yapılış şekli ve surlardaki Yeni Kapı (doğu), Urfa Kapı (batı), Dağ Kapı (kuzey), Mardin Kapı (güney) adlı dört büyük kapıyı birbirine bağlayan ve merkezde kesişen decumanus ve cordo görünümündeki iki ana yol aksı, Roma kent mimarisinin temel özelliklerini yansıtmaktadır. Uzunluk bakımından Çin Seddi, İstanbul surları ve Antakya surlarından sonra gelen Diyarbakır surları, farklı medeniyetlere ait mimari ve kültürel eserler barındırması itibariyle en önemli kültürel miraslardan biridir. Bu özelliklerinden dolayıdır ki Değertekin (1999:179) burayı 'açık hava müzesi' olarak nitelendirmiştir. 1930'lu yıllarda, sur içinde kalan kentin 'hava alması' için surların yıkılması yönünde bir görüş oluşmuştur. Bu amaçla dönemin valisi surları birkaç noktadan yıkmaya çalışmıştır. 1932 yılının Nisan ve Mayıs aylarında Diyarbakır'ı ziyaret eden arkeolog Prof. Dr. Albert Louis Gabriel'i ve kent aydınlarının ısrarlı çabaları sonucu surların yıkımı engellenmiştir (Özgen, 2004:43). Yıkımın izlerini günümüzde de görmek mümkündür. Surların Dağkapı semtindeki yaklaşık 250-300 metrelik bir bölümü bu yıkıma maruz kalmıştır.

Surların içinde, kuzeybatı köşesinde, 'İçkale' adı verilen bir iç sur bölümü daha bulunmaktadır. İçkale surlarına ilk taşların 346-349 yıllarında Roma İmparatoru II. Constantinus döneminde konulduğu tahmin edilmektedir (Özgen, 2004:42). Sur içinden de izole edilen bu alan genellikle hükümdarın bulunduğu ve kent yönetiminin sağlandığı yerdir. Günümüzde halen görülebilen saray ve han kalıntılarına Evliya Çelebi de Seyahatname'sinde geniş yer vermiştir. Evliya Çelebi (2009:254-255) İçkale'yi betimlerken bu bölümde vezirlerin oturduğunu, yüzelli adet odası ve birçok

divanhanesi bulunan ve her gelen yönetici tarafından eklemelerle büyütülen bir sarayı olduğunu, asker evleri, hamamı, on adet su değirmeni ve Halit bin Velit Camii bulunduğunu ve güneydeki demir kapısıyla sur içinden ayrıldığını ve bu kapının bekçilerle sürekli gözlendiğini ve korunduğunu belirtmektedir. Zamanla büyük değişiklik geçirdiği anlaşılan İçkale, yakın geçmişe kadar adliye sarayı, cezaevi benzeri devlet daireleri için kullanılmışlardır. Günümüzde aktif kullanımda bulunmayan İçkale yeniden restore edilmektedir.

Büyük istilalara ve savaşlara sahne olsa da Diyarbakır'da yaşayan 27 yönetim, kentin kültürü ve mimarisini önemli katkılarda bulunmuştur. Günümüzde halen bu izleri kentin korunmasında görev almış surlardaki mimari çizgilerde ve üzerlerindeki kitabelerde görmek mümkündür. Özellikle burçlarında birçok kitabe ve kabartma barındıran Diyarbakır surları, tarihteki en görkemli güvenlik önlemlerindendir. Diken (2003:134)'in 1930-1950'lı yıllarda kentte yaşamış insanlarla yaptığı görüşmelerde, Suriçi'nde yaşayan kentli halkı korumak için, geceleri surlardaki kapıların kapatıldığı rivayet edilmektedir. Bu anlamda surların, 1900'lü yılların başına kadar kent için mimari ve kültürel miras olmanın yanı sıra, asıl amacı olan kenti koruma görevini sürdürdüğü söylenebilir.

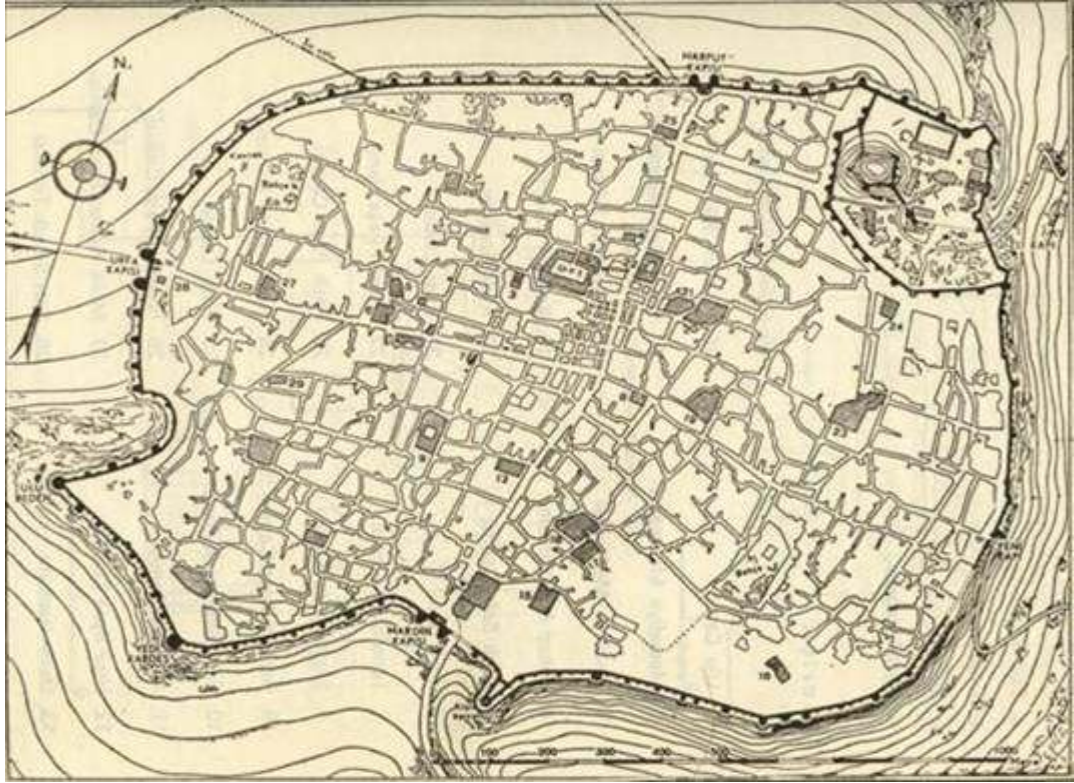
Bizanslılar, Abbasiler, Selçuklular, Artuklulara ve Osmanlılara kadar birçok yönetim gerek yapım, gerekse onarım aşamasında surlara kendi kültürlerinin simgelerini ya da kitabelerini eklemişlerdir. Dolayısıyla surlar sadece kenti koruyan duvarlar olmaktan öte, tarihi eser ve belge niteliğindedir. Üstten görünümü bir kalkan balığını andıran surlar, kentin ilk yerleşim yeri olan ve günümüzde İskenderpaşa, Melikahmet, Ziya Gökalp, Lalebey, Alipaşa, Abdaldede, Süleyman Nazif, Camiikebir, Camiinebi, Cevatpaşa, Dabanoğlu, Fatihpaşa, Savaş, Hasırlı ve Cemal Yılmaz mahallelerini kapsamaktadır.

Suriçi'nde en çok İslami ve Osmanlı dönemi sosyal ve mimari etkileri görülmektedir. Dolayısıyla İslam hakimiyetine geçişin, kentin sosyal, kültürel ve mimari nitelikleri açısından önemli bir kırılma noktası olduğu söylenebilir. 639 yılında el-Cezire bölgesinin fethiyle görevlendirilen İyaz bin Ganm'ın ordusunun sol kanadına kumanda eden Halid bin Velid önderliğindeki İslam ordularının fethetmesiyle, İslam dini ve kültürü hakimiyetine giren kent, kısa sürede çok önemli bir İslam kenti konumuna gelmiştir. Surlarının güçlü ve korunaklı yapısı birçok istila

ve akın tehditine karşı kentin korunabilmesini sağlamıştır. Özellikle 9. yüzyıl başlarındaki Bizans akınları ile civar bölgelerdeki birçok kent ele geçirmesine rağmen, Amid Müslümanların elinde kalmayı başarmıştır.

Grafik 1

Prof. Dr. Albert Louis Gabriel'in Diyarbakır Kale Planı

KAYNAK: <http://www.diyarbakir.gov.tr/surlar.asp>

Kent Osmanlı yönetimine kendi isteğiyle 10 Eylül 1515 yılında, Yavuz Sultan Selim döneminde katılmıştır (İslam Ansiklopedisi, 1994:466). Yavuz Sultan Selim'in orduları Şah İsmail'e doğru ilerlerken, Şah İsmail'in Diyarbakır valisi Muhammed Han Ustaclu birliklerini geri çekmiş ve kent sakinleri Osmanlı'ya bağlılıklarını dile getirerek, kentin kapılarını açmışlardır. Diyarbakır'ın yapılan bu seferin güzergahında bulunmaması, kentin askeri baskı ile değil, kendi talebiyle Osmanlı'ya bağlandığı savını desteklemektedir (Bruinessen, 2009a: 42). Bu dönemde yapılan çalışmalarda kentte 1220 Müslüman, 1093 gayri müslim hane ile 237 vergi mükellefi mücerred (bekâr) bulunduğu tespit edilmiştir (İslam Ansiklopedisi, 1994:466).

Tablo 4**19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başlarında Diyarbakır Vilayeti Nüfusu**

	Cuinet(1880'ler)		Salname 1905	
Müslüman	328.644	%70	375.528	%80
Ermeni	79.129	%17		
Gregoryen	57.890	%12	48.225	%10
Katolik	10.170	%2	11.165	%2,5
Protestan	11.069	%2	5.554	%1,2
Yakubi	22.554	%5	22.748	%5
Rum Ortodoks	9.250	%2	1.500	%0,3
Keldani	-	-	1.439	%0,3
Yahudi	1.269	%0,3	2.976	%0,6
Yezidi Kızılbaş	6.000	%1,3	1782	%0,4
Diğerleri	30.616	%6,5	19	-
TOPLAM	556.591		470.936	

KAYNAK: Bruinessen, 2009b :70

Osmanlı nüfusunun Rum, Bulgar, Ermeni ve Müslümanlardan oluşan heterojen dini ve etnik dağılımının (Karpas, 2010: 121-161) benzerinin Diyarbakır'da da görüldüğü, bu veriler ve Osmanlı döneminde çeşitli tarihlerde yapılan nüfus sayımlarından anlaşılmaktadır. Kentin içinde ya da bağlı bölgelerinde, zamanla değişen oranlarda Ermeni, Süryani, Müslüman, Hristiyan, Yahudi gibi farklı din ve etnik kökene mensup insanlar birlikte yaşamışlardır. Nitekim Bruinessen (2009b:63-73) de Evliya Çelebi'nin çalışmalarından yararlanarak, gerek kır gerekse kent nüfusunun oldukça heterojen olduğunu, bu nüfus içerisinde farklı dinler ve çeşitli diller (Arapça, Türkçe, Kürtçe, Farsça, Ermenice, Zazaca) konuşan, yerleşik hayat sürdüren ya da nüfusun yaklaşık %10 gibi önemli bir kısmını oluşturan göçerlerin bulunduğunu belirtmiştir. Evliya Çelebi (2009:265) kentin mahallelerinden söz ederken, 47 mahallenin Müslüman, 7 mahallenin Ermeni olduğunu ve Rum, Firenk, Çingene gibi diğer gruplara ait mahalle bulunmadığını ifade etmektedir. Bu etnik ve kültürel çeşitlilik günümüzde oldukça azalmış olsa da, Diken (2003:29-148)'in de görüşmelerinden, 1950'li yıllara kadar bu heterojen nüfusun kentteki ekonomik ve

sosyal yapıyı etkileyecek oranlarda kentte bulunduğunu ve burada uyum içerisinde yaşadıkları çıkarsaması yapılabilmektedir.

İşlek ve canlı ticaret yollarının üzerinde bulunması, uzun yıllar boyunca kent için büyük bir gelir kaynağı olmuştur. Farklı bölgelerden gelen ipek, kumaş, baharat, demir gibi çeşitli mallar, kent için konaklama ya da pazarlama yoluyla gelir sağlamıştır. Bunun yanı sıra burada konaklayan ya da satılan ürünler devlet tarafından kanunnamelerle vergilendirilmiştir (İslam Ansiklopedisi, 1994:467). Fakat bu ürünlerin en önemlisi ipektir. İpek üretim merkezi, Hazar bölgesindeki Mazandaran, Gilan ve Şirvan vilayetleridir ve kervanlar ipeği buralardan Halep'in ve 14. yüzyıldan itibaren Bursa'nın uluslararası ipek pazarına götürmüşlerdir. 17. yüzyılda ikinci yarısında İzmir'in büyük bir ipek pazarı haline gelip, Halep'in önemini yitirmesiyle, ipek yolu güzergahının uzağında kalan Diyarbakır, sözü geçen gelir kaynağını önemli ölçüde kaybetmiştir. İpek geçişine ve ticaretine getirilen vergiler, bu ticaretin, Diyarbakır'da yönetimin tek değilse de temel gelir kaynaklarından biri olduğunu göstermektedir (Bruinessen, 2009c:76-77). Canlı ipek yolu ticaretinden etkilenen kentte ipek üretiminin de yapıldığı Evliya Çelebi'nin kent ile ilgili notlarında bulunmaktadır. Diken (2003:29-54)'in görüşmelerinden bu sektörün 1950'li yıllara, suni ipek üretimi ve tekstil fabrikaları kurulana kadar varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Bunun yanında hemen her dönemde kentin temel ekonomi kaynağının tarım ve hayvancılık olduğu söylenebilir. Kentin uzun tarihsel geçmişinde sürekli yerleşik hayatın bulunması önemli coğrafi konumu ve tarıma elverişli bereketli topraklarını olmasındandır. Dicle nehrin kıyılarında bulunan kent, su ihtiyacın buradan karşılamıştır. Geniş düzlüklere sahip olan kentte, Güneydoğu Anadolu bölgesine has karasal iklim hakimdir. İçinde bulunduğu iklim kuşağı ve elverişli arazi yapısı tarımsal faaliyetler için oldukça uygundur. Kentte tarım mahsulleri yanında ipek, pamuklu kumaş, deri, kuyumculuk, kılıç, bıçak, hançer işçiliği, kırmızı bezi, 'gülşeftâlû' sahtiyanı gibi el işi ürünleri de meşhurdur (İslam Ansiklopedisi, 1994:468). “Evliya Çelebi'nin çarşı tasvirlerinden, kentte ticaretin çok canlı olduğu, ama satılan ürünlerin çoğunun bölgesel pazarlar için üretilen yerel ve bölgesel ürünler olduğu anlaşılmaktadır (Bruinessen, 2009c:75)”. Diyarbakır'ı Evliya Çelebi'den 42 yıl önce (1613) ziyaret eden Lehistanlı Ermeni Simeon'a göre, bütün fırıncılar, kasaplar, bakkallar, çorbacılar ve kebabçılar

Ermeni'dir. Ayrıca darphaneyi, gümrükleri, hanları ve kentin başka önemli ticaret yerlerini de Ermeni'ler işletmektedir. Bu listeye Süryani'lerle birlikte, altın ve gümüş işleyen kuyumcuları (Bruinessen, 2009b:65-66) ve genel olarak zanaatçıları da eklemek mümkündür. Nüfusun geri kalan bölümü ise daha çok tarım ve hayvancılık ile uğraşmaktadır. Dolayısıyla ticaret ve zanaat işleriyle genellikle Müslüman olmayan nüfusun uğraştığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, ekonomik alanda önemli bir yere sahip olan bu iş kollarını ellerinde bulundurmaları itibariyle, özellikle Müslüman olmayan nüfusun kentin ekonomik hayatında önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

Genellikle düzenli bir artış eğiliminde olan kent nüfusu, 19. yüzyılda dalgalanmalar (bkz: Tablo 5) yaşamıştır (Bruinessen, 2009b:69). Bu dalgalanmalar ile kent nüfusunda zaman zaman yaşanan büyük değişimler, kıtlık ve salgın hastalıklardan kaynaklanmaktadır. Kentin, 1700'lerin başından 1800'lerin sonuna kadar birçok kez veba ve kolera salgını yaşadığı ve pek çok kişinin hayatını kaybettiği bilinmektedir (İslam Ansiklopedisi, 1994:468).

Kenti ziyaret eden Carsten Niebuhr, 1757 yılında baş gösteren kıtlık yüzünden kentte 16.000 ev bulunduğundan ve çoğunun da boş olduğundan söz etmektedir. 1816'da Diyarbakır'a gelen Buckingham, kentin nüfusunu 50.000 kişi olarak tahmin etmiştir; bunun büyük çoğunluğunu asker, devlet memuru, tüccar ve sanatkâr olmak üzere Türklerin oluşturduğunu, Ermenilerin ikinci sırada bulunduğunu, Ermenilerin yarısının (500 hane) Katolikliği kabul ettiğini yazmıştır. Niebuhr zamanında da kentte bir Katolik dini cemaatin olduğu bilinmektedir ve Niebuhr onların yanında kalmıştır. Buckingham Süryani'lerin 400 hane kadar olduğunu, Yahudi'lerin Bağdat, Halep ve İstanbul'a göç ettiklerini ve onlardan ancak birkaç düzine ev kaldığını, az sayıda da Rum'un bulunduğunu belirterek, kentte yirmi beş cami, iki Ermeni, birer Katolik, Süryani ve Rum kiliseleriyle bir küçük sinagog olduğundan da bahseder ve kentte ayrıca yirmi hamam, on beş kervansaray veya han bulunduğunu bildirir.

Tablo 5
1518 – 1878 Yılları Arasında Diyarbakır Kent Nüfusu

Yıllar	1518	1541	1564	1571 – 80	1766	1870	1878
Nüfus	11.400	18.950	28.600	31.450	80.000	21.372	10.655

KAYNAK: Bruinessen, 2009b :70

Evliya Çelebi Diyarbakır'da kabaca üç sosyal tabaka saptamıştır. Ayan, orta sınıflar (vasatu'l-hal olanlar) ve alt sınıflar (edna). Bu sınıflamada Evliya Çelebi ölçüt olarak maddi gelir düzeyini kullanmıştır. Ayan sınıfının en üstünde kentin valisi, sonra sırasıyla üst düzey devlet görevlileri ve halk içinde saygın bir yeri bulunan varlıklı kişiler bulunur ve bu sınıf çok az sayıdaki istisnalar dışında, genellikle Müslüman'dır. Orta sınıfı, maaşlı memurlar, tüccarlar, zanaatkarlar ve girişimciler oluşturmaktadır. Geri kalanlar ise alt sınıf mensuplarıdır (Bruinessen, 2009c:85-87).

Diyarbakır'ın mimari zenginliklerine atfen Kiel (2009:101), kentin içindeki sivil, dini ve askeri yapıların niteliği bakımından, Ortadoğu'nun en zengin kentlerinden bir olduğunu ifade etmiştir. Kentte Osmanlı öncesi ve sonrası dönemlere ait ve bazıları günümüze kadar ulaşmış zengin mimari eserler bulunmaktadır. Diyarbakır Osmanlı'lar için oldukça önemlidir. Nitekim Osmanlı'nın etkilerini kentin mimari yapısında ve surlarında, inşa edilen birçok han, hamam, cami ve medresede görmek mümkündür (Özaydın, 2007:386-387). Evliya Çelebi (2009:266) kentten bahsederken ayan ve eşrafa ait toplam yetmişbeş saray olduğundan söz eder. Özellikle beş – altı valinin İslam sanatını ve kültürünü geliştirmek adına inşa ettirdikleri yapılar kentin fiziksel görünümüne Osmanlı mimarisinin hakim olmasını sağlamışlardır. İsimlerini vererek camiler, medreseler kuran valiler, bu yapıların bakım ve onarım masraflarını karşılamak amacıyla da, yanlarına han ve hamamlar kurarak gelirlerini vakıflara bağışlamışlardır (Kiel, 2009:102). Diyarbakır Eyaleti valilerinden Bıyıklı Mehmed Paşa(1515-1521), Hüsrev Paşa(1521-1528), Hadım Ali Paşa (1534-1537), İskender Paşa (1551), Behram Paşa (1564-1572), Melek Ahmed Paşa (1587-1591 ve Defterdar Ahmed Paşa (1594) görevleri sırasında birer cami inşa ettirmişlerdir (Yılmazçelik, 2000:240). Bunun dışında önemli diğer yapılardan bazıları Hasan Paşa tarafından yaptırılan Hasan Paşa Hanı (1574-1575) ve Hüsrev Paşa tarafından yaptırılan Delliler Hanı (1527)'dir. Bu yapılardan bazıları Mimar

Sinan'ın eserlerinden olup varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir.

Diyarbakır yüzyıllar boyunca hem Müslümanlar, hem de Hristiyanlar için kültür merkezlerinden biri olmuş ve bu nedenle Ermeni ve Süryani cemaatleri de dinlerinin gereklerini yerine getirmek için kilise ve manastırlar kurmuşlardır. Çok az bir kısmı günümüze kadar gelmiş olsa da, 17. yüzyılda kenti ziyaret eden Lehistanlı Ermeni Simeon, kentte Surp Kiragos ve Surp Sargis adında iki büyük Ermeni kilisesi olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında Süryanilere ait ünlü Meryem Ana Kilisesi ve bir de Nasturi kilisesi olduğu bilinmektedir (Kiel, 2009:104).

Kentteki cami ve medreseler Osmanlı ve İslam kültüründe olduğu gibi insanların bir araya geldiği ve ticarethanelerin yoğunlaştığı yerler görünümündedir. Kentte görülen, nüfusun camiler etrafına yoğunlaşması, Ortaçağ İslami kent yapılanmasının tipik örneklerindendir. Özellikle kentin en görkemli camisi olan Ulu Cami buna en uygun örnektir ve burada halen bu kültürün izlerini görebilmek mümkündür. Bununla birlikte medreselerin yanında camiler de eğitim yerleri olarak kullanılmıştır. Hemen her dönemde kentte bulunan entelektüel kesim, kültürel, sanatsal eserler, kentte eğitime verilen önemi göstermektedir. Nitekim Evliya Çelebi de kentteki entelektüel ve sanatsal düzeyden oldukça etilenmiş ve karşılaştığında buradaki şairleri övmüştür. Sekiz medresenin varlığından bahseden Evliya Çelebi, bunların çoğunun beyan, kelam, fıkıh, tevhid ya da tefsir gibi belirli bir İslam ilmiyle uğraştığını ifade etmektedir (Bruinessen, 2009d:89-90).

Cumhuriyet döneminden sonra değişen birçok unsurla birlikte, eğitim sisteminin de ülke çapında değişim göstererek, kurumsal bir yapı oluşturması, günümüz Diyarbakır'ında medrese ve camilerin bu alanda etkinliklerini ortadan kaldırmıştır. Bununla birlikte Cumhuriyetin kuruluşuyla değişen birçok unsur ülkenin diğer kentlerinde olduğu gibi Diyarbakır'ın da sosyal ve kültürel yapısında değişimler meydana getirmiş ve günümüz Diyarbakır'ı somutlaştırmıştır.

4.4. Diyarbakır'ın Yakın Dönemdeki Kentsel Gelişimi

Uzun kent tarihine bakıldığında Diyarbakır'ın hemen her dönemde bölgesindeki önemli bir yerleşim olduğu görülmektedir. Son yıllarda silahlı çatışmaların yoğun biçimde yaşandığı bir bölgede yar almasına rağmen kent, içinde bulunduğu bölge için önemini günümüzde de sürdürmektedir.

Tarımsal faaliyetlerin kentin en önemli gelir kaynağıdır. Bu nedenle resmi olarak halen yürürlükte olan GAP ile kent, kalkınmanın birinci derecede önemli illeri arasına alınarak, tarıma devlet tarafından destek verilmiş ve teşvik edilmiştir². İl sınırı içinde kalan alanın %60'ı tarıma elverişlidir ve bu amaçla kullanılmaktadır. Bu arazilerin %57'si sulanabilirken sadece %7'si sulanmakta ve geriye kalan %93'lük alanda ise kuru tarım yapılmaktadır³. Devlet, GAP projesi ile bölgenin bütün arazilerinde sulu tarımın yapılmasını sağlamayı ve tarımda verimliliği arttırmayı hedeflemektedir.

Nitekim Tablo 6 incelendiğinde de tarımın kent için önemi anlaşılmaktadır. Çünkü kentte, 2007 yılı itibariyle tarımsal faaliyetlerde çalışan kişi sayısı, toplam nüfusun %47,23'ü gibi büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bunu %37.02 ile ücretli çalışanlar takip etmektedir. Ticaret ve sanayi kollarında çalışanların oranının ise sadece %8.04 ve %4.32 gibi düşük oranlardadır.

İstihdamın büyük çoğunluğunun tarımsal faaliyetlerde bulunması, Diyarbakır'ın bir tarım kenti olduğunu göstermektedir. Yine aynı verilerden hareketle, kentte sanayi ve ticaretin istihdam yaratacak kadar gelişmediği ileri sürülebilir. Nitekim Diyarbakır Valiliği'nin 2008 yılında açıkladığı rakamlara göre, özel sektöre ait 240 sanayi kuruluşunda 7.200 kişi, kamuya ait 5 sanayi kuruluşunda ise sadece 3.200 kişi çalışmaktadır⁴. Dolayısıyla sanayi ve ticaret sektörleri toplamda 10.400 kişilik istihdam kapasitesi ile aynı yılki kentsel nüfusun yalnızca %0.69'unu oluşturduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca sözü geçen sanayi kuruluşları tarıma dayalı kuruluşlardır ve hammadde girdilerini bu alandan temin ettiklerinden kentteki sanayi sektörü doğrudan tarıma bağımlıdır. Bu verilerden hareketle kentin gelir kaynaklarının neredeyse tamamının, tarımsal faaliyetlerden ve ücretli çalışanlardan oluştuğu anlaşılmaktadır.

² <http://www.gap.gov.tr/gap-illeri/diyarbakir>

³ <http://www.diyarbakir.gov.tr/ekonomi.asp>

⁴ <http://www.diyarbakir.gov.tr/ekonomi.asp>

İstatistiklere göre 2009 yılında Diyarbakır ili, nüfus yoğunluğu itibariyle Türkiye'nin 81 ili arasında 22. sırada iken, kişi başına düşen ithalat sıralamasında 69, ihracat sıralamasında ise 62. sırada yer alabilmiştir. Diyarbakır ili; kentleşme, kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla, sanayi iş kolunda çalışanların toplam istihdama oranı bakımından Türkiye ortalamasının altında; yıllık nüfus artış hızı ve tarım kolunda çalışanların toplam istihdama oranı bakımından ise Türkiye ortalamasının üstündedir (TÜİK, 2009a:12-26).

Tablo 6
2007 Yılı Diyarbakır Kentsel Nüfusun İstihdam Oranları

İş Kolları	Nüfus İçindeki Oranı (%)
Tarım	47,23
Ücretli Çalışanlar	37,02
Ticaret	8,04
Sanayi	4,32
İşverenler	2,07
Mali Kurumlar	1,32

KAYNAK:

<http://www.diyarbakir.gov.tr/gekosos.asp>

<http://www.diyarbakir.gov.tr/ekonomi.asp>

Büyük bir genç nüfusa sahip olmasına karşın, ekonomik olanaklarının kısıtlı olması, ilde yaşanan yoğun işsizlik problemini anlaşılır kılmaktadır. Nitekim il 2008 yılı itibariyle, %15.7'lik işsizlik oranı ile Türkiye ortalamasında 11. sırada yer almıştır (TÜİK, 2009a:26). Bununla birlikte Diyarbakır Valiliği'nin 2008 yılında açıkladığı rakamlara göre, işsizlik oranı kent merkezinde %30, ilçe merkezlerinde ise %43 gibi daha da çarpıcı rakamlara ulaşmıştır⁵.

Elbette bu işsizlik oranları, kentin istihdam yetersizliğinin yanında, kırdan kente doğru yaşanan göç ve hızlı nüfus artışının etkileriyle meydana gelmiştir. Nitekim ilin nüfus artış oranları incelendiğinde (bkz: Tablo 7) il nüfusunun 45 yıl

⁵ <http://www.diyarbakir.gov.tr/ekonomi.asp>

içerisinde yaklaşık 3.5 kat, buna karşın Türkiye nüfusunun ise yaklaşık 2.5 kat büyüdüğü görülmektedir. Türkiye'deki nüfus artışı normal kabul edildiğinde, Diyarbakır il nüfusunun artış oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Kısa sürede yaşanan bu ivmeli artışa paralel olarak istihdam olanakları yaratılamadığından kentin işsizlik oranı hızla artmaktadır.

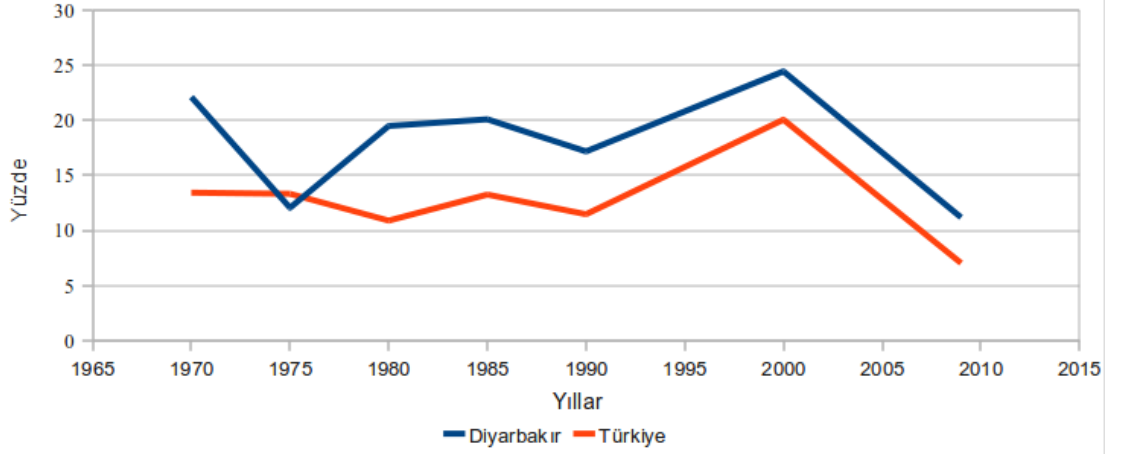
Tablo 7
Nüfus Sayım Yıllarına Göre Türkiye – Diyarbakır İli Karşılaştırmalı Nüfus
Artış Oranları (1965 - 2009)

YIL	DİYARBAKIR İLİ		TÜRKİYE	
	Nüfus	Artış %	Nüfus	Artış %
1965	475.916	-	31.391.421	-
1970	581.208	22,12	35.605.176	13,42
1975	651.233	12,05	40.347.719	13,32
1980	778.150	19,49	44.736.957	10,88
1985	934.505	20,09	50.664.458	13,25
1990	1.094.996	17,17	56.473.035	11,46
2000	1.362.708	24,45	67.803.927	20,06
2009	1.515.011	11,17	72.561.312	7,02

Kaynak: DİE/TÜİK Türkiye İstatistik Yıllıkları.

Bunun yanında nüfus artış grafiğine (bkz: Grafik 3) bakıldığında da, Diyarbakır nüfus artış miktarının hemen her dönemde Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir.

Grafik 2
Türkiye – Diyarbakır İli Nüfus Artış Grafiği (1970 – 2009)

Grafikte de görüldüğü üzere ilin 1970 yılında %22.12 olan nüfus artış hızı 1975 yılında yaklaşık yarı yarıya düşerek %12.05'e gerilemiş ve sonra tekrar artış göstermiştir. Benzer biçimde 2000'li yıllarda %20'leri bulan nüfus artış hızı 2009 yılında oldukça hızlı bir düşüş yaşayarak %11.17'ye kadar gerilemiştir. Fakat bu tarihte bile ilin nüfus artış hızı, Türkiye'nin genel nüfus artış hızının üzerindedir. Bu verilerden hareketle ilin önemli nüfus dalgalanmaları yaşadığı ileri sürülebilir.

Bunun yanında Diyarbakır ilinin göç alış verişi tablosu (bkz: Tablo 8) incelendiğinde, özellikle net göç verileri, ilin her dönemde göç verme eğiliminde olduğu göstermektedir. Sürekli göç verme eğiliminde olmasından ötürü ilin nüfusunun azalması ya da düşük seviyelerde artması beklenirken, il nüfus artış hızının hemen her dönemde Türkiye nüfus artışının üzerinde olması dikkat çekicidir. Nitekim bu durum doğrudan yüksek doğurganlık hızı ile ilişkilidir. Çünkü, bölgenin doğurganlık oranının hemen her dönemde Türkiye ortalamasının üzerinde olmuştur. TÜİK (2003) tarafından yapılan araştırmalara göre 2000 yılında Türkiye'nin ortalama çocuk sayısı 2.53 iken, Güneydoğu Anadolu bölgesinde 4.86, Diyarbakır ilinde ise 4.51'dir. Yıllık nüfusa artış hızı bakımından 27. sırada (TÜİK, 2009a:20) olan ilin göç verme eğilimine rağmen, nüfus grafiğinin sürekli yükselişi göstermesi yüksek doğurganlık hızının kanıtıdır.

Tablo 8
1970 – 2008 Yılları Arası Diyarbakır İli İç – Dış Göç Oranları

Yıllar	İç Göç	Dış Göç	Net Göç
1970 – 1975	33843	43567	-9724
1975 – 1980	32724	48403	-15679
1980 – 1985	40273	-52781	-12508
1985 – 1990	46883	-79095	-32212
2000	62996	111060	-48064
2007 – 2008	31677	47777	-16100

KAYNAK: <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/bgr/dg/goc.htm>

TÜİK (2009b).

Tam da bu noktada İl nüfusu, kentsel nüfus ile kent nüfusu arasında ayırım yapılması gerekmektedir. İl nüfusu ile ifade edilen kentin sınırları içerisinde bulunan bütün ilçe, belde ve köy nüfuslarının dahil olduğu nüfus miktarı, kentsel nüfus sadece kent olarak kabul edilen, nüfusu 20.000’den büyük olan yerleşimlerin toplam nüfus miktarı, kent nüfusu ise sadece merkez ilçelerin toplam nüfusudur. Nitekim bu ayırım yapılmadığında hatalı kavrayışlara neden olacaktır. Bu bağlamda nüfus istatistiklerine bakıldığında, il nüfusu için anlamlı olan ve doğurganlık hızı ile örtüşen nüfus artış çıkarsamalarının, kentsel nüfus artışını açıklayamadığı görülmektedir. Nüfusun kent ve kırsal arasındaki dağılımını gösteren Tablo 9, burada farklı bir seyir olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablodaki kentsel ve kırsal nüfus artış oranlarına bakıldığında, kırsal kesimdeki nüfus artış oranının kentsel bölgelere göre oldukça düşük düzeyde ve kentsel bölge verilerine nazaran düz bir değişim çizgisi takip ettiği görülmektedir. Kentsel bölge nüfusunun, kırsal bölge nüfusundan çok daha yüksek oranlarda artış göstermesi ve bu artış oranlarının doğurganlık hızının da üzerinde seyretmesi, kırsal bölgelerden kente doğru bir göç hareketinin yaşandığını ifade etmektedir. Nitekim yoğun göç ile nüfusu artan Diyarbakır ili değil, ilin kentsel alanlarıdır.

Tablo 9

Nüfus Sayım Yıllarına Göre Türkiye – Diyarbakır İli Karşılaştırmalı Kentsel ve Kırsal Nüfus Artış Oranları (1965 - 2009)

	DİYARBAKIR İLİ					TÜRKİYE				
YIL	Kentsel Nüfus	Artış %	Kırsal Nüfus	Artış %	Toplam	Kentsel Nüfus*	Artış %	Kırsal Nüfus*	Artış %	Toplam
1965	162.467	-	313.449	-	475.916	10.806	-	20.585	-	31.391
1970	238.504	46,8	342.704	9,33	581.208	13.691	26,7	21.914	6,46	35.605
1975	281.960	18,22	369.273	7,75	651.233	16.869	23,21	23.479	7,14	40.348
1980	374.264	24,66	403.886	9,37	778.150	19.646	16,46	25.091	6,87	44.737
1985	472.055	26,13	462.450	12,66	934.505	26.864	36,74	23.799	-5,15	50.664
1990	600.640	27,24	494.356	6,9	1.094.996	33.326	24,05	23.147	-2,74	56.473
2000	817.692	36,14	545.016	10,25	1.362.708	44.006	32,05	23.798	2,81	67.804
2009	1.079.160	31,98	435851	-20	1.515.011	54.807	24,54	17.754	-25,4	72.561

Kaynak: DİE/TÜİK Türkiye İstatistik Yıllıkları.

* Bin

Yaşanan bu göçün kırsal bölgelerden kentsel bölgelere doğru seyretmesi dikkat çekicidir. Özellikle 1970 yılında kentsel bölgelerde görülen %46.8'lik artış oranı oldukça belirgindir. Bu durum, 1950'li yıllarda Türkiye'de yoğunlaşan kentleşme hareketinin gecikmeli olarak görülen etkisiyle açıklanabilir. Bu yıllarda kent merkezi civarında kurulan sanayi kuruluşları (tekstil içki fabrikası, halı ve yün fabrikası, un, çeltik, buz, tuğla, kiremit, bisküvi fabrikaları v.b) istihdam yaratmış ve bu anlamda ekonomik temelli bir göç hareketini tetiklemiştir. Dolayısıyla bu yıllarda Diyarbakır ilinde gerçekleşen göçler Pieters (2007:242) belirttiği gibi kırsal kesimden kente doğru gerçekleşen kırsal alanlarda kapitalist ilişkilerin yayılmasıyla kırsal ekonomilerin dışı açılmasından kaynaklanan göçlerdir.

Kentsel nüfus oranında 1975 yılı itibariyle ciddi bir düşüş yaşanmasına rağmen bu tarihten sonra sürekli artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Nitekim kentsel nüfus 1990'lı yıllardan sonra tekrar büyük bir sıçrama kaydetmiştir. Bu yıllar bölgede yaşanan silahlı çatışmaların ve zorunlu köy boşaltma ya da istemli köyü terk etme hareketlerinin yoğun olarak yaşandığı yıllar olduğundan, kentsel bölgelere göç hareketinin büyük çoğunluğunun bu etkilerden kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2006:61) tarafından yapılan

araştırmada, son 20 yıl içerisinde toplam 14 ilin kırsal bölgelerinden, güvenlik nedeniyle göç edenlerin sayısı 728.000 ile 946.400 arasında değiştiği tahmin edilmektedir. “Göç edenlerin büyük kısmı (%88) Diyarbakır iline bağlı ilçe merkezi ve köyler ile merkez köylerden; geri kalanı ise Mardin, Bingöl, Elazığ, Muş ve Bitlis illerinden gelmişlerdir (Kalkınma Merkezi, 2006:19)”. Sözü geçen bu büyük göç hareketinden birçok kentsel bölge etkilenmiştir. Fakat bunların başında Diyarbakır kent merkezi gelmektedir. Nitekim Tablo 10 incelendiğinde Diyarbakır kent nüfusunun artış oranlarının hemen her dönem, kentsel nüfus artış oranlarının da üzerinde seyrettiği görülmektedir. Bu da göç ile gelen nüfusun daha çok kent merkezinde toplandığını göstermektedir.

Tablo 10
Nüfus Sayım Yıllarına Göre Diyarbakır Kent Nüfus Artış Oranları

Yıllar	Nüfus	Artış %
1965	102.653	-
1970	149.566	45,7
1975	169.535	13,35
1980	235.617	38,98
1985	305.940	29,85
1990	381.144	24,58
2000	545.983	43,25
2009	834.854	52,91

Kaynak: DİE/TÜİK Türkiye İstatistik Yıllıkları.

Yoğun göç dalgasıyla daha da hızlanan nüfus artışı, 1985'te 305.940 olan kent nüfusunu, 1990'da 381.144'e, 2000'de 545.983'e, 2009'da ise 2 katına varan büyük bir artışla 834.854'e yükselmiştir. Otuz mahalleye (on beş mahalle Suriçi'nde, on beş mahalle sur dışında) yayılmış olan bu nüfusun % 26'sı Suriçi'nde kalmış, % 74'ü ise sur dışındaki Yenişehir semtine yerleşmiştir (İslam Ansiklopedisi, 1994:471).

Diyarbakır, kısa süre içinde göç ile gelen büyük nüfusun ağırlığını taşımak zorunda kalmıştır. Kitlese boyutta yaşanmış olması nedeniyle, göç eden gruplar kent merkezindeki koşulları özümseyememiş, aksine kentsel alanlar hızla kırsal kimliğe bürünmeye başlamış, yetersiz olan kentsel altyapı bütünüyle tıkanmıştır. Yaşanan

yoğun göç sonrasında, kent merkezinde başta sağlık, eğitim, konut ve istihdam olmak üzere çok boyutlu sorunlar ortaya çıkmıştır⁶.

Veriler güvenlik nedeniyle göç edenlerin genel olarak kendi isteği dışında göç etmiş, yoksul ya da göç sonrasında daha da yoksullaşan, sosyal güvencesiz işlerle ya da işsizlikle karşı karşıya kalan, eğitim seviyesi oldukça düşük ve özellikle de göç sonrası ilk dönemde dışlanma ve yabancılık hissi içerisinde olan bir nüfus olduklarını ortaya koymaktadır (Gölbaşı, 2008:194). Fakat ekonomik sorunlar, göç edenlerin karşılaştıkları en önemli sorunların başında gelmektedir. Çünkü işsizlik oranlarına da bakıldığında, kentin bu nüfusu istihdam edebilecek olanaklara sahip olmadığı görülmektedir. Kentin farklı yerlerine dağılan bu büyük nüfus, maddi olanaksızlıklardan ötürü daha çok kenar mahallelerde yoğunlaşmıştır.

İstihdam edilemeyen nüfusun yaşadığı; kente uyum sorunu, ekonomik problemler gibi başat unsurlar, hem göç ile gelen hem de önceden kentte bulunan nüfus için birçok olumsuz durum yaratmıştır. Genellikle kentlere göç ile gelen kişilerin yaşadığı uyum süreci üç ayrı boyutta incelenmektedir; konut sorunu, iş sorunu ve yaşanan kültürel dönüşüm (Tekeli, 2008:54). Bu noktada Diyarbakır'ın işsizlik oranlarındaki artışa bakıldığında, iş sorununa çözüm bulunamadığı görülmektedir. Hizmet sektörü ya da düzenli gelir getirmeyen marjinal iş alanları, bu nüfusun ilk başvurduğu iş kollarını oluşturduğu yapılan araştırma (Bağlı, 2005:137; Kalkınma Merkezi, 2006:45-48) verilerinden de anlaşılmaktadır. Fakat bu sektörlerin de gelen büyük nüfusu istihdam edemediği görülmektedir. Geriye kalan büyük işsiz sayısının önemli ölçüde ekonomik problemler yaşayacağı öngörülebilir.

Diyarbakır'a göç ile gelen nüfusun konut sorunun, yoğun göç alan diğer kentlere benzer bir biçimde, yani gecekonduyla çözdüğü görülmektedir. Nitekim bu durum kentsel büyüme şeklini de oldukça etkilemiştir. Yaşanan bu nüfus artışı, kentsel anlamda büyük bir sorun niteliğindedir. Olanak eksikleri ya da yapılan hatalı kentsel planlamalardan dolayı kentin bazı semtlerinin oldukça çarpık bir kentleşme seyri izlediği söylenebilir. Bu kentleşme seyrinin, kentli nüfusun surların içine sığmayarak dışına taşması aşamasından sonra ortaya çıkmıştır.

Kentin, surların dışına çıkarak büyüme projesi, ilkin 19. yüzyılın ikinci yarısında burada valilik yapan Hatunoğlu Kurt İsmail Paşa tarafından

⁶ <http://www.diyarbakir.gov.tr/sosyalyapi.asp>

gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla sur dışına vilayet konağı, hastane, kışla gibi resmi binalar yapıldıysa da halk 1945'li yıllara kadar sur içinde kalmayı tercih etmiştir (İslam Ansiklopedisi, 1994:471). 1940'lı yıllara kadar sadece sur içinde bulunan kentli nüfus, zamanla Suriçi'nin artan nüfusun barınma ihtiyacını karşılayamamasından ötürü sur dışına çıkmaya başlamıştır. 1950'li yılların ilk dönemine kadar yavaş seyreden bu hareket, 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren hız kazanmıştır. Böylelikle gelişen Yenişehir semtinde hızla çok katlı binalar yapılmaya başlanmıştır. Bu durumu ve insanların değişen ihtiyaçlarıyla sur dışına çıkma arzusunu, eskinden Suriçi'nde yaşamış olan bir katılımcı şöyle ifade etmektedir:

Apartman yaşamı önceleri cazip geldi. Yani çok yüksek binalar, çok görkemli binalar, renkli binalar, yüksekten şehre bakmalar, balkonlar bunlar çok güzel geldi ama bunlar yıllar içerisinde insanlar bunların birer yani kutu olduğunu bir nevi hapishane olduğunu görüp tekrar açılmak istediler ama eksi şehir evlerine, sosyal statü gereği eski şehir evlerine dönmeleri mümkün değildi. Çünkü otomobilleri var, sokaklar çok dar, eski şehir kesimini işkal eden sosyo-ekonomik düzeyi düşük insanlar var. Sur içerisine dönmeleri mümkün değildi. (Doktor, Erkek, 72)

Ancak, sur dışındaki yerleşim de planlı bir şekilde gerçekleşmemiştir. Nitekim kentin üstten görünümü (bkz: Grafik 3) incelendiğinde, Yenişehir semtinin haricinde, surların dışının güneybatısında gelişen Şehitlik ve batısında gelişen Bağlar semtlerinin organik bir biçimde geliştiği ve bu nedenle iç içe girmiş kumsu görüntüsüyle Suriçi semtiyle benzerlik arz ettiği görülmektedir. Fakat sur içinde bu oluşum surların sınırlamasından ileri gelmektedir ve Roma kent modelindeki iki büyük yol aksının kentin ortasında kesişmesinin oluşturduğu bölünmüş alanlarda, konutların organik bir büyüme şekli ile yayılması sonucunda oluşmuştur ve günümüzde de yerleşim yeri olarak kullanılan bu bölümde 23.834⁷ hane bulunmaktadır.

⁷ Diyarbakır Sur Belediyesi arşivi

Grafik 3
Diyarbakır'ın Kuşbakışı Görünümü

KAYNAK: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi arşivi

Bunun yanında Şehitlik ve Bağlar semtlerinde herhangi bir kentsel planlama bulunmamakta ve salt organik bir büyüme görünümü arz etmektedir. Şehitlik semti de Suriçi semtine benzer bir sınırlamayla, kuzey ve doğu taraflarında surlar ve yükseltiler ile sınırlanmıştır. Fakat özellikle Bağlar semti çok daha büyük bir alanı kapsadığından, çarpık ve plansız kentleşmenin en trajik örneklerindendir. Nitekim Bağlar'ın, Suriçi ya da Şehitlik semtleri gibi konut yapımını engelleyen fiziki sınırları da yoktur.

Kumsu olarak ifade edilen ve daha çok Bağlar, Suriçi ve Şehitlik semtlerinde

görülen bu görünümün nedeni sık, düzensiz ve gecekondular tarzı yerleşimdir. Düşük gelir düzeyindeki nüfusu barındıran bu bölgeler, genellikle gecekondular tarzı yapıların hakim olduğu yerlerdir ve özellikle yakın geçmişte yaşanan göç vakalarının sonucunda meydana gelmişlerdir.

Grafik 3 incelendiğinde kentin sur dışındaki gelişiminin, batıda İstasyon, kuzeybatıda Bağlar ve kuzeyde Ofis semtine doğru yöneldiği görülmektedir. Bu genişleme hattı aslında bir tercihten çok zorunluluktur. Çünkü, surların doğu ve güneydoğu bölümü büyük yükseltilere ve elverişsiz arazi koşullarına sahiptir ve daha ileri bölümü de Dicle nehri ile sınırlanmıştır. Bunun yanında surların kuzeybatısının 1 km ilerisinden başlayıp Seyrantepe semtine kadar uzanan alanda bulunan Diyarbakır 7. Kolordu askeri bölgesi ve güneybatısının 3-4 km ilerisinde bulunan sivil ve askeri havaalanı, kentin bu yönlerde genişlemesini engelleyip, bir boğaz gibi uzamasına neden olmuştur. Kent, Şanlıurfa yolu sınırından sonra bu etkilerden kurtularak genişleyebilmiştir.

Kısa sürede yaşanan nüfus hareketliği, hem göç ile gelen hem de önceden kentte bulunan nüfus için⁸ büyük ölçüde konut ihtiyacı doğurmuş ve bu nedenle inşaat sektörü hızla gelişmiştir. 1984 yılında Diyarbakır'ı kentsel alanlarında bulunan 51.321 adet binadan 40.191 adedi ev olarak kullanılmıştır. 2000 yılında ise bina sayısı neredeyse iki kat artarak 90.620 adede ulaşmış ve bunlardan 69.866 adedi ev olarak kullanılmıştır (DİE, 2000b:10). 2010 yılında ise sadece kent merkezindeki bina sayısı 43.188'e ulaşmıştır⁹. Binalarda kısa sürede yaşanan bu artış, bu dönemde kentte yoğun bir yerleşimin olduğunu açıkça göstermektedir. Nitekim Tablo 10 incelendiğinde de yoğunlaşan nüfusun yarattığı konut ihtiyacı açıkça görülmektedir. Özellikle çok katlı binaların 2000 yılında 1984 yılına oranla birkaç kat arttığı görülmektedir. Özellikle altı ve üzeri kata sahip binaların artış miktarları oldukça çarpıcıdır ve yapılan binaların büyük çoğunluğu ev amacıyla kullanılmıştır.

⁸ Kente doğru yaşanan göç ile bu nüfus da kentin yeni yerleşime açılan bölgelerine kayma eğilimi göstermiştir

⁹ Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi arşivi

Tablo 11
Diyarbakır Kenti Kat Sayılarına Göre Bina Sayısı

YIL	KAT SAYISI							
	1	2	3	4	5	6	7 – 9	10+
1984	37378	11032	1191	509	949	55	145	20
2000	51981	24155	4931	2064	1930	1492	2705	220

KAYNAK: Diyarbakır Kayapınar Belediyesi Arşivi - 2008¹⁰

Jean Robert (1999:39)'in de belirttiği gibi zengin ülkelerde evlerin inşası, örneğin taban alanına göre, duvardaki pencerelerin kapsaması gereken asgari alanı, tavan yüksekliğini ve benzerlerini yasal olarak tanımlayan normlara tabidir. Bu normlar bütünü kentlerin imar politikalarını belirler. Nitekim yasalar çerçevesinde her belediye kendi imar politikasını ve kentin imara müsait bölgelerini belirleme hakkına sahiptir. Diyarbakır'da inşaat alanındaki bu hızlı büyüme, Bağlar semtinde olduğu gibi kentin imar planlarının dışında gelişmesine ve kaçak yapıların oluşmasına neden olmuştur. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi yetkilileriyle yapılan görüşmede, kaçak yapılaşmanın 1999 yılına kadar devam ettiği, bunun Refah Partisi (Ahmet Bilgin) belediye iktidarının bir zaafı olduğu, bu dönemde belediyeye ait sistemli imar planlarının bulunmadığı ve imar izinlerinin esnek tutulduğu, dolayısıyla plansız yapıların önünün açıldığı, bunun gecekondu alanlarının ortaya çıkmasına olanak tanıdığı, bu bölgelerde yoğunlaşan yoksul nüfusun yaşanan işsizlik ile suça karışma ihtimallerinin arttırdığı ifade edilmiş, yeni imar sisteminin 1999 yılı Halkın Demokrasi Partisi (Feridun Çelik) belediye iktidarının bir politikası olduğu, bu dönemde imar çalışmaları ve izinlerinin denetim altına alınarak yasalar çerçevesinde yeniden kurgulandığı, bunun da çarpık kentleşmenin önüne geçtiği belirtilmiştir.

Kentin Şanlıurfa yolunun üst kısmını oluşturan batı bölgesi, yapıların kısıtlamalardan kurtularak yayıldığı imara müsait bölümdür. Bu yeni ve planlı yerleşimin nerdeyse tamamı Kayapınar Belediyesi sınırlarını teşkil eden bu bölgededir. Yerleşime açılan küçük bölümün iki kısmından biri kentin güneybatı yönünde, Şanlıurfa yolunun alt kesimindeki Bağlar bölgesi, diğeri ise kentin kuzeybatı yönünde Elazığ yolu üst kısmındaki Yenişehir bölgesidir. Grafik 3'de de görülebileceği üzere kentin bu bölümü gecekonduların yarattığı kumsu görünümünden

¹⁰ Diyarbakır Kayapınar Belediyesi arşivlerinden en yakın 2000 tarihli verilerine ulaşılabilmektedir.

uzak, çok katlı binalardan oluşan, caddelerin ve sokakların belirgin olarak görülebildiği, daha simetrik ve geniş bir yapılanma sergilemektedir. Bu anlamda bölgenin bir imar planına tabi tutulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim yapılanmanın büyük bölümünü ihtiva etmesi nedeniyle Kayapınar Belediye'si yetkilileriyle yapılan görüşmede, imarın Büyükşehir Belediyesi ile birlikte düzenlenen ve 2001 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı ile kabul edilen Kayapınar Belediyesi İmar Planı doğrultusunda düzenlendiği, belediyenin imar izni vermede oldukça titiz davrandığı, binaların imar planı doğrultusunda gelişmesi için küçük parselli arsalarla inşaat izni verilmediği, büyük parselli aralarda inşaat yapımı için sektörün teşvik edilerek, birden fazla binadan oluşan site tarzı yapıların yaygınlaşmasının sağlandığı, ayrıca binaların park, bahçe ve çevre düzenlemelerine de önem verildiği, inşaat yapımında kullanılacak arsaların sadece %20-30'una inşaat yapım izni verildiği, geri kalan bölümlerin park ve bahçe yapımı için bırakıldığı, site sınırlarının belirginleşmesi için çevre duvarının zorunlu tutulduğu, bütün bu hususlara uyulmasında ve özelde kaçak yapıların önüne geçilmesi noktasında belediyenin sektör üzerinde bir baskısı olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda belediyenin kaçak yapıları önleme, kentin düzenli gelişimini sağlama ve bu şekilde kentin plansız gelişen semtlerinde görülen güvensizliği engelleme söylemi ile sektör üzerinde şekillendirici etkiler yaptığı görülmektedir.

Büyük binalar, geniş caddeler ve alışveriş merkezleri ile kentin yeni yüzünü oluşturan bu bölgenin, daha çok kentin orta ve yüksek gelir düzeyindeki nüfusunun ilgisini çekmiştir. Nitekim planlı kentleşme çalışmalarının hız kazandığı bu bölgede site tarzı yapıların yoğunlaştığı görülmektedir. Etrafı açık tek binalardan farklı olarak birden fazla binayı kapsayan siteler, birçok avantajı içinde barındırmakta ve son birkaç yılın gözde yaşam mekanlarını oluşturmaktadır. Bu nedenle bu sitelerin, Suriçi, Yenişehir ve Ofis semtleri gibi eski yerleşim yerlerinde bulunan nüfusun ilgisini çektiği söylenebilir.

BÖLÜM 5

GÜVENSİZLİĞİN NELİĞİ

Bu bölümde güven duygusunun neliği ve sosyal alanda nasıl etkiler yarattığı irdelenmiş ve özelde kentlerde yaşanan güvensizlik duygusu ve kentsel alanda yarattığı etkiler incelenmiştir.

5.1. Güven ve Güvensizlik

İnsan ilişkilerindeki temel unsurlardan olan ve itimat kelimesiyle eşanlamlı olan 'güven', Türk Dil Kurumu tarafından; “korku, çekinme ve kuşku duymadan inanma ve bağlanma duygusu”¹¹ olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda 'güven hissi' ise kişinin kurduğu ilişki ve etkileşimlerde, korku, kuşku veya çekinme duymaması durumudur. Elbette bu his, kişinin her zaman gereksinim duyduğu bir ihtiyaçtır.

Güvende olma ihtiyacının insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. Yapılan arkeolojik çalışmalarda ortaya çıkan; barınak olarak kullanılmış mağaralar, taş, odun benzeri materyallerden yapılmış silahlar v.b bulgular, insanların barınma ve avlanma ihtiyaçlarını gidermenin yanında, çeşitli tehditlere karşı korunma çabası içinde olduklarını ortaya koyduğu gibi ilk barınaklardan günümüz konutlarına kadar geçen her aşamada değişen barınma şekilleri de insanlığın her döneminde görülen ve değişen güvenlik ihtiyacına göndermede bulunmaktadır.

İnsan türünün en temel psikolojik ihtiyaçlarından olduğu için insanlar, bütün yaşamları boyunca güvende olmayı isterler. Bebeklik döneminden yaşlılığa kadar her aşamada, güven duygusunun tatmin edilmemesi halinde, kişide psikolojik problemlerin ortaya çıktığı bilinmektedir. Örneğin annesi tarafından bu tür ihtiyaçları karşılanmayan bebekte, ileriki yaşlarda bu eksikliklerden kaynaklanan patolojik tutumlar geliştiği ve davranış bozukluklarının ortaya çıktığı psikalanistler tarafından gözlenmiştir ve bu gözlemciler yaşamın bu ilk günlerinde edinilen bilgilerin (bu bilgilerin hemen tümü zamanla bilinçdışında kalmaktadır) ileriki yaşlardaki alışkanlık ve tutumlar üzerinde önemli etkiler yapabildiğini (İsen, 2006:38) vurgulamışlardır.

Bunun yanında güven hissi eksikliği ya da başka bir tabirle 'güvensizlik

¹¹<http://www.tdk.gov.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=g%C3%BCven>

hissi'nin önemli bir sosyolojik boyutu da bulunmaktadır. Güven hissinin tam tersi olan güvensizlik hissi; kişinin sosyal ilişkilerde ve etkileşimlerde, yaşadığı endişe, çekinme ya da korku olarak tanımlanabilir. Tönnies (2005:200-204), en genel veya en yalın olan sosyal antite veya form olarak tanımladığı 'sosyal ilişki'lerin kurulmasındaki amacın, insanların gündelik hayatlarında, işlerinde, mücadele ve ticaret dünyasında çağlar boyunca, arzu ettikleri amaca ulaşmak için uygun araç arayışına girerek sözü geçen amaca ulaştıracak doğru yolu bulmaya çalışmak olduğunu ileri sürmektedir. Sürekli bir arada yaşayan ve varlıklarını sürdürebilmek için birbirine gereksinim duyan örgütlü bir insan topluluğu (Fichter, 1996:73-74) olan toplum, kişilerden ve dolayısıyla kurdukları sosyal ilişkiler bütününden meydana gelmektedir. Tönnies'in de belirttiği gibi bu ilişkilerdeki temel amaç kişisel ihtiyaçların karşılanmasıdır. Günümüz modern toplumları, farklılaşan meslekler ve mesleki uzmanlaşma sonucunda, daha çok insanın birbirine daha çok ihtiyaç duyduğu bir hale gelmiştir. Simmel (2009:85)'in de öngördüğü gibi bu uzmanlaşma, her bireyin diğeriyle karşılaştırılmaz hale getirip vazgeçilmez kılmakta ama aynı zamanda onun başkalarının etkinliklerine daha bağımlı olmasına neden olmaktadır. Doğal olarak bu hal kişinin, çağcıl ihtiyaçlarını karşılamak için daha çok kişi ile ilişki kurma eğilimini arttıracaktır. Bu ilişkilerin sürdürülebilmesindeki esas unsurlardan biri güven hissidir. Nitekim bu his kişilerin en yakınındakilerden en uzağındakilere kadar bütün ilişkilerinde dolayısıyla sosyal çevreyle olan bütün ilişkilerindeki her aşamada, sağlıklı bir etkileşim kurabilmek için başvurduğu kriterlerdendir. Normal koşullarda kişi güven duyduğu insanlara yaklaşma ve etkileşime girme, güven duymadığı insanlardan ise uzaklaşma eğilimindedir. Bu nedenle, LaFollette (1999:159)'in güvenin hayat açısından esas olduğu ve hepimizin öteki insanlara belirli düzeylerde güvenmemiz gerektiği ve bunsuz tam anlamıyla bir hayatın mümkün olmadığı tespiti oldukça doğrudur.

Tönnies (2005:189) sosyal çevrede güven ya da güvensizlik hislerinin, tanışıklık-yabancı ve sempati-antipati dikotomileriyle doğrudan bağlantılı olduğunu ve karşılıklı olarak birbirlerini etkileyebildiklerini vurgulamakta ve bu etkileşimlerin, kişinin farklı kişilerle kurduğu ilişkilerdeki güven ve güvensizlik duygularını farklı düzeylerde derecelendirdiğini belirtmektedir. Dolayısıyla (kişilere göre değişen düzeylerde olsa da) bu duygunun sosyal alanda da temel ihtiyaçlardan olduğu

söylenbilir. Kişi, salt ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla olsa bile çevrelerindeki öteki insanlara değişen oranlarda da olsa güven duymak zorundadır. Nitekim ihtiyaç duyduğu ve öteki kişiler tarafından sunulan ürün ya da hizmeti güven ve güvensizlik duygularının süzgecinden geçirerek kabul ya da ret etmektedir. Mutlak güven ya da güvensizlik, yaşam sınırlarını doğrudan etkileyeceğinden sosyal yaşamın idamesi imkansız olmaktadır. Kişinin sosyal çevresinde, çok yüksek ya da çok düşük güven düzeyi ile ilişkiler kurması, çevreye uyumunu ve yaşam koşullarını oldukça zorlaştıracaktır. Çünkü, her iki koşulda da kişi ihtiyaçlarının karşılayamama durumuyla karşı karşıya kalabilmektedir. Yüksek güven düzeyi, kişinin başkalarıyla kurduğu ilişkilerin mutlak olumlu görünmesini sağlayarak yanlış ve hata ihtimalini arttıracak gibi düşük güven düzeyi ise ilişkilerin mutlak olumsuz görünmesine neden olarak kişiyi toplumdan uzaklaştıracaktır. Bu nedenle her iki durumun da kişinin amacına ulaşmasını engelleyici nitelikte olduğu söylenebilir.

Bunun yanında özelde güvensizlik duygusunu zaman zaman değişen sosyal bir eşiği olduğu söylenebilir. Nitekim toplumlarda zaman zaman görülen krizler, buhranlar, savaş halleri gibi durumların, sosyal mutsuzluk ve güvensizlik eşiğini yükseltip, tahammül eşiğini düşürdüğü ve bu durumun intihar vakalarını tetiklediği, Durkheim (1992)'ın klasikleşmiş çalışmasında ortaya konulmuştur.

5.2. Kentlerde Güvensizlik

Kişinin başka bir kişiye ya da duruma karşı duyduğu güven ve güvensizlik hissi, Bauman (1999:66)'ın da belirttiği gibi sözü geçen kişi ya da durum hakkındaki bilgisiyle orantılıdır. Kişi, tanıdığı kişiye göre, yabancı kişilere daha temkinli yaklaşma eğilimindedir. Hakkında az bilgiye sahip olunan yabancı kişiyle¹² kurulan ilişki, sözü geçen kişi hakkında yeterli bilgiye sahip olunmadığından ötürü anlamlandırılmayacaktır. Nitekim bu kişinin ne yakın ne uzak, ne dost ne de düşman olduğu bilinemeyecek ve bu nedenle kurulan ilişki şaşkınlık ve endişe yaratacak, aynı zamanda onlara nasıl davranılması gerektiğini muğlak bırakacaktır. Sennett (2002:330)'ın belirttiği gibi kentin, yabancılarla karşılaşmanın kuvvetle muhtemel olduğu insani yerleşim alanı ve kentin kamusal coğrafyasının da kurumlaştırılmış medeniyet olduğundan hareketle kentlerde yaşayan kişilerin

¹² Bauman'a göre yabancı, hakkında en az birkaç şey bilinen kişidir. Çünkü, hiç görmediğimiz ya da hakkında hiçbir şey bilmediğimiz kişi yabancı değil hiç kimsedir.

güvensizlik hissinin kırsal alanlarda yaşayanlara nazaran daha yüksek olabileceği ileri sürülebilir. Bir kişinin kentte yaşayan bütün insanları tanıması ya da onlarla iletişime girmesi neredeyse imkansız iken, bu durum kırsal kesim gibi nüfusun az olduğu yerlerde, kişi sayısının sağladığı avantajla oldukça yaygındır. Dolayısıyla kırsal kesimde yaşayan bir kişinin, yaşadığı bölgede sosyal ilişki içinde olduğu insanlarla ilgili daha fazla bilgiye sahip olması itibarıyla, bu çevreye karşı kentteki hemcinslerine oranla güven potansiyelinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu anlamda kentli insan, doğrudan kentin yapısından gelen bir dezavantaj ile yaşamaktadır.

Değişen ekonomik yapılar da kentsel güvensizlik eşiğinin artışı üzerinde etkili olmuştur. Günümüz kentlerinde güvensizliğin eski kentlere nazaran daha yüksek bir sosyal eşiğe ulaştığı söylenebilir. Sennett (2008b) *Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerinde Etkileri* adlı çalışmasında değişen ekonomik yapının, sosyal hayatta bu tip etkiler gösterdiğini ortaya koymaktadır. Kapitalist ekonomik sistem, özellikle küreselleşme sonrasında, hem ekonomik hem de sosyal ilişkiler üzerinde belirleyici olmuştur. Sanayi devriminden sonra çeşitlenen iş kolları ve makine kullanımının mesleki uzmanlaşmayı arttırdığı ve bu anlamda önemli istihdam alanları yarattığı bilinmektedir. Fakat Sennett'in de belirttiği gibi günümüz toplumlarında, neredeyse bütün iş kollarına bilgisayar ve otomasyon sistemlerinin hakim olmasıyla değişen iş nitelikleri ve şekilleri, çalışanların kişilik yapıları üzerinde şekillendirici etkiler yaratmaktadır. Çoğunlukla otonom çalışma yeteneğine sahip olan bu sistemler, sadece birkaç basit komut ile koordine edilebilen bir yapıya sahiptir ve insanlara oranla çok daha verimli çalışabilmektedir. Bu durum özellikle üretimin yapıldığı iş sahalarında insan gücüne ve bilgisine duyulan ihtiyacı azaltmaktadır. Eskiden bir makineyi çalıştırmak için ilgili alanda uzmanlaşmış kişilere ihtiyaç duyan ve bu çalışana, sıradan işçilere oranla daha fazla maaş vermeyi göze alan işverenler, günümüzde bilgisayar desteği sayesinde sözü geçen işlerin sıradan bir insanın yapabileceği duruma gelmesiyle, uzman kişilere daha az ihtiyaç duymaktadır. Bilgisayar desteğiyle gittikçe kolaylaşan işler, sadece uzmanlar için değil fakat bu alanlarda çalışan bütün insanlar için iş güvensizliğini arttıran bir unsurdur. Nitekim sahip oldukları işte çalışabilecek, kendilerine alternatif birçok kişinin bulunduğu düşüncesi, kişi için psikolojik baskı unsurudur ve sosyal

güvensizliği arttırıcı niteliktedir. Sürekli, işini kaybetme riski altında olması, kişinin alternatifler üretme ihtiyacını doğurmakta ve kendini güvende hissetmemesine neden olmaktadır. Ayrıca Fromm (2004:16-19)'un belirttiği gibi modern iş hayatı, hem işçi, hem memur hem de yöneticileri işlerine yabancılaştırmaktadır. Çünkü ekonomi çarkının bir dişlisi haline gelen modern insanın ne çalışma seyrinin tasarımı, ne de neticesinde hiçbir payı yoktur ve bu nedenle tamamlanmış bir ürünle ilgilendiği halde, yine o ürünle doğrudan bir ilişkisi kalmamıştır. Bu nedenle kişi kendine olan güvenini, üretim ve rahatlığın artmasıyla giderek daha çok kaybetmekte ve hayatını anlamsız bulmaktadır. Maddi gelir ve ona bağlı olarak hayatı idame ettirebilme olasılığını etkileyen bu unsurlar, ilgili koşullara uygun bir yaşam tarzı geliştirmek zorunluluğundan, kişinin kişiliğini ve yaşamını şekillendirebilmekte ve böylelikle doğrudan yaşam kalitesini etkilemektedir.

Bu güvensiz ortamının bütün modern kentler için geçerli bir problem olduğu söylenebilir. Sözü geçen problemler birbirleriyle ilişkili olduklarından, kişinin iş, sosyal ve özel hayatını doğrudan etkilemektedir. Bunlara uyum sağlayan kentli insan kırsal bölgede yaşayan insandan farklılaşmaktadır. Giddens (2004:84-85)'in da ifade ettiği gibi modern toplumlarda küçük toplulukların aksine, yabancılarla 'bütünlüklü insanlar' olarak etkileşime girilmemektedir. Özellikle kentsel ortamda, kişiler tanımadıkları ya da daha önce hiç karşılaşmadıkları kişilerle az ya da çok bir etkileşim içinde olmalarına rağmen bu etkileşim, göreceli ve geçici ilişkiler biçimindedir. Ayrıca nüfusun fazla olduğu bir yerde yaşamak kentli insanın, Goffman'ın 'uygar kayıtsızlık' olarak ifade ettiği kayıtsızlık tutumunu daha fazla kullanmasını gerektirmiştir. Goffman (2009)'a göre kişi sosyal alanda karşısındaki kişilere benliğini, anlık ihtiyaçları doğrultusunda, bu alanın kurallarına göre uyarlamaya ve sunmaya çalışan bir aktördür. Bu anlamda kişinin, öteki insanların farkındayken görmezden gelmesi ya da iletişim ve etkileşimi sağlayacak herhangi bir davranıştan kaçınması olarak tanımlanabilecek uygar kayıtsızlık tutumu, sözü geçen yoğun nüfus içerisinde, birbirlerine kayıtsız görünen kişilerin gündelik hayatlarında daha rahat hareket etme ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir performanstır. Çünkü, bu davranış sosyal alanda kişilerin birbirine karşı düşmanca bir tutum içerisinde bulunmadıklarını göstermekte ve aynı zamanda kişilerin burada kendilerini daha güvende hissetmesini sağlamaktadır. Tam tersi bir tutum sergileyen köy ve kasaba

gibi kitle içerisinde ırksal, etnik ve sınıfsal ayrımların yaygın olduğu, homojen ve tek tip yerel topluluklarda, ötekilerden kuşku duymak, farklılığa tahammülsüzlük, yabancılara duyulan öfke, histerik ve paranoyakça bir ‘yasa ve düzen’ kaygısı, yabancıları ayırma ve uzak tutuma taleplerinin en yüksek seviyeye ulaştığı bilinmektedir (Bauman, 2006:56-57). Bu çıkarsamadan hareketle kırdaki yaşayan insanların kentte yaşayanlara nazaran yabancılara karşı daha az tahammüllü oldukları söylenebilir. Bu nedenle kentli insanlar için 'yabancı' kavramının farklı bir anlam kazanarak, kırsal bölgedekilerin düşündüğü gibi potansiyel tehlike arz eden anlamından sıyrılıp, sosyal ortamda ortak yaşam alanlarının paylaşıldığı ve tanınmadığı için potansiyel olarak uygar kayıtsızlık tutumuna tabi olan anlamı kazandığı söylenebilir. Bu anlamda kentli insanların yabancı insanlarla daha uyumlu yaşadıkları ve bu durumu kırdaki insanlardan farklı olarak bir avantaja dönüştürdükleri görülmektedir.

Bunun yanında kentli insan modernizmin de avantajlarından faydalanmayı başarmıştır. Bu durum, teknoloji ve mesleki uzmanlaşmaya duyulan güven olarak, içiçe geçmiş iki bölümde incelenebilir. Gelişen bilim ve teknolojik gelişmelerin insan hayatını oldukça kolaylaştırdığı bir gerçektir. Özellikle kentli insanlar, hayatlarının hemen her aşamasında bu olanaklardan faydalanmaktadır. Evde kullanılan cihaz ve gereçlerden, işe giderken kullanılan taşıtlara ve iş alanlarında kullanılan bilgisayarlara kadar oldukça geniş bir yelpazede teknolojinin sağladığı olanaklardan faydalanılmaktadır. Sosyal hayatın olmazsa olmazı haline gelen bu araçların bağımlılık oluşturduğu da söylenebilir. Nitekim günümüzde doktor teşhis ve tedavisinde, mimar çizim ve hesaplamalarında, pilot uçuş ve kontrollerinde, gelişmiş ve ilgili alanda özelleşmiş cihazlardan faydalanmakta ve o cihazların ürettiği sonuçlara güvenmektedirler. Çünkü sözü geçen cihazlar olmazsa günümüzde insanlar nerdeyse mesleklerini yerine getiremeyecek durumda gelmiştir ve bu anlamda teknolojiye bağımlıdırlar.

Bu güven ve bağımlılık durumu modern toplumun bütün fertleri için benzerdir. Çünkü her fert hayatını idame ettirmek için doğrudan ya da dolaylı olarak teknolojik olanaklardan faydalanmakta ve onlara güven duymaktadır. Konunun diğer bir boyutu da mesleki uzmanlaşmaya duyulan güvendir. Önceden de söz edildiği gibi teknoloji ile gelişen ve şekillenen mesleki uzmanlaşma, toplum için bir güven

sembolüdür. Tönnies (2005:191)'in de sözünü ettiği gibi kişi; treni, gemiyi, uçağı sevk ve idare eden ve güzergahlarını belirleyen kaptan veya pilotları, birçok durumda tavsiyesine başvurduğu, cerrahi bir operasyon için beden ve hayatını ellerine teslim ettiği doktoru, güvenliğini sağlayacağına inandığı kolluk kuvvetlerini, davasını üstenen avukatı, davasının lehine veya aleyhine karar verecek, hakkını ve şerefini tazmin ve tamir edeceğini, taleplerini adaletin şaşmaz terazisinde tartacağını umduğu yargıcı tanımaz ve bütün bu durumlarda bilimin sağladığı bilgiye, maharete ve iradeye güvenir. Giddens (2004:88)'in da belirttiği gibi modern öncesi toplumlarda kişiler hem ilkesel hem de pratik olarak rahiplerin, yargıçların ve büyücülerin kararlarını göz ardı edebilir ve günlük etkinlik rutinleriyle yaşayabilirlerdi. Ancak bu durum modern dünyada uzmanlık bilgisi göz önüne alındığında, söz konusu değildir. Bu nedenle, uzmanlarla ya da onların temsilcileri ile uzlaşma noktalarında gerçekleşen ilişkiler, modern toplumlarda hayli önemlidir ve hem sokaktaki insan hem de soyut sistemlerin işleticileri ve yüklenicileri tarafından oldukça genel biçimde benimsenmektedir. Dolayısıyla sokaktaki insan tarafından uzman sistemlere duyulan inanç ve yalnızca bağımsız olarak gelişen olaylar evrenine ilişkin bir güvenlik duygusu üretmek sorunu değil bir nevi zorunluluğu bulunmaktadır. Çünkü bu bağlamda yaşanan problem sadece uzman bilgisinin getireceği kar-zarar hesabı değil, bu bilginin sosyal çevrede devamlı olarak kendini yeniden üretmesi ve modernliğin birçok yönünün küreselleşmiş olduğu bu durumda, hiç kimsenin modern kurumların içinde yer alan soyut sistemlerin tümüyle dışına çıkamamasıdır. Dolayısıyla kentli insanın kişiliği üzerinden şekillendirici etkide bulunan ve bu anlamda sosyal güvensizliğini arttıran modernizmin, farklı bir açıdan kentli insan için zorunlu olarak 'güvenilmesi gereken' olması nedeniyle çift kutuplu nitelikte ve bir denge içerisindedir. İşte tam da bu noktada sözü edilen dengelerden herhangi birinin bozulması, kentli insan için anormal ve sakınılması gerektirir.

Sosyal dengelerin zedelenmesi ya da bozulması toplumda suçu tetikleyen bir faktördür. Nitekim dengelerin bozulduğu bu tür durumlarda öldürme, göçe zorlama, yağmalama benzeri kitlesel hareketler ortaya çıkmaktadır. Yakın tarihte Irak, Afganistan, Kazakistan, Çin ya da Sudan'da görülen vakalar bu durumu örneklemektedir. Sosyal dengelerin bozulduğu ya da sadece zedelendiği durumlarda bile kitlesel bir güvensizlik tutumunun ortaya çıktığı görülmektedir. Kişilerin ortak

yaşam alanları olan kamusal alanlarda bu tutumların görülmesi doğal karşılanırsa bile, kişilerin kendilerini özel alanları olan konutlarında güvende hissetmemeleri ve bu nedenle konutlarını dışarıya karşı korumak için izole etmeleri doğal bir tutum olarak karşılanamaz.

5.2.1. Yüksek Güvenlikli Siteler

Güvensizlik duygusunun kentsel alandaki en somut tezahürlerinden birinin yüksek güvenlik önlemi alınmış siteler olduğu söylenebilir. Kapalı yerleşmeler, güvenli lüks siteler, korunaklı evler, müstahkem mekânlar gibi değişik isimlendirmelerle karşılanırsa da, bu tip mekânların temel özelliği dışa kapalı yerleşimler olmasıdır. Teknoloji ve insan gücünün olanaklarıyla sürekli korunan, dışa kapalı alanlar yaratan bu yapılar; kentin içinde ya da dışında kendine özel bir yapılanması olan, kentsel ayrışmanın oluşturan, bir anlamda kenti ve kentsel hayatı bölen ve kenti ötekileştirip kendini merkeze yerleştiren bir görünüm arz etmektedir¹³. Nitekim bu siteler genellikle güvenlik duvarı ya da tel örgüler ile çevrelenmiş, kapalı devre kameralar ve güvenlik görevlileri ile korunmaktadır. Dışa karşı içerinin korunaklı alanlarında, kent merkezine nazaran daha homojen sosyal sınıflardaki insanların bulunduğu yeni ve izole bir yaşam tarzı sunan bu sitelerin doğuşunda seçkin ve üst sınıfların kenti terk etme eğilimi bulunmaktadır¹⁴. Kent merkezinin seçkinlerce boşaltılması değişik zamanlarda, değişik kent ve ülkelerde görülen bir durumdur. Yeni seçkin semtlerin icadı ile baş gösteren bu eğilimin ilginç sonuçları bulunmaktadır. Kent merkezi boşalıp zamanla çöküntü haline gelmektedir. Maddi sermaye gibi, sosyal sermaye de belli bir yere toplanır ve kentsel ayrışma her haliyle büyük bir çelişkiyi üretir. Kentler bölünür, bir yanda lüks ve güvenlik içindeki, diğer yanda yoksulluk içindeki yaşamlar birbirlerinin yanında ama birbirlerine dokunmadan yaşamakta ve aradaki uçurum gitgide derinleşmektedir. Kent merkezinin terk edilmesi, kentin genel sosyal sermayesinin de adaletsiz bir şekilde dolaşmasına neden olmaktadır. Güvenlikli site ve bu bağlamda oluşan izolasyon hareketi bu çelişkiyi daha da derinleştirmektedir¹⁵.

Çevresi güvenlik duvarları, tel örgüler gibi sınırlayıcı yapılarla örülmüş bu

¹³ <http://www.mostar.com.tr/Detay.aspx?YaziID=289>

¹⁴ <http://www.arkitera.com/interview.php?action=displayInterview&ID=&year=2009&ID=177>

¹⁵ -

yapıların; 19. yüzyılın ikici yarından itibaren süregelen ve 1980'lerin sonlarından itibaren hem akademik hem de politik çevrelerde hakim söylem haline gelen küreselleşme sonrasında değişen ekonomik ve sosyal dengeler ile birlikte ortaya çıkan küresel kent söyleminin, dünyanın bir çok yerinde farklı zamanlarda ortaya çıkan mekansal dönüşümlere neden olması sonucunda ortaya çıktığı söylenebilir (Türkün, 2005:9; Öktem, 2005:25-38). Günümüzde oldukça yaygın bir fenomen haline gelen güvenli siteler, Türkiye’de, lojmanları ve kapalı askeri lojmanlar da eklendiğinde aslında hatırı sayılır bir geçmişe sahip olduğu söylenebilir. Ancak 1990’lı yıllardan sonra dikkat çekici bir boyut kazanmış olan bu yapı şekli, bu tarihten sonra özel mülküyeteye ait güvenli sitelerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Önceki yıllarda birkaç örneği bulunan güvenli siteler, Türkiye’nin sosyo-ekonomik koşulları ve eğilimlerindeki değişmelerine paralel bir şekilde yaygınlaşmıştır. Küreselleşme söyleminin neredeyse hâkim bir paradigma haline geldiği 2000’lerde ise, bir anlamda bu söylemi haklı çıkarırcasına, hem de gerçek anlamda küresel bir fenomen haline gelmiştir¹⁶. Görece yeni bir sosyal ve mekansal yerleşim sistemi olmasına karşın, yayılışı oldukça hızlı gerçeklemiştir.

Türkiye’de güvenli sitelerin ilkin İstanbul’da ortaya çıktığı söylenebilir. Nitekim İstanbul, Türkiye’nin nüfus büyüklüğü bakımından en büyük kentidir ve sanayisinin oldukça gelişmiş olması nedeniyle de küreselleşme hareketinden daha hızlı ve yoğun etkilenmiştir. Bu nedenle de küresel kent söyleminin yarattığı mekansal dönüşümlerden ilk etkilenen kent olmuştur. Ancak bu yapı şeklinin kısa sürede yaygınlaştığı söylenebilir. Nitekim Diyarbakır’da da 2000’li yılların başlarında yaygınlaşmaya başlamıştır.

¹⁶ <http://www.mostar.com.tr/Detay.aspx?YaziID=289>

BÖLÜM 6

ARAŞTIRMANIN UYGULAMASI

Diyarbakır'da son zamanlarda artış gösteren yüksek güvenlik önlemi alınmış site ve konutlarda, bu önlemlerinin ortaya çıkmasını sağlayan ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi nedenler, bunların kamusal alanda kendini yeniden üretmesinin incelendiği betimleyici ve keşfedici bir araştırma olan bu çalışmada literatür bilgisinden ziyade, nitel tekniklerle yürütülmüş alan araştırması sonucunda elde edilen verilerden yararlanılmıştır. Bu amaçla Diyarbakır'ın son yıllarda yerleşimin geliştiği batı bölümünde bulunan ve farklı niteliklerdeki üç site olan Hamravat Evleri, Recesa ve Yüzevler siteleri sakinleriyle görüşülmüştür. Her siteden 10 kişi olacak şekilde toplamda 30 katılımcıyla gerçekleştirilen saha çalışmasında derinlemesine görüşme tekniği ile veri toplanmıştır.

Görüşmelerde öncelikle katılımcıların kişisel özellikleri, eğitim ve ekonomik düzeyleri, şuan oturdukları konutu neden tercih ettikleri sorgulanmış, eski konutları hakkında tanımlayıcı ve açıklayıcı bilgiler alınmış, güvensizlik hissinin boyutları ve ortaya çıkış zamanları sorgulanmış, şuan ki sitelerinde alınan güvenlik önlemleri, katılımcıların kendi konutlarında aldıkları güvenlik önlemleri ve bu önlemlerin katılımcıları tatmin düzeyleri, şaunki konutların nitelikleri ve konutun katılımcılar için ne ifade ettiği sorgulanmıştır. Katılımcılardan izin alınarak kayıt altına alınan görüşmeler sonraki aşamada deşifre edilmiş, soru gruplarına göre tasnif edilmiş ve elde edilen veriler söylem analizine tabi tutularak yedi başlık altında aktarılmıştır.

6.1. Diyarbakır'da Güvensizlik Hissi

Bu bölümde, Diyarbakır'daki site alanları ve konutlar üzerinde alınan güvenlik önlemlerinin nedenleri, bu bağlamda sosyal alanda nasıl bir güvensizlik söyleminin olduğu, bu söylemin dayandığı temel unsurlar ve kamusal alanda nasıl kendini yeniden ürettiği, bu söylemin kentsel yaşama ve kişilerin özel alanları olan konutlara etkileri, site ve konutlarda alınan güvenlik önlemlerinin sözü geçen söylemle ilişkisi ve kentsel ayrışma nedenlerine ilişkin sorulara cevap aranmıştır.

6.2. Eski Konutlar ve Kısıtlanan Yaşam Alanları

Önceleri apartman dairelerinde oturduklarını belirten katılımcılar, şimdiki konutlarına taşınma ihtiyacı ve sebeplerine ilişkin; sitelerde ya da müstakil evlerde oturmanın, binalara oranla avantajları olduğunu dile getirmiştir ve konut tercihlerinde belirleyici olan bu hususları; önceden oturdukları binalardaki gürültü, binaların kısıtlayıcı yapısı, çocuklar için oyun alanlarının bulunmaması, komşular arasındaki birbirlerine ya da apartmana dair anlaşmazlıklar, bina koridorları, asansör ya da kaloriferleri gibi ortak kullanım alanlarına ilişkin problemler olarak sıralamış, ekonomik imkanları elverdiğinde şimdiki konutlarını seçtiklerini ve böylece kendileri açısından sözü geçen problemlerin çözüldüğünü ifade etmişlerdir.

Katılımcıların dile getirdikleri bu problemler, önceki bölümde de ifade edildiği üzere Diyarbakır'ın 1970'li yıllardan sonraki kentsel gelişim sürecinin oldukça hızlı ve plansız gerçekleşmesinden ileri gelmektedir. Nitekim göç ile kırsal bölgelerden kente doğru büyük bir nüfus akışı yaşanmış ve kent nüfusunun hızla artmasına neden olmuştur. Önceleri sadece Suriçi semtinde bulunan kent, artan nüfusun buraya sığmamasından ötürü hızla sur dışına doğru kaymıştır. 1970'li yıllara gelindiğinde büyük bir hız kazanan bu kentleşme hareketi, kentin doğu bölgesinin elverişsiz yer şekilleri, Dicle nehrinin sınırlaması ve nehri diğer yakasının Dicle Üniversitesi arazisi olması nedenleriyle diğer yönlerde doğru kaymak zorunda kalmış, burada da 7. Kolordu askeri bölgesi ve Havaalanının, kenti kuzeyden ve güneyden sınırlamasından ötürü bir boğaz gibi batıya doğru uzamak zorunda kalmış ve kentin imara açılan bu sınırlı bölgesinde sırasıyla 1970'lerde Yenişehir ve Ofis, 1980'lerde ise Bağlar ve Koşuyolu semtleri hızla yerleşime açılmıştır. Kısıtlı güzergah içinde hızla artan konut ihtiyacının karşılanmaya çalışılması ve yerleşimde imar planlarına uyulmaması, bu kısıtlı alanlarda bina dışında herhangi bir oluşum için bir yer bırakılmamasına, ard arda gelen dar sokaklara ve sıkışık binalara neden olmuştur. Binaların ruhsat almış olması ve konutların da tapularının bulunması, imar planı uygunsuzluğunda sadece inşaatları yapanların değil aynı zamanda belediyelerin ve konu ile ilgili diğer resmi kurumların da ihmali olduğunu göstermektedir.

Kente üstten bakıldığında (bkz: Grafik 3) bu bölgelerin bina ve sokak dağılımlarının, Suriçi bölgesine göre (Bağlar hariç) farklı olduğu görülmektedir. Bu durum eski kentsel bölge ile yerleşime açılan yeni kentsel bölgelerde kullanılan iki

farklı kentsel büyüme modelinden kaynaklanmaktadır. Suriçi bölgesi iki büyük yol aksının ortada kesiştiği ve bu şekilde bölünen yerlerde kentin organik olarak büyüdüğü klasik Roma kent modelini yansıtırken, yeni yerleşime açılan bölgelerde ise ızgara kent modeli esas alınmıştır. Fakat her iki model de konut ya da bina dışında başka yapılar için yeterli alan bırakılmamıştır. Bu durum Suriçi bölgesinin oldukça eski olması ve surların sınırlandırmasına maruz kalması nedeniyle, bu bölge için anlaşılır iken, başta Yenişehir olmak üzere (çünkü sur dışındaki ilk yerleşim alanıdır ve semt döneminde emsal niteliğindedir) diğer bölgeler için kabul edilemez. Nitekim imar planlarına uyulmamasından kaynaklanan bu durum öngörülmeleyen birçok probleme sebep olmuştur.

Bu problemlerden birincisi trafikten kaynaklanmaktadır. Konut ve iş merkezlerinin hızla yeni yapılan bu bölgelere doğru kayması, mevcut sıkışık ve kısıtlı alan içerisinde ulaşım ve ticareti sağlamak üzere yoğunlaşan bir araç trafiğe neden olmuştur. Trafiğin binalar ile çevrelenmiş sokak ve caddelerden akması, ana arterler için dahi yeterince yer bırakılmaması ve buraların da etrafının binalarla çevrilmesi, insanların binadan çıkar çıkmaz tehlike arz eden yoğun bir araç trafiğine maruz kalınmasına neden olmaktadır. Bu durum özellikle çocukları çok yönlü etkilemiştir. Nitekim binaların sıkışık bir şekilde dizilerek, park ya da yeşil alanlara yeterli yer bırakmamış olması, çocuklar için oyun oynayacak güvenli bir alanın bulunmamasına, trafiğin yoğun bir şekilde aktığı cadde ve sokaklarında yarattığı güvenlik tehdidi ise, buraların oyun sahası olarak kullanılamamasına neden olmuştur. Binalarda da sakinlere ya da özelde çocuklara yönelik sosyal tesis ya da oyun alanlarının bulunmaması problemi tolere edilemez hale getirmiştir. Bu sebeplerden ötürü çocuklar, kentin imar şeklinden ve binaların yapılarından kaynaklanan bir kısıtlamaya maruz kalmıştır. Bir katılımcı müstakil evi ile binalardaki konutların çocuklar üzerindeki etkilerini karşılaştırırken şu tespitlerde bulunmaktadır:

Evet daha özgür, özgüveni daha yerine gelen çocuklar (müstakil evlerde yaşayan çocuklar için). Yani buraya geldikten sonra şunu fark ettim. Apartman dairesinde büyüyen çocuklar gerçekten kavanoz içinde büyüyorlar (Öğretmen, Kadın, 36).

Bu bağlamda katılımcılara göre, kısıtlanan oyun alanları nedeniyle çocuklar

dışarıya karşı yabancılaşmış ve çevreleriyle yeteri düzeyde sosyalleşememiştir. Farklı çevrelerde, farklı kişilerle ilişkiye girmediklerinde kişilerde özgüven eksikliği yaşanmaktadır. Dolayısıyla bu imar şeklinin çocukların sosyal gelişimleri ve özgüvenleri üzerinde de önemli kısıtlayıcı etkileri olmuştur.

Trafik unsurunun bu bölgelerde yarattığı bir diğer problem de araçların motor ve korna sesleriyle meydana gelen gürültü kirliliğidir. Trafiğin binaların yakınından akıyor olması, ortaya çıkan gürültünün doğrudan konutlara yansımaya sebep olmaktadır. Nitekim bu konutlarda gürültüyü engelleyecek herhangi bir izolasyon bulunmamaktadır. Ayrıca çoğu zaman oldukça rahatsız edici seviyelere ulaşabilen bu kirlilik izolasyon ya da başka bir yöntemle de yeterince engellenememektedir.

Bunun yanında ortaya çıkan bir diğer gürültü kirliliği ise doğrudan binalardaki konutların yerleşim şekline kaynaklanmaktadır. Konutların yan yana ve üst üste bulunması, kişilerin etraflarını saran konutlarda ya da bina içinde¹⁷ yaşanabilecek gürültüye doğrudan maruz kalmalarına yol açmaktadır. Bu nedenle bina sakinlerinin doğrudan binanın mimari yapısından kaynaklanan bir dezavantajı yaşadıkları söylenebilir. Bir katılımcı konuyla ilgili şunları dile getirmektedir:

Düşünün gecenin bir yarısında müzik sesi açılıyor, işte komşunun 17-18 yaşındaki genç oğlu aşık olmuş son seste bir aşk parçası dinliyor ve siz o sırada hep beraber dinliyorsunuz onu. Tabii ki yorgun argın geldiğiniz halde uyuyamıyorsunuz, dinlenemiyorsunuz (Müşavir, Erkek, 53).

Bina mimarisinin bir diğer dezavantajı da sakinleri için kısıtlayıcı nitelikte olmasıdır. Nitekim bu konutlar kısıtlı imar alanına mümkün olan en fazla konutun yerleştirilebilmesi amacıyla oldukça küçük alanlara (genellikle 80 m² ve altı) inşa edilmişlerdir. Bu neden konutlarda genellikle 2-3 oda bulunmaktadır ve bunlar da oldukça dardır. Bunun yanında konutların genellikle sadece bir ya da iki cephesi dış mekana bakmaktadır. Diğer cepheleri ise diğer daireler ya da bina içi koridorlarla kapatılmıştır. Ayrıca konutun dışarıya bakan cepheleri de, binaların sıkışık konuşlanmasından ötürü kapanmıştır. Bu yapı şekli, hem konutun görüş açısını kısıtlamakta, hem de yeterince hava ya da güneş almasını engellemektedir ve konutun dış mekanla bağlantısını önemli ölçüde sınırlamaktadır. Nitekim bu konutlar

¹⁷ Nitekim katılımcılar, çocukların bina koridorlarında gürültü yaptıklarını ifade etmişlerdir.

balkon ya da teras gibi sınırlı alanların dışında, dış mekanda bulunmayı sağlayacak (bahçe gibi) herhangi bir alana da sahip değildir. Bir katılımcı bu konutları şöyle tasvir etmektedir:

Orada kendimizi rahat hissetmiyorduk. Hapiste olduğumu sanıyordum vallahi.

Burada evimiz olduğu sürece başka yerde kalamayız (Ev Hanımı, 48).

Bu tip konutların sınırlayıcı yapılarının kişilerde hapishane çağrışımı yapması, bu durumun kişilerin ruhsal durumu üzerinde önemli etkileri olduğunu göstermektedir.

1970-1980'li yıllarda inşa edilen bu binalar günümüz koşullarına göre oldukça eskidir ve genellikle yapılış tarihlerinden itibaren bir restorasyon ya da modernizasyon geçirmemişlerdir. Bu nedenle bina koridorları, asansör, su tesisatı, kalorifer sistemi gibi ortak kullanım araçları eskimiş ve sürekli arıza verir hale gelmiştir. Binalarda kapsamlı bir iyileştirme yapılmadığından, bu aksaklıklar sürekli tekrar eden ve çok yönlü bir hal alan problemlere neden olmakta ve kimi zaman bina sakinleri arasında da sorunlara neden olabilmektedir. Bunun yanında değişim geçirmeyen konutlar hem yapısal hem de mimari anlamda artık modern çizgileri yansıtamamakta ve günün ihtiyaçlarına cevap verememektedir. Nitekim konutta kullanılan yapı malzemeleri zamanla bozulmuş, eskimiş, demode olmuş ve bazen kapsamlı tadilatlara ihtiyaç duymuştur. Aynı durum konutların mimari yapıları için de geçerlidir. Nitekim yeni mimari planlar ile yapılan günümüz konutları, eski konutlara göre alanların daha etkin ve verimli kullanılmasına olanak tanımaktadır. Emsal teşkil eden bu konutlar, daha ferah ve günümüz ihtiyaçlarına yönelik ayrıntılar içermektedir. Örneğin son dönemlerde yapılan hemen her bina oldukça geniş bir alana kurulmuş, binaya giriş çıkışı sağlayan otomatik kapılarla donatılmış, birden fazla asansör ve yangın merdiveni kurulmuştur. Bunun yanında konutlar da oldukça geniş bir kullanım alanına (150 m² ve üzeri) sahiptir ve birçok konutta birden fazla banyo ve tuvalet gibi ek alanlar bulunmaktadır. Ancak sözü geçen eski konutlar bu modern ayrıntıları içermemektedir. Bir katılımcı bu yöndeki ihtiyaçlarını çocukları üzerinden şöyle dile getirmektedir:

Çocuklarımın her birinin kendine ait odası oldu (şimdiki evinden bahsederken). Daha önce ikisi bir arada uyuyordu. Buraya gelmemiş olsaydık bile siteli bir eve taşınma ihtiyacımız olmuştu aslında. Hani yine altını çizerek söylüyorum, çocuklarımız için artık daha güvenilir, sokağa çıkabileceği, kendini hani yaşlılarıyla aynı ortamda görebileceği koşabileceği, ortamlara ihtiyacımız vardı. Dedğim gibi ikisi bir odada, kesinlikle her birine bir odaya ihtiyacı vardı (Avukat, Erkek, 38).

Bütün katılımcıların ortak ifadeyle dile getirdikleri bu hususlardan hareketle, bu durumun kişilerin daha iyi koşullarda yaşama arzusundan kaynaklandığı ileri sürülebilir. Nitekim katılımcıların bütünü önceki konutlarının apartman dairesi olduğunu ifade etmişlerdir. Bu bağlamda yaşadıkları binaların eski olmaları ve plansız bir biçimde, başka alanlara yer bırakmadan yerleşmiş olmaları, katılımcıların bu konutlara ilişkin ifade ettiği problemlerin nedenlerini açıklamakta ve sosyal bir tutum olan daha rahat ya da lüks koşullarda yaşamlarını idame ettirme istemlerini ifade etmektedir. Bu bağlamda emsal teşkil eden yeni konutlar da bu tercihlerde etken olmaktadır.

6.3. Eski Konutlarda Güvensizlik

Konutun, barındırdığı kişilerin ihtiyaçlarına cevap verebilmesi oldukça önemlidir ve bu durum konut tercihinde şüphe götürmez bir biçimde belirleyicidir. Katılımcı ifadeleri de bu noktayı işaret etmektedir. Fakat görüşmenin ilerleyen süreçlerinde, katılımcıların büyük çoğunluğu, konut tercih nedenlerini çoğaltmışlardır. Bu anlamda bir katılımcının Yenişehir semtindeki eski evine ilişkin ifadeleri oldukça dikkat çekicidir:

Öbür evimde binaya girerken kapısında daha çok korkuyordum. Arkamı kolluyordum. Aman biri geldi mi arkamdan, gelmedi mi? Çünkü her an bir yan kesici bir kapkaççıyla karşı karşıya kalabiliyorsunuz şehir içinde. Ama burada öyle bir şey yok (Öğretmen, Kadın, 36).

Katılımcının ifade ettiği tedirginlik durumu ve bunun konut tercihlerinde belirleyici olduğunu dile getirmesi, bu anlamda katılımcının Hamravat Evleri'nde

bulunan şimdiki evine kıyasla, şehir olarak ifade ettiği bölgedeki eski evinde bir güvensizlik hissi yaşadığına işaret etmektedir. Bu hissin kişisel olduğu ve Yenişehir semtindeki binaların yakın dağılımının yarattığı ışık almayan ara sokakların tedirgin edici görünümünden ve yoğun nüfusla birlikte artan suç ihtimallerinden ileri geldiği düşünülebilir. Ancak katılımcıların büyük çoğunluğu, görüşme sırasında konu ile ilgili oluşan bu görüşü desteklemiştir. Bu bağlamda genel bir hal alan güvensizlik hissinin sosyal bir mahiyetinin olduğu ileri sürülebilir.

Sosyal alanda ortaya çıkan ve genel bir görünüm kazanan güvensizlik hissi kişiler için tedirginlik verici bir unsurdur. Ancak eskiden Yenişehir semtinde oturan bir katılımcının ifadesi konunun boyutlarının ve önemini daha açık bir biçimde ortaya koymaktadır:

Tabii bu kadar güvenli değildi (şimdiki evi için). Mesela kapı çalındığında ürke biliyordum. Acaba kapıda kim var diye hani açınca hakikaten ürküyordum. Burada pek onu yaşamıyorum. Burası daha güvenli (Ev Hanımı, 58).

Burada katılımcının güvensizlik hissini dışarıda değil, doğrudan konutunda hissetmesi bu hissin sadece sokaklarla sınırlı kalmadığını, aksine kişilerin özel alanı olan konut içlerine kadar nüfuz ettiğine işaret etmekte ve bu yönüyle sözü geçen güvensizlik hissinin metropol kentlerinin yoğun ve karmaşık yapılarından ileri gelen ve bu anlamda anlaşılır olabilecek bir tutum olan güvensizlikten öte olduğunu göstermektedir. Reemtsma (1998:57)'a göre yalnızca olağandışı durumlarda saldırılabilen; vücut, konut, özel mülk ve belirli ilişkiler (evlilik, çocuklar) gibi koruma alanları bulunmaktadır ve bu alanlar hakkındaki düşünceler, yaşanan günün ve geçmişin algılanışını da belirlemektedir. Bu çıkarsamadan hareketle sosyal alanda konutların saldırı tehdidi altında algılanması ve bu anlamda özel alanlara da yönelen güvensizlik hissi olağandışı bir duruma işaret etmektedir. Nitekim metropollerdeki sözü geçen bu güvensizlik dışarı ile sınırlıdır ve konutlara yansımamaktadır. Eskiden Yenişehir semtinden oturan bir katılımcının konu ile ilgili ifadesi şöyledir:

Sonuçta güvenlik insanın her şeyidir anlatabiliyor muyum. Orda evinizi bıraktığınızda, kilitlediğinizde kale kapısı yapıyorsunuz, bütün her tarafı

parmaklık yapıyorsunuz, balkonunuz kalmıyor, dışardan bir cezaevi görüntüsü oluyor, yani düşünsenize bütün balkonlarınız bütün camlarınız demir parmaklık, kale kapısı gibi bir kapı takıyorsunuz (Öğretmen, Erkek, 47).

Dolayısıyla bu nokta konut üzerinde yoğun güvenlik önlemlerinin alındığı açıktır. Nitekim katılımcının sıkça kullandığı 'kale' kavramı, konutların güvenlik anlamında ulaşılması istenen noktaya göndermede bulunmaktadır. Öte yandan eskiden Yenişehir semtinde oturan başka bir katılımcı konunun farklı boyutlardaki yansımalarını şöyle ifade etmektedir:

Yani orda (çocukları) aşağı indirip oynatmamızın mümkün değildi. Artı şehir büyük şehir oldukça ve göçle gelen kesimin biraz daha yani yetişme koşulları göz önüne alırsak, tehlikeli bir hal alıyor. Güvenlik anlamında, yani baliciler olsun, ne bileyim kapkaççılar olsun, yani çoluğumuzu çocuğumuzu aşağıda böyle rahatlıkla oynatacak bir ortamımız yok. Hatta biz bile tedirgin gezmeye başlayabilirdik (Eczacı, Erkek, 38).

Bu noktada sokaklardan evlerin içine kadar yansıyan güvensizlik hissinin sadece konut üzerinde bir takım güvenlik önlemleri alınarak giderilemediği açıktır. Nitekim katılımcıların eski evlerinde çelik kapı, balkon ve pencere korkulukları gibi çeşitli güvenlik önlemleri almakla yetinmeyip, özellikle çocuklarını, tehdit içeren dışarıya karşı izole etmişlerdir ve bu tutum sosyal alanda problemin ulaştığı ciddi boyutları göstermektedir. İzolasyon hareketiyle kast edilen ebeveynlerin çocuklarının dışarı çıkmalarını engellemeleridir. Bu noktada bütünsel engelleme hareketi koruma kavramından çok izolasyon kavramıyla bağdaşmaktadır. Eskiden Yenişehir semtinden oturan bir katılımcı bu davranışını şöyle meşrulaştırmaktadır:

- Yani balkon dışında çocuklar, hiç bir yere tek başlarına çıkamıyorlardı.
- Bu sizin müdahalenizle mi oluyordu, yani anaç bir tavırla mı izin vermiyordunuz?
- Evet evet, zaten küçüktü bir tanesi, bir çocuk vardı o zaman. Çok küçüktü çıkabileceği bir alan da yoktu. İkincisi zaten oğlum doğduktan sonra da buraya taşındık. Tabi Yenişehir'de şuan her an kapkaç, çocuk kaçırma v.s. Diyarbakır da çok. Her zaman olan bir şey yani. Biz de biraz önce dediğiniz gibi anaç bir yapıya sahibiz. Ondan da kaynaklı şeyler ama çok da duyuyorum böyle şeyleri

o yüzden tabi endişelerimiz vardı (Eczacı, Kadın, 36).

Özellikle küçük yaşlarda çocukları bulunan ebeveynlerin bu hareketleri, çocukların okul gibi zorunlu etkinliklerinin dışında, dışarı çıkmalarını engelleme olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim okula göndermek için de okul servislerinden faydalanmaktadırlar. Sözü geçen katılımcılar bu tutumlarının, dışarıda çocukların oyun oynayacak alanlarının bulunmaması ve bunun yanında cadde ve sokaklardaki trafiğin tehlike yaratmasına karşı bir önlem olarak geliştiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla bu noktada çocukların sosyal gelişimini etkileyen, Yenişehir bölgesinin plansız bir kentleşme seyri izlemesinin oluşturduğu sınırlamanın yanında, güvensizlik hissinin yarattığı bir ebeveyn sınırlamasının olduğu da anlaşılmaktadır.

Yine, eskiden Yenişehir semtinde oturan başka bir katılımcı çocuklarının küçük yaşta olduklarından yalnız dışarı çıkmalarına izin vermediğini, fakat izolasyon hareketinin çocuklar için sakıncaları olduğunu, çocuklarının özellikle oyun ve spor ihtiyaçları olduğunu farkında olduğunu ve bu ihtiyaçlarını karşılamak için dışarıya beraber çıkmayı tercih ettiklerini belirterek, bu amaçla yaptıklarını şöyle ifade etmektedir:

Bir de şu vardı, onlar dışarı çıktığı zaman biz aşağıda onlarla birlikte bekliyorduk. Yani nöbet tutuyorduk. Yani neden, çünkü açık kim gelecek kim gör... orda kimlerin olduğu belli değil. Yani çocuğumuzla birlikte parka nasıl gidiyorsunuz da hep onunla oturuyorsunuz ya, dışarıdaki parkları söylüyorum. Orda da öyle ya. Aşağıda ben oturuyordum. Kızlarım oyun oynuyordu. Daha doğrusu önce büyük kızım, öylesine yani, hep başlarında bir bekçi gibi kalmak zorunda kalıyorduk. Ama burada öyle değil (Öğretmen, Kadın, 37).

İfadeden anlaşıldığı üzere konut dışındaki yerler karşı oluşan güvensizlik, kimi zaman zorunlu ihtiyaçların tekil olarak giderilmesine engel olmuş ve bunun için kişiler, birlikte ve kontrollü hareket etme ihtiyacı hissetmişlerdir. Katılımcıların sözü geçen endişelerinin üzerine, konutun dışındaki alanlarda bir güvenlik zafiyetinin olduğunu ve çocuklarının can güvenliğini tehdit eden (organ kaçakçılığı, gasp v.b) suç unsurlarının arttığını, bu nedenle de dışarı çıkmayı endişe verici bulduklarını ifade etmeleri, güvensizliğin oldukça önemli boyutlara ulaştığını ifade etmekte ve

çalışmanın yürütüldüğü bölgeyi bu bağlamda farklılaştırmaktadır. Çünkü bu izolasyon hareketi ifade edildiği gibi sadece küçük çocuklara yönelik değil, aslında ailenin bütün fertlerine yönelik gelişmiştir. Nitekim bir katılımcının 20 yaşındaki üniversite öğrencisi erkek çocuğunun geç saatlere kadar (katılımcı geç saatten kastının saat 20:00 ve sonrası olduğunu belirtmiştir) dışarıda kalmasından şikayetçi olması bunun kanıtı niteliğindedir.

6.4. Güvensizliğin Yayılışı ve Sebepleri

Günümüz kentlerinde kamusal alanlarda yaşanan güvensizlik ya da iş güvensizliği gibi ekonomik temelli sosyal güvensizlik probleminin, kişisel tutum ve davranışlarda belirleyici olduğu önceki bölümde ifade edilmiştir. Fakat görüşme verileri, katılımcılardaki güvensizlik hissinin ekonomik temelli olmadığını (nitekim katılımcıların gelir durumları da bunu ifade etmektedir), doğrudan kişinin mal ya da can güvenliğine yönelen, organ kaçakçılığı, gasp, kapkaç, hırsızlık, cinsel suçlar gibi tehdit algısından ötürü, kişilerin özel alanlarına kadar nüfuz eden bir güvensizlik hissi içerisinde olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla bu endişelerin oldukça önemli boyutlara vardığı ve sosyal hayatı önemli ölçüde kısıtladığı ileri sürülebilir. Fakat bu noktada katılımcı ifadeleri konunun farklı bir boyutuna dikkatleri çekmektedir:

Yani ben herhangi bir kapkaç olayı yaşamadım. Ama çevremizde arkadaşlarımızda, özellikle cep telefonu, çanta çalınması olayına tanık oluyoruz. Sanırım sadece Diyarbakır değil, metropollerin hepsinde son dört beş yıldır, basından da izlediğimiz kadarıyla, hatta bir dönem, belki bir buçuk yıl öncesine kadar çok yoğun basından duyuyorduk. Fakat bu son zamanlar ya basın bahsetmiyor ya da azalmış gibi görünüyor. Artık bunların ekonomik nedenleri ne kadar onu bilemiyorum. Yani gerçekten bunu yapan insanlar meslek mi edinmişler, yoksa mecburiyetten mi yapılıyor onu da bilemiyorum. Fakat yine basında izlediğimiz kadarıyla bunların çeteleri oluşmuş, mafya türü bir oluşum var. Çünkü çocukları demin kaçırmaktan bahsettik. Çocuk kaçırap özellikle İstanbul'da zorla hırsızlık yaptırıldığı biliniyor. Yine basından izlediğimiz kadarıyla bu tür şeyler var (Öğretmen, Erkek, 40).

Bu bağlamda sosyal çevrede oluşan bu endişenin, katılımcıların birebir

yaşadıkları vakalardan kaynaklanmamaktadır. Nitekim katılımcıların büyük çoğunluğu, tehdit unsuru içerdiği ifade edilen vakaları yaşamadıklarını ama çevrelerinden, komşularından ya da basın yayın organlarından bu tür olayların yaşandığı konusunda duyumlar aldıklarını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla basın yayın organları ya da çevreden edinilen bu tür bilgilerin yoğunluğu üzerinden bir güvensizlik hissinin ortaya çıktığı görülmektedir. Laborit (1990:97-98)'in de ifade ettiği üzere çevrenin her bir kişi üzerinde etkili oluşuna karşılık, kişi de bir sosyal küme oluşturacak sayıya ulaştığında çevre üzerinde yeterince etki yaratmaktadır. Yani çevreyi etkileyen sosyal küme olmaktadır. Mevcut güvensizlik hissinin bütün katılımcıları etkilemiş olması, bu anlamda oluşan bir söyleme ve bu söylemi destekleye bir sosyal oluşuma göndermede bulunmaktadır. Önceki bölümde de ifade edildiği üzere, yerel yönetimlerin de kentsel planlama uygulamalarını meşrulaştırmak amacıyla kullandıkları, plansız yapılanmalar ile belirli mekanlarda toplanan yoksulluk ve bununla birlikte artan suça potansiyelinin planlı yerleşim ile çözülebileceği söyleminin, sosyal alanda kişiler arasında ya da basın yayın organları ile yeniden üretildiği ileri sürülebilir.

Bunun yanında bütün katılımcılar Diyarbakır'da suçun son yıllarda arttığını ve endişelerinin buna bağlı olarak ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Fakat suç vakalarının 3, 5, 10, ya da 15 yıl önce arttığını ilişkin birbirinden farklı zamanları işaret eden katılımcı ifadelerinden, aslında güvensizliğin, nesnel bir başlangıç zamanının olmadığını, Sennett (2008b)'in çalışmasında da görüldüğü üzere günümüz kentlerinde süreklilik gösterdiğini, bunun yanında yaşanan sosyal problemlerin önemli boyutlarda artış gösterdiği zamanlarda, kişilerde endişelerin tamamen o dönemde başladığını düşündürebildiğini göstermektedir. Nitekim 2003-2008 yılları arasında Diyarbakır ilinde yaşanmış suçlardan hüküm giyen kişi istatistikleri incelendiğinde (bkz: Tablo 12), suç oranlarının yıllara göre artış ya da azalış göstererek, dalgalı bir seyir izledikleri görülmektedir.

Tablo 12
Diyarbakır İlinde 2003 – 2008 Yılları Arasında Suç Türüne Göre Ceza İnfaz
Kurumuna Giren Hükümlü Sayısı

YIL	SUÇ TÜRLERİ							TOPLAM
	A	B	C	D	E	F	G	
2003	137	137	113	72	75	11	971	1516
2004	153	120	139	107	63	15	1061	1658
2005	135	85	149	86	43	25	707	1230
2006	113	92	97	120	33	8	889	1352
2007	142	129	98	122	46	14	1591	2142
2008	192	162	92	121	59	9	871	1506
TOP	872	725	688	628	319	82	6090	9404
%	9,27	7,7	7,31	6,67	3,4	0,9	64,75	100

KAYNAK: TÜİK, 2009a.

A – Hırsızlık ve Yağma. **B** – Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde İmal, Ticaret, Kullanma, Satın Alma. **C** – Yaralama. **D** – Ateşli Silahlar ve Bıçakla İlgili Suçlar. **E** – Öldürme. **F** – Cinsel Suçlar. **G** – Diğer Suçlar (Hakaret, Kötü Muamele, Trafik, Orman, İcra, Dolandırıcılık, Zimmet, Kaçakçılık v.b suçlar)

Katılımcıların yarısından fazlasının da işaret ettiği, 2005-2006 yıllarında yaralama suçlarında düşüş yaşanmasına karşın, hırsızlık, uyuşturucu maddeyle ilgili suçlar, ateşli silah ya da bıçakla ilgili suçlar ve cinsel suçlarda artış yaşandığı görülmektedir. Dolayısıyla vakaların başlangıcı için yakın geçmişi işaret eden görüşlerin, bu artışı konu alan haberlerden etkilendikleri söylenebilir. Tablo 12'de de görüldüğü üzere Diyarbakır'da hırsızlık ve yağma suçları, hemen her dönemde, bütün suç türleri arasında en yüksek orana sahiptir. Bu durum, kişilerin basın ya da çevrelerinden aldıkları yoğun vaka haberlerine ilişkin duyumları anlaşılır kılmaktadır. Fakat 2003-2008 yılları arasında Diyarbakır ilinde ve Türkiye genelinde yaşanan suçlardan hüküm giyen kişi sayıları tabloları (bkz: Tablo12, Tablo 13) incelendiğinde, Diyarbakır'ın uyuşturucu madde ve ateşli silah ya da bıçak ile ilgili suçlarda Türkiye ortalamasının yaklaşık iki kat üzerinde olduğu, bunun yanında hırsızlık, yaralama ve diğer suçlarda ise genellikle Türkiye ortalamasına yakın ya da altında olduğu görülmektedir.

Tablo 13
Türkiye'de 2003 – 2008 Yılları Arasında Suç Türüne Göre Ceza İnfaz
Kurumuna Giren Hükümlü Sayısı

YIL	SUÇ TÜRLERİ							
	A	B	C	D	E	F	G	TOPLAM
2003	8166	3706	6932	2222	2683	1491	74676	99876
2004	10445	3706	7839	2637	3263	1913	71505	101308
2005	8814	3772	7727	2684	2805	1243	25671	52716
2006	7714	1922	6945	3211	1917	886	54709	77304
2007	9905	4493	9551	4109	3070	872	95304	127304
2008	9476	4199	7802	3517	3447	986	47180	76607
TOP	54520	21698	46796	18380	17185	7391	369045	535115
%	10,19	4,7	8,75	3,43	3,21	1,38	68,97	100

KAYNAK: TÜİK, 2009a.

A – Hırsızlık ve Yağma. B – Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde İmal, Ticaret, Kullanma, Satın Alma. C – Yaralama. D – Ateşli Silahlar ve Bıçakla İlgili Suçlar. E – Öldürme. F – Cinsel Suçlar. G – Diğer Suçlar (Hakaret, Kötü Muamele, Trafik, Orman, İcra, Dolandırıcılık, Zimmet, Kaçakçılık v.b suçlar)

Bu noktada kişinin doğrudan can güvenliğini tehdit eden ateşli silahlar ve bıçakla ilgili suçlar, öldürme suçu gibi suç türlerinin Türkiye ortalamasının üzerinde olması oldukça dikkat çekicidir ve bu bağlamda sosyal alanda endişe yaratması beklenebilir. Fakat aksine güvensizlik hırsızlığa, gaspa ya da organ kaçakçılığına yönelmiştir. Bu durumun bölge insanının kültürel yapısından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Nitekim bölgedeki kişiler arasında yaşanan problemlerde, genellikle hukuki yollar yerine adet ya da geleneklerin belirleyici olduğu, fakat bu sosyal kuralların sözü geçen problemlere çözüm bulamadığı ya da tarafların uzlaşamadığı durumlarda ise kişiler arasında cana kast edebilecek vakaların yaşandığı bilinmektedir. Suç tablolarından da anlaşılabileceği gibi bölgede oldukça sık görülen bu vakalar, toplumda çoğunlukla normalize olmuştur. Vakaların toplumu değil, doğrudan problem yaşanan kişileri hedef alması ve bu bağlamda adaletin sağlanacağına yönelik ön kabulden ötürü, bölge insanları bu durumu kendileri için

tehdit arz eden olarak algılamamaktadır. Fakat farklı bölgelerden gelen kişiler için sosyal çevrede konu olan bu haberler, kültürel bir bağlama oturmadığından tehdit edici olarak algılanmaktadır. Bu durum özellikle Türkiye'nin batı bölgelerinden bu bölgeye mesleki zorunlulukla gelen kişilerde görülebilmektedir. Bunun yanında, katılımcıların Diyarbakır'daki artan suçlardan bahsederken, ilk sırada telaffuz ettikleri hırsızlık suçunun Türkiye ortalamasının altında yer alması da dikkat çekicidir ve nesnel zemini olmayan yaygın bir ifadeye gönderme yapmaktadır.

Sözü geçen ifadeler üzerinden ortaya çıkan güvensizlik hissi, bu suç unsurların yarattığı sosyal problemlerin, bütün katılımcıların yaşamları üzerinde belirleyici olduğu göstermektedir. Bir katılımcı yaşanan problemlere ilişkin şunları dile getirmiştir:

Vala yani bunu bütün Türkiye de görüyor. Bazıları görmek istemiyor belki. 1980'den sonra özellikle bu bölgede terör, yani bahane edilerek veya bazı yerlerde gerekli de olabilir ama insanlar köylerinden ve oturduklarında zorunlu göçe tabi tutuldular. Evleri yakıldı. Birçok insan eşyasını, hatta ayakkabısını alamayıp çıkan insanlar var. Ben şu anda iki iş yerimiz var. Biri Bağlar'da eşimin. Ben orda kalıyorum. Yani göç için gelen nüfusun büyük bölümü de varoşlarda kalıyor. Tabi Bağlar civarındır. Ondan sonra Suriçi'nde, eski şehir dediğimiz bölümler var. Evet İskender paşa civarı yani. Oralarda göçle gelen, oradaki böyle baraka altı diye dediğimiz yerlerde kalıyorlar. Yani onlardan bazılarını dinlenme fırsatı, konuşma fırsatı buldum. Bir çoğu yani canını kurtardığına şükrederek çıkmış. Hiçbir şeyini alamamış. Ee bu insanlar sadece ekmek, biçmek, yani işte yetiştirdiği şeyi yiyerek geçinen insanlar. Başka iş de bilmiyorlar. Şimdi şehre gelince haliyle bunlar, tamam bi kısım becermiştir. Ama büyük bir bölümü hiç birşey becermemiş. Yeni yetişen nesil köyle şehir kültürü altına kalaraktan, böyle iki arada bir derede, yani ne yaptığını bilemez bir halde, ya kapkaççı olmuş, kızlar özentiyile televizyona şuna buna, biraz da yani o görmeden direkt atlamak, fuhuşa yönelen de çok var, yani kız çocuklarında. Yani hiç iç açıcı değil durum. Bütün bunlarda yansıması dediğim gibi güvensiz bir ortam şehir için (Eczacı, Erkek, 38).

Katılımcıların büyük çoğunluğunun kentteki suç vakalarında yaşanan artışta, 1990'lı yıllardaki kırsal bölgelerden ya da başka kentlerden Diyarbakır'a doğru

gerçekleşen ve bir devlet politikası olan zorunlu göç hareketini adres göstermeleri dikkat çekicidir. Bu göç dalgasıyla birlikte kente gelen insanların iş bulmakta ve kente uyum sağlamakta zorluk çektiklerini, kentin geometrik olarak büyüyen işsiz miktarını istihdam edecek altyapıya sahip olmadığını, artan işsizlik ve geçim sıkıntısının kişileri hırsızlık, gasp, fuhuş ve benzeri suçlara ittiğini ve böylelikle illegal yollara büyük oranda yönelmelere neden olduğunu, ayrıca gelen yoğun göç ile yaşanan istihdam sorununun kenti plansız bir biçimde büyüttüğünü ifade etmişlerdir. Bir başka katılımcı sözü geçen suçların artış sebebini ve buna ilişkin yaşadıklarını şöyle ifade etmiştir:

Yoksulluk, göç. Hani aslında temelde hepsini yaratan bana göre göç. Ben öğretmenim. Lise öğretmeniyim. Öğrencilerime baktığımda, kimi zaman da öğrencilerimizden de korktuğumuz oluyor. Korku derken şey anlamında anlamayın. Öğretmen öğrenci korkusu değil. Yani çocukların geldiği kesime baktığında, gözü kara, hiçbir şey görmeyen, her an her şeyi yapan, dünyanın umurunda olmadığı, ailelerin çok ilgili olmadığı çocuklarla karşı karşıyayım. Kazanmaya çalışıyorsun, onu da kazanamıyorsun. Bakıyorsunuz bir kısır döngü. Bütün pisliklere bullaşmayı o kadar müsaitler ki. Bunu temelinde bana göre göçler, işsizlik asıl temel sorun o. Yani bu çocuklar kendi köylerinde, kendi topraklarında yaşıyor olsalardı, belki daha iyi olacaktı. Şimdi geldiler Diyarbakır'a, kent köy kavramı içinde yeni bir kavramı tanıdılar. Yani ne kentliler ne köylüler. İkisini de reddediyorlar. Ama şehirli olmak istiyorlar, asla şehirli olamıyorlar (Öğretmen, Kadın, 36).

Burada katılımcıların suç ve göç arasında bir ilişki kurdukları gözlenmektedir. Nitekim Kalkınma Merkezi (2006) tarafından Diyarbakır'da gerçekleştirilen çalışma da, göç ile gelen nüfus üzerinde yapılan araştırma verilerinden ekonomik problemlerin, aileden ya da çevreden gelen sosyal baskılar ve kentte yaşayan öteki insanların yaşamının çekiciliğinin, kişileri hırsızlık, yağma, gasp, uyuşturucu kullanımı ve benzeri suçlara yönelttiği ifade edilmekte ve göç ile suç arasında kurulan ilişki bağlamında katılımcıların görüşü desteklenmektedir. Bunun yanında zorunlu göç ve sonuçları üzerine TESEV (Kurban:2006)'in, Batman, Diyarbakır, Hakkari ve İstanbul'da gerçekleştirdiği alan araştırmaları verileri ve katılımcı

ifadeleri de bu görüşü desteklemektedir. Bu bağlamda Kalkınma Merkezi'nin yaptığı çalışmada konuyu nesnel bir zemine oturtmak için verdiği bir katılımcı ifadesi oldukça dikkat çekicidir:

Babamız işe gidin diyor, iş yok, evde kaçacak duruma geliyoruz. Gündüz evde duramıyoruz, çünkü evde dursak mutlaka kavga çıkacak. Bizim de zorunlu nedenlerden dolayı suça karıştığımız zamanlar olmaktadır (Kalkınma Merkezi, 2006:33).

Yayınlanan bu çalışmalar, katılımcıların basın yayın organlarından işlenen suçlara yönelik bilgiler edindiklerine yönelik ifadelerini doğrulamaktadır. Fakat bu noktada Kalkınma Merkezi'nin çalışmasında sunulan ifadesinin gerçekliği yansıtmayıp manipülasyona yönelik olma, hatta çalışmayı yürütenler üzerinden topluma karşı bir tehditte bulunma amacı gütmeye ihtimali de bulunmaktadır. Nitekim Gölbaşı (2008:193), zorunlu göçün suçlulukla ilişkisinin henüz ampirik olarak ortaya konmadığını ifade etmektedir. Ayrıca bu alanda yapılmış ve kanıt niteliği taşıyacak kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Yüksek (2006a:158-159)'in de belirttiği gibi göç ile suç arasında bağlantı kurulmasını sağlayacak bilimsel veriler bulunmadan bu tür bir ilişki kurma, kamuoyunda göç ile gelen nüfusun potansiyel suçlu olarak algılanmasına neden olabileceğinden, meşru bir söylem olmayacaktır. Nitekim bu tür durumların sosyal alanda yaratacağı tehdit edilme duygusu, Fromm (1994:19)'un belirttiği; kişinin yaşamını, özgürlüğünü, onurunu ve malının korumak üzerinden şekillenen bir 'tepkisel şiddet'e de dönüşebilir.

Mevcut çalışmada, böyle bir kapsamının bulunmaması nedeniyle Diyarbakır özeline ilişkin, bu tür bir ilişkinin varlığına kanıt olacak yeterlilikte değildir. Dolayısıyla göç ile gelen bütün nüfusu suçlu olarak görmek ve dışlamak yerine, başka bir çalışmada sözü geçen nüfusun zorunlu olarak içinde bulunduğu yaşam koşullarının irdelenmesi ve araştırılması, bu koşulların anlaşılabilmesi ve bunun sonucunda göç ile suç arasında bir ilişki olup olmadığının tespiti için gereklidir. Nitekim TESEV (Yükseker, 2006b:216-218)'in araştırmasında da katılımcılar, kentte geçimin köyden daha zor olduğunu ifade etmişlerdir. Aynı zamanda bu nüfus içerisinde işsiz kalan erkeklerin genellikle inşaat işçiliği, seyyar satıcılık, kadınların hizmetçilik, bakıcılık, temizlikçilik gibi vasıfsız işlerde çalıştıkları, çocukların ise

sokaklarda mendil, sakız, simit satıcılığı yaptıkları bilinmektedir. Bu tablo, sözü geçen nüfus içerisinde suç işlemiş kişiler bulunsu bile, bütün nüfusun suç işlemediğini, bu nedenle potansiyel suçlu kategorisine dahil edilemeyeceğini göstermektedir. Fakat çalışmanın yürütüldüğü yerlerdeki katılımcılarda, basın ya da çevrelerinden aldıkları haberlerin de etkisiyle, sözü geçen nüfusa karşı (düşmanca tutumlar sergilememekle birlikte) böyle bir kanının oluştuğu, bu nedenle bir güvensizlik hissinin geliştiği ve bu bağlamda kamuoyunda böyle tehlikeli bir kanının da varlığı anlaşılmaktadır. Bir katılımcı bu durumu başından geçen bir olayla şöyle değerlendirmektedir:

Yani sistem buysa, sistem bunları yaratmaya yönelik bir çark dönderiyorsa tümünün olması doğaldır. Yani onun ötesinde bir şey bekleyemezsin yani. Aç olan insan her şeyi yapar. Ekmek bulamayan insan fırından ekmek çalar, saldırır. Nitekim Diyarbakır'da bu takım olaylar da oldu. Mesela tabut çalıp götürüp evinde yakan insanlar oldu. Fırına işte tava atmışsın, adam gözlüyor, fırından tavayı alıp eve götürecektir, çocuğuyla bekliyor, o tavayı çalıp eve götürüyor. Sonra bunlar takip ediliyor, peşlerine veriliyor, gidiyorlar bakıyorlar çocuklarıyla hepsi o tavanın üzerine yığılmışlar, o tavayı yiyorlar. Açlık her şeyi yaptırır. Hırsızlığında yaptırır, gaspıda yaptırır. Ama bütün bunları ben söylerken istisnai bazı özel durumlar oluyor. Onu da şöyle izah edeyim. Yani daha büyük rantlar için oluşan çeteler, mafya zaten onlar da bu şartların şeyiyle türerler. Yani o yaratılan ortamın şeyiyle (Emekli, Erkek, 62).

6.5. Kent İçi Göç ve Kentsel Ayrışma

Katılımcıların göç ile gelen nüfusa karşı düşmanca tutumlar sergilemedikleri ve daha çok oluşan koşulları bu durumun sorumlusu olarak gördükleri ifadelerinden anlaşılmaktadır. Nitekim başka bir katılımcı “bu insanları tabi düşman olarak görmüyorum. Böyle çok da suçlamıyorum ama onları ortam buna getirmiş. Biz de korumak durumundayız (Doktor, Erkek, 46)” ifadesiyle bu insanların yaşadıkları problemleri anlamaya çalıştığını, fakat oluşan bu durumun kendilerinde sakınılması gereken bir güvensizlik hissine neden olduğunu açıkça ifade etmiştir. Bu his ile kişilerin, göç ile gelen nüfusun yoğunlaştığı bölgelerden zaman içerisinde ayrılıp, kentte yerleşimin yeni geliştiği batı bölümüne doğru göç ettikleri görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunun bu bölgelere Yenişehir semtinden gelmiş olmaları dikkat çekicidir. Bir katılımcı durumu şöyle özetlemektedir:

Yani artık gerçekten bir dönemin etiketi olan Yenişehir semti de bitmiş durumda Diyarbakır’da. Varoş semtlerle çok yakınlaştı. Biraz sanki bu dediğim unsurları ulaştırmak için yakınlaştılar ve iyi bir potansiyel. Tabi zamanla ben oradan taşındım, benim gibi bir epey bir aile taşındı. Daha düşük gelirli aileler gelecek onlara ve sanki hedefleri daha çok o tür aileler (Doktor, Kadın, 37).

Göçlerin yoğunlaştığı ve varoş görünümünü alan Suriçi, Şehitlik ve Bağlar semtleri ile kuşatılan Yenişehir’in eski sakinleri, güvensizliğin kaynağı olarak gördükleri nüfus ile yakın bir konumda bulunmalarında ötürü kentin dışına doğru göçe meyilli olmuşlardır. Bu noktada Yüzevler sitesinde oturan bir katılımcı ifadesi oldukça anlamlıdır:

Şimdi çocuğumun onlarla (Bağlar’daki çocuklar) oynaması ben kendi şahsıma şey yapmıyorum. Yani biz de onlar gibi zamanında kenar mahalleden, fakirlikten, köyden yani her yerden, böyle kademe kademe geldik. Ama nedir şimdi o çocuklar biraz daha farklı yetişmişler. Ondan sonra sen bu çocuğu da onları içine bırakırsan bu da aynı onun gibi yaşayacak. Ondan sonra Ofis’te bu sefer oynamaz. Ona alışır. Bu sefer onun mahallesine gider. Onun mahallesine gittiği zaman daha farklı olaylarla karşılaşır (Tüccar, Erkek, 52).

Bu anlamda ortaya çıkan bir kentsel ayrışmadan söz edilebilir. Nitekim dezavantajlı durumdaki düşük gelir düzeyindeki nüfus, eski yerleşim yerinde kalırken, daha yüksek gelir düzeyindeki nüfus da, kentin yerleşimin yeni geliştiği yerlerine doğru göç etmektedir.

Bu bağlamda Diyarbakır'da insanların, yaşadıkları yerlerin artan ya da farklılaşan ihtiyaçlarına cevap verememeye başlaması ya da buranın herhangi bir sebepten ötürü güvensizlik yaratması sonucunda göç ettikleri ileri sürülebilir. Kişisel ihtiyaçlar bağlamında da çeşitlendirilebilecek bu sebepler, konut değiştirmeye neden olmaları nedeniyle önemlidir. Fakat sözü geçen bu sebeplerin, belirli bir zaman ya da mekan içinde ortaklık arz ediyor olması ve kitlesel göçlere neden olması, yaygın güvensizlik hissine göndermede bulunmaktadır.

6.6. Yeni Konutlar ve Güvensizliğin Mekansal Yansımaları

Diyarbakır'ın 2000'li yıllarda yerleşimin yeni geliştiği batı (Kayapınar) ve güneybatı (Bağlar) bölümünün, kentte yaşayan orta ve yüksek gelirli insanların ilgisini çektiği ve buraya doğru bir kent içi göçün başladığı katılımcı ifadelerinden anlaşılmaktadır. Yerleşimin yeni geliştiği bölgedeki en büyük imar sahasına sahip olan Kayapınar belediyesinden alınan verilere göre, belediyenin kurulduğu 1990 yılında belde nüfusu resmi rakamlarla 3.627 iken, 1994 yılında 20.000, 1997 yılında 42.000, 2000 yılı nüfus sayımında 68.150'ye ulaşmıştır¹⁸. 2009 yılında ise bu sayı geometrik bir artışla 203.222'ye ulaşmıştır (TÜİK, 2009). Belde nüfusunda 20 yıl gibi kısa bir sürede yaşanan bu olağanüstü artış, buraya doğru yoğun bir göçün yaşandığını ifade etmekte ve bu anlamda katılımcı ifadelerini doğrulamaktadır.

Katılımcı ifadelerinden anlaşıldığı üzere, konut seçimlerinde ailenin pratik ihtiyaçlarının yanında güvenlik unsurunun da belirleyici olmuştur. Nitekim katılımcıların büyük çoğunluğu kendilerini yeni konutlarında güvende hissettiklerini belirtmiştir. Fakat katılımcıların görüşmenin ilerleyen dakikalarındaki ifadeleri konuya ilişkin halen endişeleri olduğunu da ortaya koymaktadır.

¹⁸ http://www.diyarbakirkayapinar.bel.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=35&Itemid=84

- Yani burası güvenli bir yer diyorsunuz. Burada saldırıda olmaz, hırsızlıkta olmaz.
- Tabi tabi güvenli.

Aynı katılımcıya evinde aldığı güvenlik önlemlerinin nedenine ilişkin şunları söylemektedir:

- Cezaevinde ofiste hiç kimse böyle pencere pencere konusunda bir şey yapmıyordu. Giren zaten hırsız kapıdan giriyordu. Ama burada her taraf açık şimdi bu balkon olmasa bir çocukta buradan atlayıp içeri gelebilir. Yani bizim çocuklardan biri. Ama Ofis öyle değil. Bir kapıdan hırsız girebilir. Yani başka bir yeri yoktur girsin. Ofis olsun cezaevi olsun öyle değil mi öyledir.
- Yani burası saldırıya açık
- Burası nasıl balkonları daha alçak mesela etrafları daha şeydir, saldırıya açıktır (Ev Hanımı, 42).

Katılımcının farklı zamanlarda değişen ifadeleri gerçekte yeni konutlarında da devam eden ve sitelerdeki güvenlik önlemleri ile tolere edilemeyen bir güvensizlik hissi olduğunu ifade etmektedir. Nitekim bu güvensizlik hissi bütün konutlar üzerinde de çeşitli güvenlik önlemi almayı gerektirmiş ve bütün katılımcılar konutlarında değişen ölçülerde güvenlik önlemleri aldıklarını belirtmiştir. Özellikle müstakil evlerde çelik kapı, pencere ve balkon korkulukları, çevre duvarı, dikenli telden oluşan bu önlemler oldukça belirgindir. Bu noktada çalışmanın yapıldığı siteler arasında belirgin farklılıklar da bulunmaktadır. Nitekim Recesa konutlarının apartman dairesi olması, yerden oldukça yüksek olan balkon ve pencerelerin korkuluklarla kapatılmasına ihtiyaç bırakmamıştır. Ancak burada da bütün evlerin kapıları çeliktir. Bunun yanında müstakil konulardan oluşan Yüzevler sitesi ve Hamravat Evleri'ndeki konutlar arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Yüzevler sitesindeki konutlarda Hamravat Evlerine göre daha yüksek ve üzeri dikenli tel ile çevrilmiş çevre duvarı, demir panjurlar ve benzeri güvenlik önlemleri ile Hamravat Evleri konutlarına göre daha yüksek güvenlik önlemleri ile donatılmıştır. Bu durum Yüzevler'in site güvenliğinin Hamravat Evleri'ne göre oldukça az olmasından ileri gelmekte ve bu eksiklik konutlarda alınan önlemlerle tolere edilmeye çalışılmaktadır.

Bu noktada site güvenliğinin yanı sıra bütün konutlarında da çeşitli güvenlik önlemlerinin alınmış olmasının kişilerin güvenlik tatminleri için gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun bu önlemleri yeterli görmelerine rağmen, bazı katılımcıların konu ile ilgili hala endişeleri olduğu ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Tabi ki tedbiri elden bırakmamak lazım ya işte çok iyi korunuyoruz diye işte sitemiz iyi korunuyor diye aman kapılarımızı açık bırakalım demiyoruz. Öncelikle balkon kapımız tahtaydı onu da değiştirdik çelik kapı yaptırarak, yine çatıda bir giriş vardı o girişim kapısına da kilit falan taktık, işte balkonu açılır kapanır çamla kapattık, bu şekilde yani çok fazla alarm sistemine ihtiyacımız olmadı ama düşündük bir ara böyle ev koruma sistemleri olabilir, teknoloji işte ne bilim TTNET'in bir kampanyası var, daha özel şirketlerin ne bilim işte perdeleri kendi çeken, bahçe suyunu işte gerektiği zaman açıp kapatan daha teknolojik sistemler var. Dediğim gibi çok fazla alternatif çıktı ama şu an bizim önlemlerimiz yeterli geliyor (Müşavir, Erkek, 53).

Bu durum, kişilerin sürekli ellerindekinden fazlasına ihtiyaç duyduğu ya da alınan yoğun güvenlik önlemlerinin kişileri psikolojik olarak dışsal bir problemin ya da güvenilmemesi gereken unsurların varlığına dair manipüle ettiği ileri sürülebilir. Nitekim bir sosyal çevrede çoğunluğun aynı şeyi yapıyor olması, kişi üzerinde bir sosyal baskı da yaratmaktadır. Bu durumu Le Bon (2009:15-23) kitle psikolojisi ile açıklanmaktadır. Le Bon'a göre kitle “bazı muayyen hallerde bir araya gelen ve onu vücuda getiren ayrı ayrı fertlerin malik oldukları karakterlerden çok farklı yeni karakterlere sahip olan insan topluluğudur.” Herhangi bir amaç için bir araya gelen insanlardan oluşan bu kitlede, kişilerin öznel fikirlerinin yerine, teke indirgenen ve genelleşen kitle fikirleriyle hareket etmektedir. Elbette bu sitelerde büyük bir kitlesel hareketlerin olduğu söylenemez. Fakat çoğunluğun tutumlarının, kişilerde yönlendirici etkilere sahip olduğu görülmektedir ve bu manada ortak görüşe sahip bir kitleden bahsetmek mümkündür. Yüzeylerde oturan bir katılımcı ifadesi bu etkinin konut ve çevreleri üzerindeki yansımaları şöyle dile getirmektedir:

Biz yaptığımızda (aldığı güvenlik önlemleri için) herkes diyordu burasını F tipi

ceza evi yapmışsınız. Hırsızlardan ötürü. Fakat şimdi bakıyoruz çevredeki arkadaşlar da aynısını yapmaya başlamış. Onlar da yavaş yapıyorlar (Ev Hanımı, 48).

Konutlarda alınan güvenlik önlemleri itibariyle aldıkları görünümün cezaevi ya da hapishane gibi yüksek güvenliği çağrıştıran askeri alanlarla özdeşleştirilmesi dikkat çekicidir. Benzer kaygılara sahip Hamravat Evlerinde oturan diğer bir katılımcı aldığı güvenlik önlemlerinin çözümlemesini yaparak, bu durumun farklı bir boyutunu dile getirmiştir;

Yine hala ben balkon kapımı açık bırakamıyorum. Yani güvenliğe demek ki çok güvenmiyorum. Akşamları kapılarımın hepsini kilitliyorum. Yani eğer kilitliyorsam çok da güvenilir hissetmiyorum demektir. Klimayı açıyorum. Halbuki karşılıklı kapıları balkonu falan açsam kendimi daha güvende hissedeceğim. Camlarımın demirlerle çevrili olması, bunun da güvenlik kaygısından kaynaklandığını düşünüyorum. Yoksa demir çok şık durmuyor. Çok rahat durmuyor. Ama demirlemek zorundayım. Buraya geldiğimde kapılarımın değiştirdim. Yine aman hırsızın açamayacağı, kimsenin açamayacağı bir kapı olsun diye tercihte bulundum. Bu da aslında sitenin güvenliğine güvenmediğimi ya da Diyarbakır koşullarına. Site tabi kimlik alıyor. Kimi zaman almıyor ama şuna inanıyorum. Taksiyle biri geldiğinde rahatlıkla girebilir diye düşünüyorum (Öğretmen, Kadın, 36).

Katılımcının sitedeki güvenlik önlemlerine rağmen konutunda aldığı güvenlik önlemlerini zorunlu olarak görmesi dikkat çekicidir. Nitekim bu durum sitelerde alınan güvenlik önlemlerinin çoğu zaman yeterli olmadığını düşündürdüğünü ya da alınan önlemlere itibar edilmediğini ve aynı zamanda oluşan gizil güvensizliğin ileri boyutlara taşındığını ifade etmektedir. Nitekim katılımcıların büyük çoğunluğu kendilerini konutlarında güvende hissettiklerini belirtmişlerdir, fakat önceden de ifade edildiği üzere bütün müstakil konutlarda çelik kapılar, demir parmaklıklar, bahçe duvarı, ışıklandırmalar gibi ayrıca güvenlik önlemleri alınmış olması, katılımcıların ifadelerinde kullanmadıkları ve şuanki konutlarına yöneldiği de anlaşılan bir güvensizlik hissinin açığa çıkmış halidir. Görüşme verileri de, site sakinlerinin sitedeki güvenlik önlemlerine yeterince itibar etmediğini göstermektedir.

Yüzevler sitesinde müstakil evde oturan bir katılımcı bir yıl önceye kadar Antalya'da yaşadığını ve orada yazın geceleri uyurken balkon kapısını açık bırakma alışkanlığı olduğunu ancak bunu burada rahat bir şekilde yapamadığını ifade etmiştir.

Ama burada balkon kapısını burada da açarım. Ama gene de şey yaparsın herhalde tedirgin olursun (Ev Hanımı, 30).

Katılımcının doğru kelimeyi bulmak için anlık duraksaması söylediğinden kendinin de çok emin olmadığı intibası yaratmıştır. Bunun yanında katılımcının Diyarbakır'a bir yıl gibi yakın bir süre önce gelmiş olması ve kendi ifadesiyle Diyarbakır hakkında önceden hiçbir şey bilmemesi, güvenlik konusundaki endişelerinin bu kısa süre içinde ortaya çıktığını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu durum konu ile ilgili söylemin sosyal çevrede ya da sitelerin içinde oldukça yoğun işlendiğini göstermektedir. Fakat katılımcılarda bu problemin tolere edilebileceği en iyi yerlerin siteler olduğuna dair bir algı oluşmuştur. Recesa sitesinde oturan bir katılımcını vurgusu bu noktada önemlidir:

Benim için en önemlisi kızlarımın sitede yaşaması. Yani biz de dahil ama hani rahat burada güvenlikle her şeyiyle güzel. O yüzden seçtim. Yani beni cezbeden yönü aslında cezb etmesi gereken kısım çocuklarımdı. Çocuklarım yani benim için öncül oydu. Eşimle de öyle karar vermiştik. Yani rahat rahat dışarı çıkabilsinler, oyun oynayabilsinler, aynı zamanda havuzu çok güzel bir şekilde kullanabilsinler diye (Öğretmen, Kadın, 37).

Bu noktada çocukların konut seçiminde başat rol oynamaları oldukça dikkat çekicidir. Bir başka katılımcı farklı bir bakış ile evinde aldığı güvenlik önlemlerinin gerekliliğini anlatırken: “Çocuklarımla güvenliğini kendi evimin sınırlarıyla çizebilirim. Çok ta sitenin sınırlarıyla değil yani (Öğretmen, Kadın, 36)” ifadelerini kullanmaktadır. Dikkat edilirse burada iki önemli vurgu bulunmaktadır: birincisi katılımcıların aslında site ile sınırları çizilen ve yakın sosyal sınıftaki insanlardan kurgulanmış kamusal alana da yeterince güvenmedikleri, ikicisi ise eski konutlarındaki sıkıntıları da, yeni konutlarını tercih sebeplerini ve burada aldıkları güvenlik önlemlerini de başat olarak çocuklar üzerinden ifade ettikleridir. Özellikle

küçük yaşta çocukları olan katılımcıların güvensizlik hislerini ve bu konudaki tedirginliklerini çocukları üzerinden daha rahat ifade edebildikleri ve genellikle alınan önlemleri ve çocukları arasında bağlantı kurdukları gözlenmiştir. Bu nedenle özellikle küçük yaşlardaki çocukların site dışına çıkmalarının güvenlik görevlileri tarafından engellendiği, olumlanarak anlatılmaktadır. Bu bağlamda katılımcıların 'dışarı' olarak nitelendirdiği site dışı bölgenin, güvensiz bölge olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu anlayış, antik dönemlerde, güvensiz olan dışarıyla karşı kenti korumak için etrafını surlarla örüp, izole etme anlayışıyla oldukça benzerdir. Nitekim Bauman (2006:57-58)'ın da belirttiği gibi bir zamanlar kentin etrafını kuşatan duvarlar artık kenti çok farklı yönlerde boydan boya içerden bölmektedir. Fakat burada izolasyonun iç nüfusunu oluşturan kişiler, eskiden olduğu gibi etnik ya da dini temelli benzerliklerle değil, sosyo-ekonomik konum benzerlikleriyle ve bu bağlamda ortak sosyal sınıflara dahil olmalarıyla bir araya gelmektedir.

Güvensizliğin çocuklar üzerinden ifade edilmesi, ebeveynlerdeki koruma içgüdüsü ve 'çocuk' kavramının ihtiva ettiği masumluk ve savunmasızlık ile ilintilidir ve konut seçimi ve konut üzerinde alınan önlemler bu bağlamda meşrulaştırılmıştır. Fakat bu durumun sadece çocuklar üzerinde etkili olmadığını ve yetişkin kişilerin kendileri ya da mal varlıkları için de benzer kaygılar hissettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim pencere ve balkon korkulukları ya da çelik kapılar, dışarıdan çocuklara karşı gelebilecek tehditler için değil, fakat daha çok hırsızlık benzeri bir duruma karşı başkasını dışarıda tutmaya yöneliktir. Nitekim katılımcı ifadelerinden de konuta yönelen tehdit ya da bu alandaki güvensizliğin kişilerde, cana karşı değil, mala karşı geliştiği anlaşılmaktadır. Evine daha önce iki kez hırsız girdiğini belirten bir katılımcı, bunun için demir panjur, korkuluk, çelik kapı gibi önlemler aldıklarını, fakat bunların da hırsızları engelleyemeyeceğine inanmadıklarını ifade etmiştir. Katılımcı kendisini evinde güvende hissedip etmediğine dair “evde oturursak, evde bulunduğumuz zaman güvendedyiz (Serbest Meslek, Erkek, 52)” ifadesini kullanmış ve hırsızların genellikle boş evlere girdiklerini ifade etmiştir. Benzer mahiyetteki diğer bir katılımcı ifadeleri de şöyledir: “zaten evde de olduğumuz için hırsız mümkünü yok gelemez. Çünkü geldiği zaman bir kapıda çalıştığı zaman mutlaka insan görür (Tüccar, Erkek, 55).” Bu anlamda endişelerin can güvenliği değil, daha çok mal güvenliği üzerinden şekillendiği açıktır.

Bunun yanında katılımcıların evin kendileri için ne ifade ettiği ve başkalarının evleri hakkındaki olumlu fikirlerini ya da bu anlamda onlara imrenmelerini nasıl karşıladıklarına ilişkin ifadeleri oldukça dikkat çekicidir:

Yani tabii ki her insan, sen burada oturduğunu söylediğinde %90'ı çok güzel karşılıyor. Yani bu tür evlerde herkes oturamaz. Herkes bu parayı da veremez. Diyarbakır'da mesela herkes gelip bu evlerde oturamaz. Onun için herkes ister. Ben kendi adıma söyleyeyim, daha evvel burada oturan insanlar diyordu, mesela biz falan yerde villa da oturuyoruz, bahçeli evde oturuyoruz. Biz gelip gördüğümüz zaman, misafirliğe gelip gördüğümüz zaman, biz de diyorduk işte bir gün imkanımız olursa böyle bir yeri almaya çalışırız (Tüccar, Erkek, 52).

İfadede maddi olanaklara yapılan vurgu ekonomik alanda farklılaşan bir sosyal grubu ifade etmektedir. Bunun yanında bütün katılımcıların ev kavramını, aile, huzur ve güven kavramlarıyla tanımladıkları, bu anlamda konuta barınaktan öte anlamlar yükledikleri anlaşılmakta, katılımcıların büyük çoğunluğunun başkalarının kendilerine imrenmesinin kendilerini mutlu ettiğini ve gururlarını okşadığını ifade etmişlerdir. Konut kavramının barınak olmaktan çıkıp farklılaşması ve bir sosyal sembol haline gelip gurur kaynağına bürünmesi, konutun aynı zamanda bir prestij sembolü olarak algılandığını ifade etmektedir. Dolayısıyla konut seçiminde bunun da bir tercih sebebi olduğu ileri sürülebilir. Nitekim farklı çalışmalarda da (Özdemir, 2005:216-221) zenginleşen nüfusun, dar gelirli nüfusun bulunduğu bölgelerden ayrılma ve neredeyse hiç karşılaşmama eğiliminde oldukları ve bu durumu farklılaşan sosyal tabakalarının bir göstergesi olarak algıladıkları görülmüştür.

Nitekim konutların görünümü ve nitelikleri de bu konuda oldukça belirleyicidir. Farklı bölgelerdeki üç site olan Hamravat Evleri, Yüzevler ve Recesa sitelerinin özellikleri şunlardır;

Yaklaşık 8 yıllık inşa geçmişı olan Hamravat Evleri, Bağlar bölgesinin batı sınırında, Şanlıurfa yolu üzerinde kentin çıkışına yakın bir noktada konumlanmıştır. 304 adet 2 katlı müstakil, bahçeli evlerden oluşan sitede oldukça geniş bir alana kurulmuştur. Mimari açıdan birbirine eş görünümde olan konutların 350 m²'lik kullanım alanlarında 3 oda, 1 salon, 2 balkon, 2 banyo (jakuzi ya da duşakabin içeren) ve 2 tuvalet bulunmaktadır. Konutlardaki yapı malzemeleri oldukça kaliteli

ve lüks görünümlüdür. Görüşmelerin yapıldığı bütün konutlarda zemin parke döşenmiştir ve doğal gaz kullanılan kat kaloriferi bulunmaktadır. Bunun dışında katılımcılar konutlarında birbirlerinden farklı düzenlemeler yapmışlardır. Konut ve sokakların çevre düzenlemesi yapılmıştır. Sitenin giriş hattını oluşturan ana artere birçok sokak bağlanakta ve karışıklığın önlenmesi için sokak başlarında yönlendirici tabelalar bulunmaktadır. Basketbol, voleybol ve tenis sahaları, yürüyüş ve dinlenme parkları, yüzme havuzları gibi birçok sosyal tesise sahip olan site, içinde alışveriş merkezi, kuaför, fırın gibi gündelik ihtiyaçları karşılayacak tesisler de bulunmaktadır.

Hamravat Evleri adlı sitede 10 kişi ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Katılımcıların meslek dağılımları; iki Eczacı, bir Öğretmen, bir Avukat, bir Mali Müşavir, bir Doktor, bir Serbest meslek çalışanı, bir memur emeklisi ve 2 ev hanımı şeklindedir ve kişi başına düşen ortalama gelirler 4500 Türk Lirasıdır. Fakat katılımcılar arasında bir memur emeklisinin ve herhangi bir işte çalışmayan 2 ev hanımının bulunması kişi başına düşen gelir ortalamasını azaltmaktadır. Nitekim sözü geçen katılımcılar dışlandığında, kişi başına düşen gelir ortalaması 7.000 Türk Lirasına yükselmektedir. Diyarbakır nüfusunun ekonomik durumu itibarıyla yüksek bir meblağda gelir sahibi olan Hamravat Evleri sakinleri birbirleriyle, ekonomik durumları ve eğitim seviyeleri açısından benzerlik göstermektedirler. Nitekim bütün katılımcılar üniversite mezunudur.

Görüldüğü üzere Hamravat Evleri'ndeki katılımcıların meslek ve gelir dağılımları, kentsel nüfusun istihdam oranları (bkz: Tablo 6) ile karşılaştırıldığında, katılımcıların 7'si bu nüfusun %37,02'sini kapsayan ücretli çalışanlar sınıfına, 1'i ise işverenler sınıfına girmektedir ve sözü geçen meslek grupları Diyarbakır bağlamında değerlendirildiğinde yüksek gelir düzeyindeki meslek gruplarını oluşturmaktadır.

Hamravat Evleri sitesinin etrafı, yaklaşık iki metre boyunda, üzeri dikenli tel ile kaplı betonarme bir duvar ile çevrilidir. Sitenin tek giriş kapısı, bir bekçi kulübesi ve burada bulunan üniformalı güvenlik görevlileri ve güvenlik kameralarıyla 24 saat korunmaktadır. Bütün araç ve yaya giriş çıkışları kapalı devre güvenlik kameraları ile kayıt altına alınmakta ve sitede oturmayıp ziyarete gelen herkese güvenlik görevlileri tarafından görüşülecek kişi sorularak ziyaretçi kartı verilmekte ve kimlik bilgileri ziyaretçi defterine kaydedilmektedir. Site içerisindeki farklı noktalara kurulmuş bekçi kulübesi bulunmaktadır. Bu kulübelerde görev yapan toplam 15 güvenlik görevlisi

telsiz, telefon, cop ve kelepçe ile teçhiz edilmiştir. Bunun yanında geceleri sitede devriye gezen güvenlik görevlilerinin görüşünü arttırmak ve tehlike arz edecek karanlık noktaları engellemek için bütün siteye çevre ışıklandırmaları yapılmıştır. Bu güvenlik önlemlerinin yanında birçok evin etrafı yaklaşık bir metre yüksekliğinde betonarme duvar ya da metal çit ile çevrildiği gibi bütün evler güçlü çelik kapılara sahiptir. Ayrıca evlerin pencereleri ve konuta girişi sağlayabilecek bütün yerler demir korkuluklarla kapatılmıştır.

Yaklaşık 10 yıllık inşa geçmişi olan Recesa konutları, Kayapınar Belediyesi sınırlarının orta kısmında, Diclekent olarak adlandırılan semtte bulunmaktadır. Altı katlı dört bloktan oluşan sitede toplam 96 apartman dairesi bulunmaktadır. Binaların zemin kat bölümündeki toplam 16 daire tek katlı iken, geriye kalan 80 daire ise dubleks evdir. Bu dubleks dairelerin 180 m²'lik kullanım alanlarında 3 oda, 1 salon, 3 balkon, 2 banyo ve 2 tuvalet bulunmaktadır. Konutlardaki yapı malzemeleri oldukça kaliteli ve lüks görünümlüdür. Görüşmelerin yapıldığı bütün konutlarda zemin parke döşenmiştir ve doğal gaz kullanılan kat kaloriferi bulunmaktadır. Bunun dışında katılımcılar konutlarında birbirlerinden farklı düzenlemeler yapmışlardır. Site alanı içerisinde köşelere yakın olarak konuşlandırılan dört bina, etrafı çevrilmiş geniş bir orta alanın oluşmasını sağlamıştır. Bu alanda yüzme havuzu, oyun ve yürüyüş parkları gibi sosyal tesislere bulunmaktadır. Bütün binaların çevre düzenlemesi yapılmış ve yeşillendirilmiş olup, arka bölümleri otopark olarak kullanılmıştır.

Recesa'da ikamet eden 10 kişi ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Katılımcıların meslek dağılımları; beş Öğretmen, iki Doktor, bir Hemşire, bir rehabilitasyon merkezi müdürü, bir memur emeklisi şeklindedir ve kişi başına düşen ortalama gelirler 4700 Türk Lirasıdır. Diyarbakır nüfusunun ekonomik durumu itibarıyla yüksek bir meblağda gelir sahibi olan Recesa sakinleri, ekonomik durumları ve eğitim seviyeleriyle de birbirleriyle benzerlik göstermektedir. Nitekim bütün katılımcılar üniversite mezunudur.

Görüldüğü üzere Recesa sitesindeki katılımcıların meslek ve gelir dağılımları, kentsel nüfusun istihdam oranları (bkz: Tablo 6) ile karşılaştırıldığında, katılımcıların bütünü bu nüfusun %37,02'sini kapsayan ve kent için yüksek gelir düzeyindeki ücretli çalışanlar sınıfına girmektedir.

Recesa sitesinin etrafı yaklaşık 1.5 metre yüksekliğinde, üzeri uçları

sivriltilmiş demir korkuluklarla kaplı bir duvarı ile çevrilidir. Site sakinlerinde bulunan kumandalar ile açılabilen otomatik geçiş sistemine sahip olan tek giriş kapısı; bekçi kulübesi, giriş çıkışları kaydeden kapalı devre güvenlik kamera sistemi ve telsiz, telefon, cop ve kelepçeyle teçhizatlandırılmış 4 adet üniformalı güvenlik görevlisi tarafından korunmaktadır ve siteye giriş yapan bütün ziyaretçilere görüşecekleri kişi sorulmakta ve kişisel bilgileri ziyaretçi defterine kaydedilmektedir. Geceleri devriyeler de gezen güvenlik görevlileri ve sitenin farklı yerlerine yerleştirilmiş 24 saat kayıt yapan kapalı devre güvenlik kameralarının görüşünü arttırmak için bütün siteye çevre ışıklandırmaları yapılmıştır.

Dört apartmandan oluşan Recesa konutlarında zemin katta bulunan konutların dışında, Hamravat Evleri gibi balkon ve pencere korkulukları gibi güvenlik önlemleri alınmamıştır. Ancak bu durum bu sitede sözü geçen güvenlik önlemlerine ihtiyaç duymadığını göstermemektedir. Sadece apartman daireleri şeklinde olan konutların pencere ve balkonları yerden oldukça yüksek olması nedeniyle, ayrıca bu tür önlemlerin alınmasına gerek kalmamıştır. Ama ihtiyaç duyulan önlemler bütün konutlarda alınmıştır. Nitekim bütün konutlarda çelik kapılar bulunmaktadır ve sürekli kapalı tutulan apartman girişi konutlardaki diafon sistemi ile uzaktan açılmaktadır.

Yüzevler konutları Kayapınar bölgesinin başlangıç sınırlarında, Şanlıurfa yolu üzerine, TMO karşısında 30 yılı aşkın bir süre önce kurulmuştur. Eski bir site olan Yüzevler'in bu niteliği sitenin iç görünümüne de yansımaktadır. 100 adet müstakil, bahçeli dubleks evden meydana gelen site, 100 dönüm gibi geniş bir arazi üzerine kurulmuştur. Bu dairelerin 300 m²'lik kullanım alanlarında 3 oda, 1 salon, 2 balkon, 1 banyo, 2 tuvalet ve 1 teras bulunmaktadır. Konutlardaki yapı malzemeleri oldukça kaliteli ve lüks görünümlüdür. Görüşmelerin yapıldığı bazı konutlarda zemin parke, diğer konutlarda ise zemin seramik döşenmiştir ve bütün konutlarda kat kaloriferi sistemi bulunmaktadır. Bunun dışında katılımcılar konutlarında birbirlerinden farklı düzenlemeler yapmışlardır. Konut üzerinde de yapılan tadilatlar konutları birbirlerinden oldukça farklılaştırmıştır. Bunun yanında birçok konutun bahçesinden yüzme havuzu bulunmaktadır. 30 yılı aşkındır kooperatif olarak kalan sitede halen yaklaşık 20 konutun inşası tamamlanmamıştır. Bu nedenle site sakinlerinin evlerinin tapusu bulunmamaktadır. Sitenin sokakları ve evlerini de genel

olarak oldukça yıpranmıştır. Site içinde sosyal tesis yapımı için ayrılan boş bir arazi bulunmasına rağmen site içerisinde herhangi bir sosyal tesis bulunmamaktadır. Site sakinleri yeşil alan, yüzme havuzu benzeri sosyal tesis yapmayı istemelerine rağmen sitenin problemlerinden ötürü kimsenin yönetici olup, bu işleri üstlenmemesi nedeniyle bu istek gerçekleşmemiştir.

Yüzevler'de toplam 10 kişi ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Katılımcıların meslek dağılımları; bir Öğretmen, bir Hemşire, iki Tüccar, bir Serbest meslek çalışanı, bir memur emeklisi ve 4 ev hanımı şeklindedir ve kişi başına düşen ortalama gelirler 1800 Türk Lirasıdır. Katılımcılardan kadın olanların büyük çoğunluğunun herhangi bir gelir getirici işte çalışmaması ve katılımcılardan birinin memur emeklisi olması kişi başına düşen gelir ortalamasını oldukça düşürmektedir. Nitekim sözü geçen katılımcılar dışlandığında, kişi başına düşen gelir ortalaması 3500 Türk Lirasına yükselmektedir. Bu bağlamda kişilerin gelir dağılımları arasında büyük farklılıklar olduğu görülmektedir. Sözü geçen bu farklılık katılımcıların eğitim seviyeleri açısından da benzer niteliktedir. Nitekim katılımcılardan sadece üçü üniversite mezunudur. Diğer katılımcılardan ikisi lise mezunu diğer beşi ise ilköğretim mezunudur.

Görüldüğü üzere Yüzevler sitesindeki katılımcıların meslek ve gelir dağılımları, kentsel nüfusun istihdam oranları (bkz: Tablo 6) ile karşılaştırıldığında, katılımcıların üçü bu nüfusun %37,02'sini kapsayan ücretli çalışanlar, 2'si ise %8,04'nü kapsayan ticaret ile uğraşanlar sınıfına girmektedir.

Siteyi çevreleyen yaklaşık 2 metre boyunda betonarme bir duvarı bulunmaktadır. Sitenin başında ve sonunda bulunan 2 adet kapı bekçi kulüpleriyle ve vardiyalı çalışan 4 adet üniformasız ve teçhizatsız güvenlik görevlisiyle korunmakta fakat sitenin giriş çıkışları denetlenmemektedir. Ayrıca sitede herhangi bir güvenlik kamerası da bulunmamaktadır. Hatta sitenin bazı sokakları da yeterince aydınlatılmamaktadır. Bunun yanında sitedeki bütün konutlarda çelik kapı bulunmakta, hatta bazı konutlarda konut girişindeki küçük bölmeyi de kapatacak şekilde iki adet kapı bulunmaktadır. Konutların balkon ve pencereleri korkuluk demirleriyle kapatılmıştır. Boş olan evlerin dışındaki bütün konutların betonarme ya da metal çitten oluşan ve 3 metre ile 1.5 metre arasında değişen boylarda çevre duvarları bulunmaktadır. Kimi konutların çevre duvarlarının üzerinde ayrıca dikenli

tel de bulunmaktadır.

Mekan tasvirleri için sitelerde yapılan tespitler Bauman'ın korku betimlemeleriyle örtüşmektedir. Nitekim Bauman (2006:57) çağımızda, medyanın yaydığı sonu gelmez tehlike haberlerinin yanı sıra, kilitlenen araba ve ev kapıları, güvenlik sistemleri, kapalı ve emniyetli cemaatlerin popülerliğinin bütün yaş ve gelir gruplarında artması ve kamusal mekanlarda artan kontrolün, korku faktörünün büyüdüğünü gösterdiğini dile getirmiştir. Bu noktada katılımcı ifadeleri ve çalışmanın yapıldığı yerlerin Bauman'ın tespitleriyle doğrudan örtüşmesinden hareketle, burada önemli güvensizlik hissinin olduğu görülmektedir. Nitekim Bauman (2006:57-58)'ın da ifade ettiği gibi çağdaş ya da kentsel korkular bir zamanlar kentlerin kurulmasına neden olan korkuların aksine içerdeki düşmana odaklanmaktadır. Çünkü modern kentsel korkular, kent dışındaki tehditlere karşı değil, aksine içindekilere karşı duyulan korkulardır ve bu nedenle geleneksel kent güvenliği için surlar ve benzeri önlemlerle dışarıya karşı uygulanan izolasyon hareketinin aksine, kentin içinde malikanelerinin yalıtılması ve sağlamlaştırılması ve böylece konutu ya da belirli bir kamusal mekanı kentten izole etmek ile ilgilenmeye sevk etmektedir. Kapıda teçhiz edilmiş güvenlik görevlileri, elektronik giriş çıkış kapıları, kamera sistemleri ve bütün bunların sağladığı, sadece belli kişilerin girebildiği sıkı koruma altındaki kamusal mekanlar, kentin dışından gelecek tehditlere karşı bir önlem değil, istenmeyen hemşehrilere karşı alınmış önlemlerdir. Bu çıkarsamadan hareketle kentteki 'öteki' (kendi gruplarına dahil olmayan) kişilerin bu sitelerdeki insanlar için de bir tehdit oluşturdukları ve bu bağlamda bir güvensizlik yarattıkları açıktır. Nitekim alınan güvenlik önlemleri bu güvensizlik duygusunu dışa vurumudur ve temelinde bunu bertaraf etme arzusu yatmaktadır. Bu durumu bir katılımcı şöyle dile getirmiştir:

Yani bu türlü şeyler başta insanın elinde. İnsan en azından kendi güvenliğini sağlayabilir. Yok kapımı açık bırakayım, penceremi açık bırakayım, efendime söyleyeyim balkonumu açık bırakayım, zaten hırsızda gelir, her şey de gelir (Tüccar, Erkek, 55).

6.7. Güvensizlik Türleri

Konutlarda, teknolojinin imkanlarından da faydalanılarak alınan güvenlik önlemlerinin, kente ilişkin bir güvensizliğin ve aynı zamanda teknolojiye olan güvenin bir göstergesidir. Kentlilerin daha çok mal güvenliklerine yönelik bu önlemleri almalarını tetikleyen unsurların, Bauman (2006:57-58)'ın da sözünü ettiği hemşehrilerine karşı artan güvensizlik hissi olduğu aşıkardır. Fakat bunun yanında 1990-2000 yıllarında yaşanan olaylar, kentin sosyal hayatı üzerinde önemli olumsuz etkiler bırakmıştır. Bir katılımcı sözü geçen etkileri şöyle ifade etmektedir:

Bir savaş var, yani bu savaş tabi sadece dağda yürümüyor, kentin içinde de bir savaş var. Hangi saatte hangi dakikada hangi köşede. Yani ben şunu söyleyeyim ben burada otururken (şimdiki evi için) bile endişe içindeyim. Çünkü bir bahçe var, bir şey var. Burada bu olaylar olmuş veya olacaklar anlamında yani, dışarıya hislerim itibariyle söylüyorum. Çünkü yaşadığımız bu kentteki yaşam koşullarının bizim üzerimizde, psikolojimiz üzerinde yarattığı bir şey, öyle gördük yani. Çünkü düşünebiliyor musun, bak size yine bir olay anlatayım. Yani 92 falandır. Ben Diyarbakır'da eski belediyenin, Ulucami'nin ordan çıktım, yürüyorum. Arkamda birisinin yürüdüğünü hissettim, ki caddedir, çarşı caddesi ama o benim arkamda, baktığım tipin giyim özelliklerinin kendisi endişe vericiydi. Çünkü o dönemlerde insanlar sokak aralarında infaz ediliyordu, cadde ortalarında öldürülüyordu. Bunları yapanlarda genellikle ayaklarında bir Mekap, bir kes, üstlerinde bir kot ve bir mont, bu tip insanlardı. Öldürüp gidiyordu. Şimdi ben 2-3 defa geri döndüm, o tipi arkamda gördüm. Dört yola doğru yürüdüm, sonra merkez bankasına doğru gittim. Merkez bankasıyla Dört yola doğru olan kısımda, bizim eski Diyarbakır tabiriyle Bavekal sokağı derler, o sokağın başına gittiğimde birden kendimi sokağın içine attım ve bu şahıs beni geçtiği zaman ben boğazına yapıştım. İlk tepkim de şey, üstünde silah olup olmadığına bakmak. Tabii üstünde bir şey yoktu. Tabii ondan sonra 'abi ben ne yaptım?', dedim niye benim peşimde bu kadar geziyorsun. Dedi abi sende bana baktığında bende senden korkuyordum, bu niye bana bakıyor diye. Tabi yani şimdi düşün öyle benim orda çok samimi söylüyorum, özel bi şeyim yok, aranan değilim, mahkum değilim yani. Ama her gün bu kentte olup bitenlerin yarattığı bir şey, yani o ruh hali bende de yaratmış, o çocukta da yaratmış.

Nitekim orda bir rahatlama hissettim. Yani kendisinin ifadesi yani abi sende ikide bir dönüp bana bakınca bende korkuyordum, bu niye bana bakıyordu falan. Şimdi bunu nasıl izah etmek lazım yani siz işte sosyolojiden ilgilendiğiniz için anlarsınız (Emekli, Erkek, 62).

Dolayısıyla bu dönemde yaşanan silahlı çatışmalar, faili meçhul cinayetler, zorunlu ya da istemli göç hareketleri ve bunlara bağlı olarak iktidarın OHAL uygulaması sonucunda kısıtlanan sosyal yaşamın yaygın ve büyük bir güvensizliğe neden olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal yaşamın olağan akışını doğrudan etki eden bu unsurlar, insanların mal ve can güvenliklerinden şüphe duymalarına neden olmuştur.

Bu etkilerin sözü geçen süreçleri yaşamış katılımcılarda endişe uyandıracak düzeyde halen görülüyor olması, sözü geçen etkilerin ne kadar şiddetli yaşandığını göstermektedir. Ancak günümüzde Diyarbakır'da, sosyal alanda güvensizlik yaratan bu unsurların büyük ölçüde ortadan kalktığını söylemek mümkündür. Son günlerde il sınırlarında meydana gelen silahlı çatışma haberleri basında yer almış olsa da, önceki döneme göre oldukça düşük düzeydedir ve genellikle Diyarbakır kent merkezinde yaşanmamış ve dolayısıyla endişe verici olmasına rağmen önceki dönemlerde yarattığı güvensizlik hissini oluşturacak koşulları ortaya çıkarmamıştır. Bunun yanında OHAL uygulamasının ve dolayısıyla sosyal hayat üzerinde iktidarın sınırlayıcı etkisinin 2002 yılında kademeli olarak kaldırılması, olumlu etkiler yaratarak, sosyal hayatın zamanla eski dengesine kavuşmaya başlamasını sağlamıştır. Bu anlamda özellikle yeni nesil üzerinde dönemin etkilerinden söz etmek pek de mümkün olmamakla birlikte, döneme ilişkin yaygın söylemin etkilerinden ve bu bağlamda sosyal alanda çeşitlenen bir güvensizlik hissinden söz etmek mümkündür.

Ancak önceki süreçte yaşanan ve günümüzde oldukça azalan olaylardan kaynaklanan bu güvensizliğin, günümüz konutları üzerinde bir önlem almayı gerektirmeyeceği açıktır. Nitekim sözü geçen bu olaylar kent konutlarının hedef alındığı olaylar değildir, böyle bir tehdit olduğu var sayılsa bile standart yapı malzemeleriyle inşa edilen hiçbir konut, kişileri sözü geçen şiddetli silahlı çatışmalardan koruyamayacağı açıktır. Bu anlamda sözü geçen güvensizlikten kaynaklanan sebeplerle konut üzerinde bir önlem alınmaması beklenirken, bir katılımcı ifadesi ilginç bir durumu işaret etmektedir:

Şimdi 25 yıldır ben Diyarbakır'dayım. Yani son şöyle diyeyim, yani bu kapkaç vakası, işte hırsızlıktır, yani işte ya da gasp, bunlar aslında hepsi 4 – 5 yıllık bir süreç içerisinde devam ediyor ve yani burada biraz daha çoktur. Yani bana sorsanız bu bir sistemin gerekliliğidir. Yani sistemin önünü açmaktır. Yani bu gençlerin farklı alanlara yönelmesin de ya bırak ne yapıyorsa yapsın. Yani işte en basitinden madde kullanımı, yani birebir şahit oldum, birkaç vaka gördüm. Yani inanılmaz bir şey. Yani 13-14 yaşındaki çocukların yoğun bir biçimde madde kullanması veya işte ne diyor bali, özellikle bali kullananlar. Yani bunu askeriyede görür, memurda görür. Ama bunun sebebi güvenlik değil. Ya işte yarın öbür gün kalkıp dağa gidecek, ya işte ne bileyim gidip polisi taşılayacağına, ya bu şekilde heba olsun gitsin (Serbest Meslek, Erkek, 37).

Bu noktada katılımcıların, bütün bu unsurların birbirine bağlı olduğunu, birbirlerinin yaratıcısı ya da tetikleyicisi olduğunu düşündükleri, bu anlamda gelişen ve çeşitlenen güvensizliği ifade ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim başka bir katılımcı ortaya çıkan bu görüşü çözüm önerisiyle birlikte şöyle ifade etmektedir:

Toplumsal normlar ölçüsünde öyle diyelim, toplumunda belirli bir yaptırım gücü var. Eğer bu mekanizmalar değişebilirse, etkili olabileceğine inanıyorum. Artı bu işte aslında asıl görev bir kere polise değildir. Polisin bana kalırsa bu işi çözmek gibi bir niyeti de yok. Böyle bir gücünün olduğunu da düşünmüyorum işin aslı. Bence burada temel şey sivil toplum örgütlerine düşüyor. Mesela buna siyasi partiler de dahil. Anlatabiliyor muyum. Bunların etkin ve akılcı yaklaşımlarla, ben bu için çok güzel çözüleceğine inanıyorum (Doktor, Erkek, 37).

Bu noktada üç farklı unsura yönelen güvensizlik bulunmaktadır. Hırsızlık, kapkaç, gasp gibi illegal suçlar işlemiş kişi ya da gruplara karşı duyulan güvensizlik, kolluk kuvvetlerine karşı duyulan güvensizlik ve bu bağlamda iktidara karşı duyulan güvensizlik. Nitekim silahlı çatışmaların ve şiddetin yoğunlaşması ve bölgenin uzun

süre bu koşullarda kalması, sosyal alanda yaşanan baskılar, insanların kolluk kuvvetlerine, dolayısıyla da iktidara olan itimatlarını yitirmelerine neden olduğu görülmektedir. Uzun bir süreci kapsayan bu durum, insanlarda bölgenin sürekli böyle kalacağına dair bir kanı oluşturmuş ve bunu doğrudan idari birimlere ve yönetim sistemindeki aksaklıklara bağlamalarına neden olmuştur. Bu anlamda çeşitlenen ve içi içe geçmiş bir güvensizlik hissi oluşmuştur.

SONUÇ

Diyarbakır'ın kentsel gelişim tarihine bakıldığında geçmişten bugüne kadar, kent ekonomisinin büyük ölçüde tarıma dayalı olduğu görülmektedir. Bu durum kentin günümüzde yeterince sanayileşememesi ve ekonomik anlamda teknolojik gelişmelerden yeterince faydalanamamasından ileri gelmektedir. Nitekim kentin kısıtlı oranlarda gelişen sanayisi de yine tarıma dayalı sanayi kollarıdır ve bu anlamda sanayi de tarıma bağımlıdır. Dolayısıyla kent, sanayi ve ticaret kentleri gibi merkezinde yeterli miktarda istihdam yaratacak olanaklara sahip değildir. Buna rağmen kent, 1970 ve 1990'lı yıllarda kırsal bölgelerinden kent merkezine doğru gerçekleşen iki büyük göç dalgasına maruz kalmıştır. Bu dalgalardan ilkinin, Türkiye'nin 1950'li yıllarda yoğunlaşan kentleşme hareketinin etkisiyle, gecikmeli olarak yaşandığı görülmektedir. O dönemde kentte sanayi ve ticaretin oldukça kısıtlı da olsa gelişme göstermesi, bunun yanında tarımda yaşanan dönüşümler, arazilerin babadan oğula geçerken bölünmesi, küçülmesi ve artık ihtiyaçları karşılayamaz duruma gelmesi, kent merkezine doğru yoğun bir göçün yaşanmasına neden olmuştur. Bu anlamda 1970'li yıllarda yaşanan göç hareketinin ekonomik temelli olduğu anlaşılmaktadır.

1990'lı yıllarda başlayan ikinci göç dalgasının temellinde ise birinci sırada zorunlu göç, ikinci sırada istemli göç bulunmaktadır. Mevzu bahis bölgede yaşanan silahlı çatışmalar, OHAL uygulaması, sosyal hayatın büyük ölçüde kısıtlanması, özellikle kırsal bölgelerin gittikçe güvensizleşmesinin yarattığı can ve mal güvenliği tehdidi, bu problemlerden ötürü temel geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılığın yapılamaması, köy boşaltma uygulamaları, zorunlu ve istemli göçlerin yaşanmasına neden olmuştur. 1970'li yıllarda olduğu gibi bu göç dalgası da kırsal bölgelerden kent merkezine doğru gerçekleşmiştir. Fakat bu göç hareketi ilkinden farklı olarak çoğunlukla ekonomik ihtiyaçlardan değil, önemli ölçüde güvenlik ihtiyacından kaynaklanmıştır. Nitekim kente yerleşen bu nüfus üzerinde yapılan araştırmalarda, bu nüfusun genellikle inşaat işçiliği, seyyar satıcılık gibi marjinal ve yeterli gelir getirmeyen iş kollarında çalıştıkları, hatta bazılarının çalışabilecek bir iş bulamadıkları görülmüştür.

Kentin yeterli miktarlarda istihdam sağlayacak olanaklara sahip olmaması ve

göç ile gelen nüfusun çoğunluğunun nitelikli iş yapabilecek vasıflara sahip olmaması, kentte hızla artan işsizlik problemine neden olmuştur. Sözü geçen nüfusun yoğunlaştığı bölgeler incelendiğinde, marjinal iş kollarında giderilmeye çalışılan bu ihtiyacın ve ekonomik problemlerin yeterince çözülemediği görülmektedir. Özellikle gecekondu tarzı yapılaşmaların görüldüğü bu bölgelerde, kimi zaman birden fazla aile bir konutta birlikte yaşamışlardır. Gelir yetersizliğinden kaynaklanan bu durum, sözü geçen problemlerin kişilerin yaşam şekillerinde belirleyici olmaktadır.

Kentte oluşan bu sıra dışı tablo, ilkin göçlerin yoğun olarak biriktiği alanların etrafında bulunan Yenişehir, Ofis semtlerinde bulunan orta ve üst gelir düzeyindeki kent sakinlerini etkilemiştir. Bu semtlerinin göçün yoğunlaştığı bölgelere yakın olması ve yerleşim yerlerinin eski olmasından ötürü günün ihtiyaçlarına cevap vermemesi nedenleriyle uzaklaşma eğilimi göstermiş ve bu duruma gerekçe olarak da apartman dairesi şeklindeki eski konutlarındaki gürültü, binaların kısıtlayıcı yapısı, çocuklar için oyun alanlarının bulunmaması, komşular arasındaki birbirlerine ya da apartmana dair anlaşmazlıklar, bina koridorları, asansör ya da kaloriferleri gibi ortak kullanım alanlarına ilişkin problemler ve çevreye ilişkin oluşan güvensizlik hissi olduğunu belirtmişlerdir.

Kentin 7. Kolordu askeri bölgesi ve havaalanının sınırlanmasından kurtulduğu Bağlar semtinin güneybatı bölümü ve Kayapınar semti, yakın geçmişte imara açılması nedeniyle yerleşimin yeni mimari çizgilerle yapıldığı alanlar olmuştur. Konutların yeni çizgilerle günün modasına uygun olarak inşa edilmesi ve yapısal bağlamda genellikle kaliteli ve lüks görünümlü malzemelerin kullanılması, Yenişehir ve Ofis semtlerinde bulunan ve buradan ayrılma ihtiyacındaki nüfusun için, bu bölgelerin bir tercih sebebi olmasını sağlamıştır. Bunun yanında yerel yönetimlerin plansız yapılanmalar ile belirli mekanlarda toplanan yoksulluk ve buna bağlı olarak artan suça potansiyelinin planlı yerleşim ile çözüleceği söyleminde etkili olduğu görülmektedir. Nitekim yerel yönetimler bu söylemden hareketle, yeni yerleşim yerlerinin site olarak dizayn edilmesi ve buraların çevre duvarının yapılması istemleri gibi inşaat sektöründe şekillendirici etkilerde bulunmuştur. Bu hareketin hem sitenin kendi içinde aldığı diğer güvenlik önlemlerine, hem de başka sitelere emsal teşkil ettiği ileri sürülebilir. Nitekim alınan güvenlik önlemleri, psikolojik yönden bir güvenlik problemine göndermede bulunmaktadır. Bu durum zengin

nüfusun mal varlıklarını korumaya ilişkin endişeleriyle birleşince, daha fazla güvenlik önlemi alma ya da sürekli alınan önlemlerin yetersiz görmeye sevk etmektedir. Basın ve yayın organları tarafında da tekrarlanan ve sosyal alanda bir zemin bulan, artan suç vakaları ve türlerine ilişkin haberler, bu bağlamda bir endişeye neden olmuştur. Sosyal alanda sürekli kendini yeniden üreten bu söylem endişenin kısa sürede güvensizlik hissine dönüşmesine ve daha sonra da kişilerin kamusal alanda ve özel alanlarında çeşitli önlemler almalarına neden olmuştur. Kamusal alanda ortaya çıkan önlemler, özellikle çocuklar üzerinde kamusal alanlara karşı izolasyon ve engellemeler ile belirginleşmekte, özel alan olan konutlarda ise kendini çelik kapı, demir korkuluk ya da panjurlar gibi fiziksel önlemlerle somutlaştırmaktadır.

Sosyal alanda, kendini yeniden üreten söylemin de etkisiyle, suç vakalarının göç ile arttığı kanısı oluşmuştur. Ancak suç vakalarının yoğun yaşandığı yıllar olarak adres gösterilen 5-6 yıllık zaman diliminde Diyarbakır'daki suç tabloları incelendiğinde, bu süreçte suç vakalarının oransal olarak dalgalı bir seyir izlediği ve sosyal alanda sözü geçen önemli etkileri yaratacak ya da bu tutumu anlamlandıracak bir kırılmalar yaşanmadığı görülmektedir. Nitekim katılımcıların büyük çoğunluğu da suç unsurlarını doğrudan yaşamadıklarını ya da şahit olmadıklarını belirtmeleri ve yine Diyarbakır'daki suç oranlarının Türkiye'deki suç oranları ile yakın paralellikte olması, bu tutumun aslında bir söylemden ileri geldiğini göstermektedir.

Bunun yanında katılımcıların konutlara, barınma ihtiyacını karşılayan alanlar olmasının yanında anlamlar yüklemeleri ve bu konutların çevrelerinde fark yarattığını belirtmeleri, yüksek güvenlik önlemi alınmış ve birçok sosyal tesis barındıran site ve lüks konutlarının bir sosyal statü ve prestij sembolü olarak algılandığını ve bu unsurun konut tercihinde belirleyici olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak Diyarbakır kentinde artan suç unsurları üzerinden üretilen bir söylemin yarattığı güvensizlik hissini, kişilerin konutları üzerinde yüksek güvenlik önlemleri alarak buraları askeri alan görünümüne kavuşturmuş olmasının yanı sıra, kişilerin yakın sosyo-ekonomik düzeydeki insanlarla ortak bir kamusal alanda bulunma istemlerinin oluşturduğu bir kentsel ayrışma olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Ahmad, F. (2009) *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev. Y. Alogan, İstanbul: Kaynak.

Aktüre, S. (1981) *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.

Arendt, H. (2003) *İnsanlık Durumu*, Çev. B.S. Şener, İstanbul: İletişim.

Bağlı M. ve A. Binici (2005) *Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi*, Ankara: Bilim Adamı.

Bauman, Z. (1999) *Sosyolojik Düşünmek*, Çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı.

Bauman, Z. (2006) *Küreselleşme*, Çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı.

Bergel, E.E. (1955) *Urban Sociology*, New York: Mac Graw-Hill.

Beysanoğlu, Ş. (1998) *Diyarbakır Tarihi*, Ankara: Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür ve Sanat Yayınları.

Bruinessen, M. V. (2009a) “Osmanlıların Diyarbekir'i Fethi ve 16. ve 17. Yüzyıllarda Vilayet, n İdari Organizasyonu”, *Evliya Çelebi Diyarbekir'de* içinde, M.V. Bruinessen ve H. Bouschoten (der.), Çev. T. Güney, İstanbul: İletişim, s.39-62.

Bruinessen, M. V. (2009b) “Diyarbekir Nüfusu: Etnik Yapı ve Diğer Demografik Veriler” *Evliya Çelebi Diyarbekir'de* içinde, M.V. Bruinessen ve H. Bouschoten (der.), Çev. T. Güney, İstanbul: İletişim, s.63-74.

Bruinessen, M. V. (2009c) “17. Yüzyılda Diyarbekir'de Ekonomik Hayat”, *Evliya Çelebi Diyarbekir'de* içinde, M.V. Bruinessen ve H. Bouschoten (der.), Çev.

T. Güney, İstanbul: İletişim, s.75-88.

Bruinessen, M. V. (2009d) “Diyarbakır'da Din Dayatı: İslam Öğretimi ve Tarikatların Rolü”, *Evliya Çelebi Diyarbakır'da* içinde, M.V. Bruinessen ve H. Bouschoten (der.), Çev. T. Güney, İstanbul: İletişim, s.89-100.

Bookchin, M. (1999) *Kentsiz Kentleşme*, Çev. B. Özyalçın, İstanbul: Ayrıntı.

Castells, M. (1997) *Kent, Sınıf, İktidar*, Çev. A. Erendil, Ankara: Bilim ve Sanat.

Cerasi, M. M. (2001) *Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, Çev. Aslı Ataöv, İstanbul: Yapı Kredi.

Değertekin, H. (1999) “Diyarbakır Surlarının Bugünkü Durumu”, *Müze Şehir* içinde, Şevket Beysanoğlu (haz.), İstanbul, Yapı Kredi, s.40.

DİE *Genel Nüfus Sayımı* (1927, 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 2000), Ankara: DİE.

DİE (2000b) *Bina Sayımı 2000*, Ankara: DİE.

Diken, Ş. (2003) *Diyarbakır Diyarım, Yitirmişem Yanarım*, İstanbul: İletişim.

Duben, A. (2002) *Kent, Aile, Tarih*, Çev. L. Şimşek, İstanbul: İletişim.

Durkheim, E. (1992) *İntihar*, Çev. Ö. Ozankaya, Ankara: İmge.

DPT (2002) *Plan Nüfus Projeksiyon Yöntemleri*, Ankara: DPT.

Erkan R. (2002) *Kentleşme ve Sosyal Değişme*, Ankara: Bilimadamı.

- Ertem, B. (2009) “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 21, Haziran 2009, s.377-397.
- Evliya Çelebi (2009) “Günümüz Diliyle Evliya Çelebi'nin Diyarbekiri”, *Evliya Çelebi Diyarbekir'de içinde*, M.V. Bruinessen ve H. Bouschoten (der.), Çev. T. Güney, İstanbul: İletişim, s.241-335.
- Faroghi, S. (2006) *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, Çev. E. S. Özcan, Ankara: Doğubatı.
- Fenton, S. (2001) *Etnisite Irkçılık, Sınıf ve Kültür*, Çev. N. Şad, Ankara: Phoenix.
- Fichter, J. (1996) *Sosyoloji Nedir*, Çev. N. Çelebi, Ankara: Attila.
- Fromm, E. (1994) *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*, Çev. Y. Salman ve N. İçten, İstanbul: Payel.
- Fromm, E. (2004) *Çağdaş Toplumların Geleceği*, Çev. A. Arıtan ve K. Ökten, İstanbul: Arıtan.
- Foucault, M. (2006a) *Deliliğin Tarihi*, Çev. M. A. Kılıçbay, İstanbul: İmge.
- Foucault, M. (2006b) *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. M. A. Kılıçbay, İstanbul: İmge.
- Giddens, A. (2000) *Sosyoloji*, Çev. H. Özel ve C. Güzel, Ankara: Ayraç.
- Goffman, E. (2009) *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, Çev. B. Cezar, İstanbul: Metis.
- Giddens A. (2004) *Modernliğin Sonuçları*, Çev. E. Kuşdil, İstanbul, Ayrıntı.

Gölbaşı, S. (2008) *Kentleşme ve Suç*, İstanbul: Levha.

Guns, H.J. (1968) “Urbanism and Suburbanism As Ways Of Life”, *Reading in Urban Sociology*, R.E. Pahl (Ed.), Oxford, Pergamon, s:95-118.

Güneli, Z. (2001) “Kaybolmakta Olan, Tarih, Kültür ve Mimari Miraslar Kenti Kale-Kent, Diyarbakır”, *TMH – Türkiye Mühendislik Haberleri* içinde, Y.2001/2, S.412, s.27-30.

Güvenç, B. (1994) *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları*, Ankara, Kültür Bakanlığı.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2006) *Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Habermas, J. (2002) *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*, çev. T. Bora ve M. Sancar, İstanbul: İletişim.

Harris, C. ve E. Ullman (2002) “Kentın Doğası”, *20. Yüzyıl Kenti* içinde, B. Duru ve A. Alkan (der.), Çev. B. Duru ve A. Alkan, Ankara: İmge, s.55-76.

Harvey, D. (2002) “Sınıfsal Yapı ve Mekansal Farklılaşma Kuramı”, *20. Yüzyıl Kenti* içinde, B. Duru ve A. Alkan (der.), Çev. B. Duru ve A. Alkan, Ankara: İmge, s.147-172.

Harvey, D. (2006) *Sosyal Adalet ve Şehir*, Çev. M. Moralı, İstanbul: Metis.

Hatt, P. ve A. Reiss (2002) “Kentsel Yerleşimlerin Tarihi”, *20. Yüzyıl Kenti* içinde, B. Duru ve A. Alkan (der.), Çev. B. Duru ve A. Alkan, Ankara: İmge, s.27-36.

Huot, J.L., J. P. Thalmann ve D. Valbelle (2000) *Kentlerin Doğuşu*, Çev. A.

Bektaş Girgin, Ankara: İmge.

İsbir, E. G. (1986) *Şehirleşme ve Meseleleri*, Ankara: Ocak.

İsen, G. ve V. Batmaz (2006) *Ben ve Toplum*, İstanbul: Salyangoz.

İslam Ansiklopedisi (1994) “Diyarbakır”, Türkiye Diyanet Vakfı, C: 9, İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası, s.465-473.

Jeanniere, A. (2000) “Modernite Nedir?”, *Modernite Versus Postmodernite* içinde, M. Küçük (der.), Çev. N. Tural, Ankara: Vadi, s.95-107.

Kalkınma Merkezi (2006) *Zorunlu Göç ve Etkileri Diyarbakır*, Ankara: DU & SE Ajans.

Karpat, K. H. (2010) *Osmanlı Nüfusu 1830 – 1914*, İstanbul: Timaş.

Keleş, R. (1984) *Kentleşme ve Konut Politikası*, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF.

Keleş, R. (2004) *Kentleşme Politikası*, Ankara: İmge.

Kiel, M. (2009) “Şehrin Fiziksel Özellikleri”, *Evliya Çelebi Diyarbakır'de* içinde, M.V. Bruinessen ve H. Bouschoten (der.), Çev. T. Güney, İstanbul: İletişim, s.101-106.

Kona, G.G. (1997) *Batı'da Aydınlanma Doğu'da Batılılaşıma*, Ankara: Yansıma.

Kurban, D. vd., (2006) *Zorunlu Göç ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, İstanbul: TESEV

Laborit, H. (1990) *İnsan ve Kent*, Çev. B. Onaran, İstanbul: Payel.

Lafollette, H. (1999) *Kişisel İlişkiler Sevgi, Kimlik ve Ahlak*, Çev.

F. Lekesizalın, İstanbul: Ayrıntı.

Le Bon, G. (2009) *Kitleler Psikolojisi*, Y. Ender (ed.), İstanbul: Hayat.

Marshall, G. (1999) *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat.

Martindale, D. (2005) “Şehir Kuramı”, *Şehir ve Cemiyet* içinde, A. Aydoğan (haz.) , Çev. F. Oruç, İstanbul: İz, s. 35-100.

Öktem, B. (2005) “Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekanı Dönüştürmedeki Rolü Büyükdere-Maslak Aksı”, *İstanbul'da Kentsel Ayrışma* içinde, H. Kurtuluş (haz.), Ankara: Bağlam, s. 25-76.

Özaydın, M. (2007) “II. Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Diyarbakır Sempozyumu”, *Tasavvuf: İlim ve Akademi Araştırma Dergisi* içinde, Y.2007/8, S: 18, s.385-395.

Özdemir, M. A. (2005) “Kentsel Dönüşüm Sürecinde Eski Bir Gecekondu Mahallesi: Karanfilköy – Kentlere Vurulan Neşterler”, *İstanbul'da Kentsel Ayrışma* içinde, H. Kurtuluş (haz.), Ankara: Bağlam, s. 187-238.

Özgen, H. ve H. Aytekin (2004) *Taşlar ve Düşler Diyarbakır*, İstanbul: Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür ve Sanat Yay.

Pahl, R. E. (1968) “The Rural-Urban Continuum”, *Reading in Urban Sociology* içinde, R.E. Pahl (ed.), Oxford: Perdamon, s.267.

Parla, C. (2005) “Diyarbakır Surları ve Kent Tarihi”, *ODTÜ MFD*, Y.2005/1 S.22:1, s.27-55.

- Pieters, J. N. (2007) "Göç Sürecinde İslam: Minaresiz Camiler", *Mekan, Kültür, İktidar Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler* içinde, A. Öncü ve P. Weyland (der.), Çev. L. Şimşek ve N. Uygun, İstanbul: İletişim, s. 239-270.
- Reemtsma, J. F. (1998) *Vahşeti Kavramak İnsan Zulmünü Açıklama Denemeleri*, Çev. E. Ateşman, İstanbul: Ayrıntı.
- Robert, J. (1999) *Kent ve Halk Kent Üzerine Alternatif Düşünceler*, Çev. Ö. Orhangazi, Ankara: Ütopya.
- Sander, O. (2005a) *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, Ankara: İmge.
- Sander, O. (2005b) *Siyasi Tarih 1918 - 1994*, Ankara: İmge.
- Sennett, R. (1999) *Göziün Vicdanı Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam*, Çev. S. Sertabiboğlu ve C. Kurultay, İstanbul: Ayrıntı.
- Sennett, R. (2002) *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Çev. S. Durak ve A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı.
- Sennett, R. (2008a) *Ten ve Taş Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*, Çev. T. Birkan, İstanbul: Metis.
- Sennett, R. (2008b) *Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerinde Etkileri*, Çev. B. Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı.
- Sjoberg, G. (2002) "Sanayi Öncesi Kenti", *20. Yüzyıl Kenti* içinde, B. Duru ve A. Alkan (der.), Çev. B. Duru ve A. Alkan, Ankara: İmge, s.37-54.
- Simmel, G. (2005) "Metropol ve Zihinsel Yaşam", *Şehir ve Cemiyet* içinde, A.

- Aydoğan (haz.) , Çev. A. Aydoğan, İstanbul: İz, s.167-184.
- Simmel, G. (2009) *Modern Kültürde Çatışma*, Çev. T. Bora, N. Kalaycı ve E. Gen, İstanbul: İletişim.
- Swingewood, A. (1998) *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, Çev. O. Akinhay, Ankara: Bilim ve Sanat.
- Tankut, G. vd., (2002) “Kentler”, *Bilim ve Teknik Dergisi Eki*, Aralık 2002.
- Tekeli, İ. (1991) *Kent Planlaması Konuşmaları*, TMMOB Mimarlar Odası: Ankara.
- Tekeli, İ. (2008) *Göç ve Ötesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Tönnies, F. (2005) “Gemeinschaft ve Gesellschaft”, *Şehir ve Cemiyet* içinde, A. Aydoğan (der.) Çev. A. Aydoğan, İstanbul: İz, s.185-218.
- Tuncer, O. C. (2002) *Diyarbakır Kiliseleri*, Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür ve Sanat Yay. Ankara: Irmak.
- TÜİK (2009a) *Bölgesel Göstergeler Şanlıurfa Diyarbakır*, Ankara: TÜİK.
- TÜİK (2009b) *İstatistiklerle Türkiye*, Ankara: TÜİK.
- TÜİK (2009c) *Türkiye İstatistik Yıllığı*, Ankara: TÜİK.
- Türkün, A. ve H. Kurtuluş (2005) *İstanbul'da Kentsel Ayrışma*, H. Kurtuluş (haz.), Ankara: Bağlam.
- Yılmazçelik, İ. (2000) “Osmanlı Hakimiyeti Süresince Diyarbakır Eyaleti Valileri (1516-1838)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:10, S:1, s. 233-287.

Yükseker, D. (2006a) “Diyarbakır'da Yerinden Edilme Sorunu: Geri Dönüş, Kentsel Sorunlar ve Tazminat Yasası'nın Uygulamaları”, *Zorunlu Göç ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* içinde, D. Kurban vd., İstanbul: TESEV, s. 144-172.

Yükseker, D. (2006b) “Yerinden Edilme ve Sosyal Dışlanma: İstanbul ve Diyarbakır'da Zorunlu Göç Mağdurlarının Yaşadıkları Sorunlar”, *Zorunlu Göç ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* içinde, D. Kurban vd., İstanbul: TESEV, s. 216-233.

Weber, M. (2000) *Şehir Modern Kentin Oluşumu*, Çev. M. Ceylan, İstanbul: Bakış.

Wirth, L. (2002) “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme”, *20. Yüzyıl Kenti* içinde, B. Duru ve A. Alkan (der.), Çev. B. Duru ve A. Alkan, Ankara: İmge, s.77-106.

Web Siteleri:

<http://www.arkitera.com/interview.php?action=displayInterview&ID=&year=2009&ID=177> - 06 Ağustos 2010

http://en.wikipedia.org/wiki/Berlin_population_statistics - 27 Temmuz 2010

http://en.wikipedia.org/wiki/Demography_of_London - 27 Temmuz 2010

http://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Paris - 27 Temmuz 2010

<http://www.diyarbakir.gov.tr/sosyalyapi.asp> - 20 Mart 2008

<http://www.diyarbakir.gov.tr/ekonomi.asp> - 20 Mart 2008

<http://www.diyarbakir.gov.tr/surlar.asp> - 20 Mart 2008

<http://www.dpt.gov.tr/bgyu/bgr/dg/goc.htm> - 01 Ağustos 2010

<http://www.gap.gov.tr/gap-illeri/diyarbakir> - 06 Ağustos 2010

<http://www.guncelle.com/cografya-tarih/484615-istanbul-nufusu-yillara-gore.html> - 27 Temmuz 2010

<http://www.mostar.com.tr/Detay.aspx?YaziID=289> - 06 Ağustos 2010

<http://www.tdk.gov.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=g%C3%BCven> - 06 Ağustos 2010

<http://www.tuik.gov.tr> - 06 Ağustos 2010

EK -1

Görüşme Cetveli

1- Evli misiniz?

- ☐ Evet
☐ Hayır

2- Öğrenim durumuz:

- ☐ Okur - yazar değil
☐ Okur - yazar
☐ İlköğretim mezunu
☐ Ortaöğretim mezunu
☐ Lisans - Önlisans mezunu
☐ Lisans - Önlisans mezunu

3- İş durumuz:

- ☐ İşsiz
☐ Çiğci
☐ Vasıfsız işçi (İnşaat, tarım, mevsimlik , geçici işçi...)
☐ Vasıflı işçi (usta , kalfa...)
☐ Esnaf - Tüccar
☐ Özel sektör
☐ Memur
☐ Emekli
☐ Öğrenci

4- Sosyal güvenceniz:

- ☐ Yok
☐ Yeşil Kart
☐ SGK (SSK, BAĞKUR, Emekli Sandığı)
☐ Özel Sigorta

5- Yaşadığınız konutun mülkiyet durumu:

- ☐ Kira
☐ Kendi evi

6- Yaşadığınız konutun tapusu var mı?

- ☐ Evet
☐ Hayır

7- Evde çalışan kişi sayısı?

.....Kadın
.....Erkek

8- Aylık geliriniz nedir?

9- Aylık ortalama ev harcamanız nedir?

10- Kaç yıldır burada oturuyorsunuz?

11- Daha önce nerde oturuyordunuz?

12- Bu evi tercih etme sebepleriniz neydi?

13- Bu siteye tercih etme sebepleriniz neydi?

- 14- Sizce evinizin en önemli üç sorunu nedir?
- 15- Sizce bu sorunların çözümü için neler yapılmalıdır?
- 16- Sizce bu sitenin en önemli üç sorunun nedir?
- 17- Bu sorunların çözümü için neler yapılmalıdır?
- 18- Eski evinizde kendinizi güvende hissediyor muydunuz?
- 19- (Hayır ise) bu durum ne zaman başladı?
- 20- Burada kendinizi güvende hissediyor musunuz?
- 21- Güvenliğin artırılması için neler yapılmalıdır?
- 22- (Varsa) Güvenlik görevlilerinin işlerini iyi yaptığına inanıyor musunuz?
- 23- Güvenlik önlemlerini yeterli buluyor musunuz?
- 24- Evinizde kendinizi güvende hissediyor musunuz?
- 25- Güvenliğiniz için evinizde aldığınız önlemler var mı?
- 26- Evet ise neler?
- 27- Sitenizde hiç hırsızlık olayı yaşandı mı?
- 28- Evet ise ne zaman, kaç tane?
- 29- Ev sizin için ne ifade ediyor?